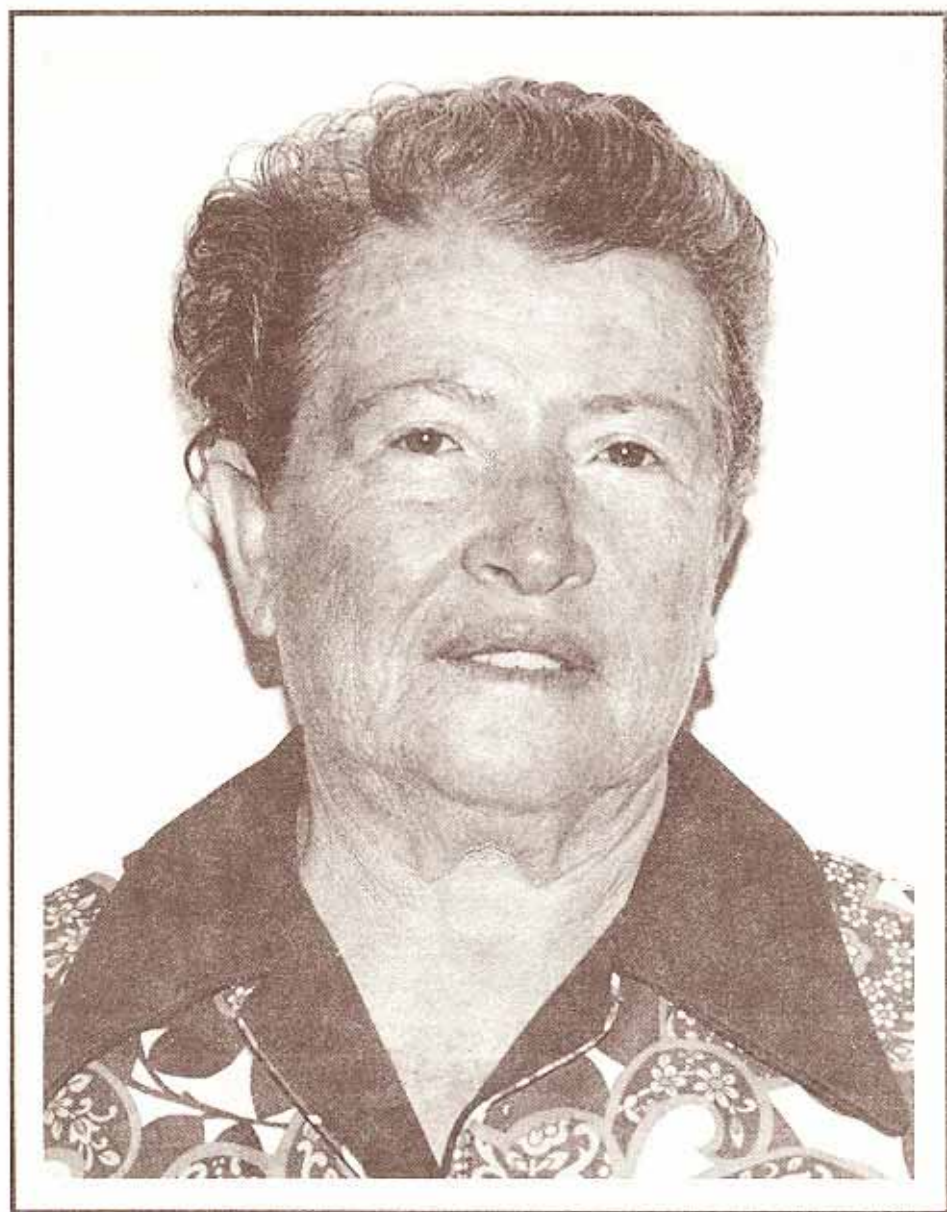

ברוך הכרמל ונחל יאור

צבורה (חבל) ורזי

“רום הכרמל ונחל יגור” הוא מבחר רשימות וסיפורים
שכתבה צפורה בתקופות שונות בחייה ביגור. האסופה
מוקדשת, על פי צוואתה, לזכרם של בניה: דבורה וערן.

צפורה (חפץ) ורדי

י' חשון תשמ"ח
2.11.87

1913
תרע"ג

על קברה

שבילי הכרמל ושרותיה של יגור היו עדים לחוויותיה של צפורה בכל שנות חייה מאז גיל הנעורים.

ילדה קטנה, בירושלים, בה נולדה ב-1913, למשפחת הרבנים הנוורעית, סלנטר - התייחסה מאביה והוכנסה לבית יתומים בגלל מצוקות כלכליות קשות. זכרונות קשים מאוד ליווה כל חייה והמעיסה מלהוכרם.

בגיל 13 עברה צפורה לכפר-הנוער "שפיה" בו רכשה את לב המורים ואף אומצה ע"י משפחת המנהל, קשרים שקיבלו משמעות של קשרי-משפחה ונשמרו עד לשנים האחרונות. החיים בשפיה בחיק הטבע, הקירבה לאדמה ולבעלי-חיים פתחו לפני צפורה את עולם הטבע בו השקיעה נשמתה וזמנה כל חייה.

כבת 17 חזרה לירושלים ונכנסה ללמוד בסמינר למוזות. במקביל עבדה לפרנסתה כמטפלת בבית משפ' זמורה, וכן, בהתנדבות, בביה"ס לעיוורים.

הליכה לבי"ס חקלאי לבנות בנהלל ב-1932 היתה כעין סגירת מעגל עם נטיות לבה בנעוריה בשפיה. בנהלל הירבחה בטיוולים רגליים עם חברותיה. וכך הגיעה גם ליגור - באופן מקרי. הפתיחות ורוחב הלב בהן התקבלה כמטיילת עוברת-אורח עזרו לה לקבל החלטה בבוא העת להשתקע כאן, ישראל ברי-יהודה, אז המזכיר, פנה אליה לבוא וללמד ביגור. צפורה זוכה להיות המורה הראשונה.

16 ילדים היו אז בגילים 10-7 שנים וכתת לימודים אחת - שכעבור שנים שינתה יעודה ל"צריף המקלה" הידוע. קרקע בתולה ושוממה מצאה צפורה בשטח החינוך והיתה צריכה לעצב מסגרת לימודית עם הקניית ערכים בשטחי תרבות וטבע בתקופה של טרם-מדינה. ללא משרד החינוך על תכניותיו, ללא עיצוב תגים ושירי ילדים.

ספור משפ' זנתי שילדיה נשלחו ליגור לפני פרוץ מלחמת השחרור - היה לאחד מספוריה האורגנליים של יגור וזאת בזכותה של צפורה, שהעניקה להם יחס כל-כך מקודש עד שהתקבלו ע"י הילדים ועל אף שונותם הרבה באהדה רבה. כל ילד שלמד בביה"ס ביגור היה שותף לספוריה, ורבים רבים היו תלמידיה שבזכותה למדו לאהוב את הכרמל על מסתרו הרבים. בשנות ה-30 אף היתה כותבת קבועה ב"דבר לילדים" וסיפוריה זכורים לילדי אותו דור.

בשנים האחרונות עסקה בחינוך מיוחד והפכה את עבודתה - כדרכה, למפגשים חווייתיים.

באחד מטיוולי השבת שלה בחצותה כביש פגעה בה מכונית. צפורה התגברה על מוגבלותיה, שיקמה עצמה מהר וחזרה לשבילי הכרמל בשמש ובגשם. לכל מצב בטבע היה משמעות ייחודית עבורה וזאת ניסתה להעביר לנכדיה בטיווילים המשותפים.

יתמות, ילרות קשה ואכזרית ויציאה מוקדמת מאד לעצמאות כלכלית חישלו את אישיותה של צפורה עדינת הנפש ואיפשרו לה ולחיים לעבור בדממה מסיגפת את פטירתה של הבת דבורה'לה בגיל הפריחה ואת נפילתו של הבן ערן, שהיה אז בשיא פעילותו בצבא. הכרמל, שבילי יגור וסביבותיה היו מפלט לכאב העמוק אשר ליווה את צפורה ואיפשרו לה להמשיך לעבוד ולתפקד כאשה, אם וסבתא בצורה בריאה וחוויתית.

הסתפקות במועט, פשטות הליכות, סקרנות רבה ואהבת הבריות היו ממאפייני אישיותה של צפורה, וכאילו עבורה נכתבו הפסוקים מתהילים, פרק ל"ד, וכאילו חייתה כדי לקיימם.

י"ם האיש החפץ חיים

אוהב ימים לראוח טוב.

נצור כשונוך מרע ושפתוך מדבר מרסה

סור מרע ועשה טוב. בקש שלום ורדפהו.

יהי זכרך לברכה, באהבה בתוכנו ז

ארטן
ההר
הירוק

הבית שלנו יגור

חודש טבת קָר, גשם יורד וההר ירוק. כלניות, רקפות וכרכומים יציצו מבין העשבים הירוקים מקושטים באגלי הגשם הנוצצים.

הפרדס משתרע לרגלי ההר עד הכביש. עצים, עצים ירוקים עמוסי אשכוליות צהובות. זרף לבנה עוברת בין ההר והפרדס, שקט מסביב.

מבית הקברות החוסה בין עצים רמים עולה רחש קל. דמויות רכונות מניחות זרי פרחים. לבבות פועמים עם זר הפרחים. האנשים אינם, אך רוחם מרחפת מבין העשבים הירוקים הנוצצים בטיפות הגשם.

כאן על הגבעה עמדו האוהלים. מגורה היתה תלויה על העמוד שעליו נשען האוהל. זכוכית מבהיקה על מגורה הבריקה באפילה. מעיל קצר עשוי עור חום היה תלוי על המסמר ונעלים כבדות וגדולות עמדו מתחת למיטה. קר היה באוהל והגשם זרם מתחת למיטה בפלגים פלגים. אך בתוך האפלולית ומתחת לקור של הרוח זרם החום של האהבה ויקדה האמונה בצדקנו בבניין הקומונה.

שם במחבוא העצים, הקברות מסודרים שורות שורות. פרחים רעננים מפוזרים עליהם. דמעות חמות נושרות על האבנים הקרות. המתים והחיים נאלמים דום בפני משק הרוח ההומה בין ענפי העצים.

בערב עומדת לה הכוס, זו צפור-הלילה הקטנה, ומביטה על העצים והדרך אשר בה ילכו בדממה ושוב תעוף אל הפרדס המלא פירות צהובים גדולים, אשכולות אשכולות. ובכורת יישמע זמזום הדבורים העמלות. קר בחוץ, המטר יורד לפרקים. הכלניות והרקפות יציצו מבין הסלעים.

חודש טבת הוא חודש עצוב, אך גם מלא רעננות, וחיים חדשים צצים מתוך האדמה. חיים חדשים מפכים בביתנו ביגור, שהוקם לפני 44 שנים בחודש טבת לרגלי הכרמל.

יזמן יטר, 3250, 23.12.1966

באוהל

אוהל על הגבעה ורצפתו לבנה מהחצץ שהובא בסלים ממרחק. באוהל שולחן שאינו אלא קרש על ארבע רגליים כושלות של עץ.

אך השולחן מכוסה במפה לבנה רקומה פרחים וצנצנת עם רקפות ורודות ועלים דמויי-לב ניצבת עליה. על עמוד התווך, שעליו נשען האוהל, מגורה של נפט עם זכוכית מבריקה ונוצצת, שרק הבוקר היתה מפויחת ושחורה מחלהבה שהעלתה עשן.

המיטות השתיים מכוסות בשמיכה שחורה ורקומה. והנה היא נכנסת עם המכנסיים הארוכות, המכוסים ברבכים של טיח. נעליה הכבדות דורכות בעוז על האדמה הקשה שלפני האוהל,

והעיניים מביטות ברוך אל הפרחים שצמחו על יד האוהל. בערוגה שעדרה במקום באדמה קשה זו, עולים פרחים כה יפים ועדינים, נותני ריח ניחוח.

והצמות הארוכות הבלונדיות נפרעות באוהל ובראי התלוי מהעבר השני של העמוד, מאחורי המנורה, ניבטות עיניים כחולות, עליזות, מלאות בטחון.

והידיים שעבדו כל היום בריצוף רצפות, מרוחות בשמן על הפצעים הזכים דם. אך הראש מורם ומכיס המכנסיים מבצבץ העיתון, שטרם קראה אותו.

לילה. הכוכבים נוצצים במרום. המנורה מפיצה אור נעים. באוהל קולחת שיחה עליוזה ותרועות צחוק בוקעות מבעד הפתח המופשל. שם בפנים מפכים הנעורים, השירה, הבריאות והבטחון.

עם צרצור הצרצרים ודממת הלילה, נסגרות העיניים ובת צחוק שנשיקה נצמדה אליהן, מלווה אותה כשנתה.

אז לא היתה חוששת מפני העבודה הקשה.

(יומן יגור, 1958:12)

הנסים הקטנים שבחינו

"כואי, שבי קצת על ידי, יש לי סיפור מעניין לספר לך". — כך אמרה לי חבירה שישבה בחדרה, כי היתה חולה. ישבתי על ידה בהרגשה של מתיחות, שמא אאחר לשיעור. אך הסיפור ריתק אותי וישבתי כשכולי אוזן. כל הדברים החשובים שהייתי צריכה לעשות לא היו חשובים, ובלבי הרהרתי — הרי עצם ההקשבה שלי מביאה סיפוק והקלה לחבירה, וזה חשוב יותר מכל העבודה שעלי לעשות. מדוע לא אבוא מדי פעם לשבת על ידה ולשוחח עימה?

תמיד יש לי מה לעשות. אחרי העבודה אני נכנסת לחדרי, והטלויזיה בולעת אותי, ואני — אותה. סרטי המתח מנתקים מהחיים המציאותיים, אך יחד עם זאת מפרקים את האדם מהמתח. מהרגע שפוקחים את העיניים גלי הרדיו שופכים את כל החדשות, והן ניתכות על המאזינים כמו אבנים על הראש, והאדם מתפלל לנס שיחלץ את ישראל הקטנה הנאבקת כמו נמלה אל מול ההר הענק הנע לדורסה. "נסים" — תמיד בא הנס בעיתו והוציאנו מעבדות לחירות. ממלחמות אין סוף של מעטים וחלשים מול רבים ועצומים. נס, אתה משוע כל יום לנס.

והנה מספרת לי החבירה על נס שאירע בעיירה שלה בליטא. היא אומרת ברצינות ובהתלהבות: "אמא שלי הכירה את האישה שזכתה בנס הזה, והמעשה שהיה כך היה. בעיירה שלנו היו הרבה אנשים עניים מאד. ביניהם היתה אלמנה שהיו לה חמישה ילדים קטנים. הם התפרנסו בעיקר מתפוחי האדמה שגידלה בחלקת האדמה הסמוכה לצריפה הדל. יש והיתה זוכה ביבול טוב ויכלה למכור חלק מהתפודים לחנווני תמורת דג מלוח שהיה נותן לה מהחכית. לפעמים היה החנווני מרחם על האלמנה, וגם כשלא מכרה לו תפודים היה נותן לה מהמיץ שנשאר בחבית אחרי שמכר את הדגים.

ביום חורף קר בחנוכה בישלה האלמנה את התפודים, ורק דג מלוח לא היה לה לכבוד החג. היא עמדה על השלג הנערם ליד פתח צריפה, נשאה עיניה למרום, והתפללה לנס. "רק דג מלוח אחד רבוננו של עולם" – אמרה האלמנה, "עשה נס!" והנה נפל לרגליה דג מלוח ישר מהשמים. הרימה האישה את הדג ורצה אל בניה בקולות שמחה. "נס, נס, מן השמים נפל הדג המלוח. נס. נס. ויותר מששמחה על הדג שמחה על הנס.

לאמיתו של דבר כך אירע המעשה. אותו יום היה יריד בעיירת. הרבה איכרים באו מהסביבה למקח וממכר, הביאו פרות, סוסים ושוורים למכירה. והנה איכר אחד פתח את צרורו והוציא מילקוטו לחם דג מלוח שהיה ארוז בנייר. במקרה נפל הדג לארץ ועורב שחג מעל העגלה חטף את הדג ועף איתו למרום. האיכר קלע בו אבן. העורב הפיל מפיו את הדג המלוח דווקא לרגלי האלמנה שהתפללה לנס, ונעלם ברקיע השמים. בוודאי שהכל הוא טבעי ובכל זאת נס.

נוכרתי במשפחות עניות שחיו בעיר העתיקה בירושלים, גם כן בזכות נסים. אחד מהם היה "ועד הסיוע" של אנשים רחמנים, שדאגו לבגדים משומשים לעניים הללו, וארוחות חמות בישלו במטבחים ציבוריים וחילקו אותן תמורת פרוטה.

נוכרתי גם בקיבוץ יגור ובאנשים שגרו בארגזים, בהם הביאו את בגדיהם. קנאתי אז בהם שיכלו לגור בארגז חזק, כשחלון עם וילון שקוף נראה מבחוץ, ועל הדלת היה וילון פרחוני. עניים היו, אך צעירים והחוש ליופי בצבץ גם בארון הבגדים שהיה ארגז, ושולחן שהיה פת של בניין, ועליו מפה עם רקמה בשלל צבעים. מגרמניה באו וניצלו מהשואה. האם לא היה זה נס, נס לכל מי שזכה לכך?

נוכרתי בחכירה שסיפרה לי במקרה, כשדיברנו על יד השולחן על הנסים הקטנים שבחינו. היא, חבירה ותיקה ופעם, כשרצתה לפני 40 שנה לנסוע לעין חרוד הלכה למזכירות וביקשה 3 גרושים. הרכבת עברה אז על ידי המשק, ורבים היו החבירים שהצליחו לנסוע בה על חשבון ממשלת המנדט, אך חבירה זו לא היתה בקיאה ב"קונציס", ועז היה רצונה להגיע לעין חרוד. כי היתה לה שם פגישה חשובה. אך במזכירות אמרו: "אין לנו אף פרוטה". מיואשת – היא יצאה מהמזכירות והחליטה להגיע בדרך לא דרך לעין חרוד. לפתע אורו עיניה, ממש לרגליה היה מונח מטבע נוצץ וחדש של 5 גרוש. היא הרימה אותו בחדווה ורצה ישר לרכבת שכבר החלה לזוז. היא ניסתה את מזלה והרימה את ידה לכיוון הקטר, וראה זה פלא, הקטר נעצר, היא עלתה לרכבת ונסעה לעין חרוד, ואפילו חזרה באותו כרטיס שקנתה ב-5 גרוש. האין זה נס?

אני איבדתי פעם את המשקפיים שלי והייתי אומללה מאוד, כי בלעדיהם לא יכולתי לקרוא. אחרי חיפושים שונים, כשלא מצאתים והייתי מיואשת – לפתע לקחתי בידי תיק שבכלל לא הצטרכתי לקחתו, והנה המשקפיים בתוכו. שמחתי היתה גדולה במוצאי אותם. זה היה הנס שלי, ובזכותם כתבתי רשימה זו.

אי אפשר לסיים את הרשימה מבלי להזכיר את העורב. מעניין שהעורבים מעורבים הרבה במעשי נסים. אפילו נוח ניצל בנס מהמבול אחרי שוך המיים, ככתוב "מקץ ארבעים יום ויפתח נוח את חלון התיבה, וישלח את העורב ויצא יצא ושוב עד יבושת המים מעל פני האדמה" (בראשית), אך לא העורב הוא שהביא את עלה עץ הזית.

גם אליהו הנביא שהסתתר בנחל כרית בזמן הבצורת בבורחו מאחאב – אף הוא התפרנס מהלחם והבשר שהביאו לו העורבים. ובכלל מי שאומר שהיו אלו אנשים שנקראו בשם עורבים אין הם מורידים מערכו של העורב שהיה מעורב במעשי הנסים.

העורבים אינם נראים במשקנו. בהר הכרמל ישנו עורב שחור שמקנן בסלע, אך כל העורבים והקאקים למיניהם אינם נראים בסביבתנו. בשדות כפר חסידים מעבר לקישון ראיתי להקה של העורב האפור. במשקנו התיישבו להן הצוצלות. הן ממלאות את כל הנוף. בערב אפשר לראותן יושבות על העצים ובבתי הילדים הן בנו קנים על אדני החלונות וגידלו גוזלים. העורבים, כאמור, אינם נראים בסביבתנו ולכן בוודאי גם הנסים אינם רבים . . .

במסיבת חג יגור בת ה-52 חשבתי שראיתי נס כשעלו תלמידי כיתה ב' על בימה ושרו את השיר שחובר בהשתתפותם – "שיר מזמור ליגור": כשראיתי את נחום על הבימה, נזכרתי בנחום הקטן והנלהב, שראה פעם כלנית אדומה ראשונה בין הסלעים ורצה לקטפה. רק בנס לא קטף אותה, כי זכר שעלינו להגן על צמחיית הכרמל שלנו ולא לקטוף פרחים. לעולם לא אשכח את הקטנים הללו גם כשהיו סבים וסבתות.

אמנם התוכנית היתה מעין "ניקוי ראש" של קיבוץ יגור. אך השירה והחמימות שקרנה מחדר האכילה המלא מפה לפה שווים יותר מתוכניות הטלוויזיה והקולנוע אפילו בלילות שבת.

(יומן יגור, 31.6.1975, 3690)

יגור בלילה

לו הייתי משוררת, הייתי יוצרת שיר על יגור בלילה. אך מכיון שאין רוח השירה נחה עלי, אנסה לכתוב על המחשבות וההרגשות שנתעוררו בי בלילות השמירה.

הרהורים ורגשות אלה נראים לי כמחוסרי טעם עתה, בשבתי לכתוב, כשהחוס מחניק ורעש האוטובוסים והטנקים העוברים על הכביש מעלים ריח של מלחמה, שכרון החושים ודם חללים.

אך בלילה, עת אור ירח יהל על הכול, דממה תעטוף תבל ורוחות אחרות מנשבות בחלל האויר, – אז נראה לי עולם המציאות כאגדה, שארגוה הזויים בספורי "אלף לילה ולילה".

האם ישנה אגדה גדולה יותר מאשר ברז המים, הרגיל והפשוט. בסבוב אחד באצבע כמו במימרת קסם, מקלחים בעדו מים זכים. האם הבידואים, אשר פגשתי במדבר באר-שבע, לא היו עומדים כשפיותיהם פעורים לפני הפלא הזה? – שני הבידואים אשר הלכו שעות בתוך החולות למלא להם כד מבאר של מים עכורים.

ודמותה הנצחית של הגר, האם הנודדת במדבר, אשר כלו מימיה מן החמת נצבת לפני. תינוקה מונח מתחת לאחד השיחים, והיא בוכה מרה לבל תראה במות הילד. ככה נשקף אלי העבר הרחוק בחדרים מלאי אור, כשנשימת תינוקות טהורה נשאת בחלל האויר.

התרגלנו לברז המים. הוא מובן וברור, ועיינו לגדולות ממנו. אולם בדממת הלילה פלאות אלו עולות מתחום השכחה.

עוברת אני מחדר אל חדר. תינוקות שלווים ונקיים שוכבים במטות צחורות, כשידיהם מעל לראשם. החלונות פתוחים, ונשימתם הרכה והקצובה ממלאת את הבית. נשימת תינוקות טהורה! עוד הכל חדש למענם, כאן בעולם הזה. אך צעקן אחד כבר מתמרד ומכה ברגליו. רק לפני חודש עוד היה בבטן אמו, וכבר רוגו הוא על החיים החדשים וכבר מוצץ הוא בכוח את אצבעו הקטנה, – מוצץ לרעבו ו"תחליף" לחלב המתוק הזורם משד אמו. במיטת התינוקות לומד הוא את דרכי החיים. לא תמיד תופיע האם הטובה ותחלוץ לו את שדה. בכי הזעף עובר לקול תחנונים, וקול התחנונים – לשירה שקטה, זו המשותפת לכולם, הבינלאומית: אי-הא-אי-הא-אי-הא. אך מה שונים הקולות אשר ישמיעו הללו בגדלם. הרי גם החיות הנאציות היו פעם תינוקות. אולם בהסתכלי בפרחים אשר על השולחן, במפה הנקיה הפרושה עליו, בבית המלא אור וחום ובגינה הנאה המקפת אותו, בכל פינה דאגה ומסירות, – אז מתעוררת בי המחשבה כי פה לא יגדלו אנשים אכזרים . . .

יושבת אני על המדרגות ואזני נטויות לכל רחש. כלבים נובחים בחצר, חתולים נעלמים מאחורי גדר. חיי הטורף מימי קדם. אך במקום היערות והערבות ימצאו להם מקלט במחבוא שיחי הנוי אשר בחצר.

ובדממת הליל כל אוושה קלה מעוררת את תשומת הלב. והפיקוס הקדוש, אשר עליו הגדולים דופקים ברוח, העלה לפני את דמות היער ההודי, שמשם הוא הובא אלינו. משם הובא גם השם של העץ הזה. דפיקות העלים מעלים זכר פעמוני המגדלים. צליל שקט, רך וקדוש ישמיעו עליו הכבדים. המה יהמה לב האיש הסיני או ההודי בעמדו מתחת לעץ זה. לאפס קרוב יותר ריח הפרחים, להם קרוב יותר קול האילנות המדבר מתוך רחש השיחים. אוושת הרוח מבין העלים תספר להם את אגדת אור הירח המהל על גלי הכסף של הים הגדול.

פתאום קול בכי נשמע מאחד מבתי-הפעוטות. "אמא, אמא". יודעת אני כי לא אוכל לנחם את הקטן הזה, אולם עלי להרגיעו, או נכון יותר – להשקטו כי כל הילדים ישנים. "מה רצונך יקירי" – שואלת אני, "אולי תשתה תה, אולי מים". והוא באחת. רק אמא, אמא. עיינו מופנות אל החצר, החוצה יביט הילד בכמיהה. שם, כנראה, נעלמה האם בהפרדה ממנו לפנות ערב. אין הוא רוצה כל דבר – לא צעצוע, לא תה. רק אמא, רק את אמא הוא רוצה.

עמדתי מחוסרת אונים. אולי אנו טועים בעיקרי החינוך המשותף. אולי גוזלים אנו מן הילד את הדבר היקר לו ביותר, את קרבתה של אמו לחדרו, למטתו. מי יודע מה מתרקם בנפשם של פעוטים אלה. סוף סוף נרדם הקטן כי הבטחתי לו שאלך לקרוא את אמא. כמו במלת קסם נאחזו אשמורות עיינו וירדם. כי בטוח היה שאמא תופיע עוד מעט.

תוך העבודות הקטנות והשוטפות לא הרגשתי כיצד נכנס הבוקר. אור התפשט על פני הארץ, אך לא אורו האגדתי של הירח, – אור הבוקר בא. במטבח כבר דופקים בסירים, קולות אחרים עולים, קול המכונה המקשקשת, תנועת האוטובוסים; מכל עבר נראים חברים לכושים בגדי עבודה כשהם נוהרים איש איש לפינתו. לכולם יחד מטרה אחת: לבנות את הבית הגדול והיפה הזה, את יגור.

היה זה בחודש אלול

(לילדים הקטנים)

מתהלך לו שבלול בחודש אלול.
החוחית מטה מקורה
כאילו דבר לא קרה.
– "את זרעך עלי לנקר
כי הקיץ כבר עובר.
עננים מכסים את השמים,
בנחלים ילכו המים".
החוח מרכין ראשו האפור
ויען לחוחית הקטנה לאמור:
– "טרם הגיע הסתיו,
הנחליאלי טרם שב.
הסתונית ישנה נרדמת,
חלומות פז בתוך האדמה חולמת.
ורק זה השבלול
מתהלך לו בחודש אלול".
החוחית ענתה בקול מזמר:
– "אין לך כבר על מה לדבר!
בקרוב, בקרוב יופיעו כולם,
ראש השנה בא לעולם.
רוחות נושאות עננים,
הפירות נאספו מהגנים.
האגסים ביגור נאספו כולם
והתפוחים נאגרו כבר באסם.
האשכוליות מבשילות בפרדס
והחצב על החר מתנוסס.
לכבוד ראש השנה
התקשט החר בפריחה לבנה.
ילדי יגור כבר התחילו ללמוד
והם יהיו חכמים מאד מאד.

היה זה בחודש אלול
חרבה האדמה, נאסף היבול,
העשב הירוק יבש קמל,
חם, חם מאד גם בצל.
אל הסלעים הערומים הדלים
נצמדים שלדי שבלולים.
אך ממרומי הכרמל
אט לו זוחל
שבלול עבה, כרסתני גאה.
עברה חיפושית שחורה ככושית,
בתמיתה התקרבה
אל החיפושית הצהובה
העומדת על החוח,
הקוף היבש והשחוח.
– "שמעו, חברה, חדשות,
– החדשות מה מרעישות –
חי לו שבלול
בחודש אלול".
והחוח גופו השחוח מטה
מאזין משתאה לשיח הנאה.
והנה זם זם זם
והדממה בכל היקום.
עפו להן השתים,
עפו למרום השמים
ומרחוק קול פעמונים וכינורות,
זה צפצוף החוחיות הרנות.
הנה ירדו העליזות
מן החוחים זרעים מנקרות
והחוח אל אחת מהן ילחש:
– "מה תאמרי על החדש

ליגור – בפעם הראשונה

צריף המקהלה שהורד, היה בית-הספר הראשון של יגור. אגב, גם המקום שבו התחלתי את עבודתי הראשונה כמורה.

בשנת 1932 למדתי ב"בית הספר החקלאי לצעירות בנהלל". עבדתי במשתלת הפרחים ומדי שבת הייתי יוצאת עם חברתי לטיולים ברגל בעמק יזרעאל. יום ששי אחד אחר-הצהריים בלכתי להתקלח נעצרה עגלה רתומה לשני סוסים, וקול קרא: "בחורות מי רוצה לנסוע לרמת-יוחנן, להנחת אבן-הפינה!": לא הספקתי להתקלח ואני כבר יושבת בעגלה יחד עם חברתי. נסעו איתנו בחורים ובחורות מגניגר, קבוצת השרון וגבת. נסענו בדרך ארוכה והנסיעה נמשכה שלוש שעות ואולי יותר. כשהגענו בשעות בין הערבים היתה החצר של רמת-יוחנן, המליאה סלעים – הומה המון צעירים וצעירות. השערים מקושטים בניירות צבעוניים, רוח של עליזות שורה בכל.

עוד טרם האדימו פאתי מזרח וחברתי מושכת אותי בידי, "בואי, אנחנו כבר חוזרות לנהלל. היום שבת וגם שמחת תורה. הבחורים רוצים לצאת לדרך שתקיף את כפר-חסידים. כדי שלא להרגיז את החסידים ולא ניכנס ביום השבת לתוך הכפר – נצא השכם בבוקר לבל יראונו".

השמש עדיין לא זרחה ואנו דוהרים בעגלה; ממהרים הביתה בטרם יעור היום. העגלון מצליף בסוסים והם דוהרים בדרך לא דרך בתוך שדות השלף, כדי שלא ניכנס, חס וחלילה, בתוך כפר-חסידים. והנה הגענו בדיוק במרכז כפר-חסידים לרגלי הגבעה שעליה בנוי בית-הכנסת. מה לעשות? הסוסים פשוט לא ידעו את הדרך החדשה. החבריה מסתכלים מסביב והנה אין איש. החסידים ישנים. דממה בכל. נעשה קל על הלב. המושב ריק מאדם. אולי נצליח לחמוק בטרם ירגישו בנו. העגלון אינו משמיע קול ואנו יושבים שפופים והעגלה ממהרת והסוסים דוהרים. והנה מהגבעה ירדה להקה של בחורים ואנשים זקנים והדורי פנים, עטורי זקן, כשטליתותיהם על כתפיהם רצים במהירות ספורטאית, עוצרים את הסוסים מתירים את המושכות ולוקחים אותם לאחת האורות של המושב.

החסידים כיבדונו ביין ובממתקים. בסבר פנים יפות הושיבונו במרפסת השוחט, והבחורים שלנו נשאו דברי ברכה. שמו על הראש מטפחות-אף, משהו דומה לירמולקה ונכנסו לבית-הכנסת, שם הם התערבו בין קהל המתפללים ורקדו איתם בהקפות עם ספרי התורה. אותם חלוצים שרצו לברוח עם העגלה, קפצו ורקדו כנערים משולהבים ועד הצהריים לא יצאו מבית-הכנסת.

היה חם, חמסין לוחט, ואני וחברתי יושבים במרפסת בית השוחט. פתאום היא אמרה: "בואי ונלך למשק-יגור. זה לא רחוק מכאן". מייד הסכמתי. כשהגענו עייפות ומזיעות ראינו שלושה צריפי עץ ושלוש מדרגות לכל אחד מהם. שדרה של עצי פלפל הצלה עליהם. מתוך אחד הצריפים יצאה צעירה ואנו הלכנו מייד לקראתה ושאלנו: "היכן המקלחות?" – "הנה שם יש צריף ארוך, שם יש מקלחת", ענתה חנה ורטהיים. ו"מגבת יש לכן?" אפילו מגבת הציעה לנו והיא לא ידעה מי אנחנו. זו היתה הפעם הראשונה שראיתי את יגור. בחדר האכילה בצריף הארוך הצפוף והדולף קיבלנו ארוחת צהריים ואיש לא שאל אותנו, מי ארחנו וכיצד נכנסנו לשם.

שמואלי המורה הראה לנו את בית הספר שלו. זה היה הצריף היפה ביותר של משק-יגור. צריף מלא אור, מכוסה גג כדי שהגשם לא יחדור. 8 עציצים קטנים עמדו על אדן החלון ושמואלי הסביר לנו, כי בבית הספר יש רק 8 ילדים קטנים, שנכנסו זה עתה לכתה א'. כל ילד הביא עציץ קטן בהיכנסו לבית הספר.

אז לא ידעתי שאני אירש את הצריף הזה ובו אבילה חלק גדול משנות עבודתי ביגור. פרחים שתלנו מסביב לצריף, ועץ האלון היה מסתור בפני השמש וגם מפני השעמום. רצית ללמוד, טוב. לא רצית, הרי עץ האלון הרחב ובו תוכל לבנות גם מעון של "שוכני העצים".

בלילות היה הצריף תמיד מואר וקולות חצוצרה וחליל בקעו ממנו. גם זיידל עם החצוצרה שלו בילה בו שעות של אימונים. גם וייסמן עם החליל ועוד כמה "מוסיקאים" וכן חברי המקהלה בילו בו שעות רבות של עבודה מפרכת עם יהודה שרת. קולות חצוצרה, חליל ונבל בקעו מבין קירות הצריף.

כאן היתה גם האוניברסיטה של יגור. חוגים רבים למדו בו כלכלה, אלגברה וספרות. פה אכלו ילדי קבוצת "כרמל", הציגו בו הצגות, ועד יומו האחרון נשמע מתוכו קול נגינה על הפסנתר.

היה זה מרכז התרבות של יגור שנים רבות. הצריף הורד ואיש לא ידע כי היה. נעלם ואיננו. רק הדקל שנטענו אני וילדי כתה ב', שבין תלמידיה היו עמוס ואיה, – עדיין קיים.

הרבה שנים החזיק מעמד צריף המקהלה. יהי זכרו ברוך.

יומן יגור, 3411, (12.9.1969)

"זקנה אחת מסתכלת עליך" . . .

אוהבת אני להשכים קום ביום השבת וללכת לבריכה שלנו. המים התכולים נוצצים, הדשא הירוק מואר בקרני השמש הראשונות באור רך וחמים. העצים רחבי הצמרת עומדים בשלוות השקט, וביניהם שחרור עם מקור כתום ממהר לרוץ, אך אין הוא מוצא מה לאכול על הדשאים הנקיים. קול דק מלא נכאים נשמע באוויר, קול השלדג, העומד על עץ רך ומשקיף על יגור. קולו מצלצל בדממה ברטט – תחנונים. חוטף זבובים, צפור קטנה ואפורה קטנה מדרור ואליגנטית עומדת על אחד הצינורות. עיניה השחורות הגדולות מאירות, ומקורה הדק מעיד עליה שמאוכלי החרקים הינה. שם על אחד העצים תלוי קינה הקטן, ובכל פעם אתה מלא התפעלות על השורה של הענפים הדקים, שמהם בנתה את קינה כמו סל יפה וחזק.

רוח של שבת ושלוה ממלאת את הבריכה בשעות הבוקר המוקדמות. הכסאות הצבעוניים ומגרש המשחקים הלבן בתוך הדשאים הירוקים, עם הנדנדות הצבעוניות – מעלים את דמות הפעוטות המתרוצצות עם הכדורים הצבעוניים, הסירות המנופחות השטות בבריכה הקטנה לקול מצהלות הקטנים השוכבים בתוך גלגלי גומי שקופים עם צוארי ברבורים. בתוך הדממה עולים הקולות כמו מוסיקה צבעונית.

★

באחת השבתות באתי לבריכה בטרם זרחה החמה, והנה קבוצת נערים על הדשא, ואחד מהם עומד ומדבר: "מחר נבוא הינה, כל אחד יביא בגדיים, ניקח איתנו בקבוק קוניאק, כל אחד ישתה כוסית, יתחמם ויקפוץ למים. החבריא לא הרגישו בי ולפתע אחת הבנות קראה: "ירחמיאל, זקנה אחת מביטה עליך כל הזמן".

המילה זקנה הרתיעה אותי והלכתי מהבריכה. הנערה קראה: "היא הולכת להלשין עלינו לחברי המשק, שפרצנו לבריכה". ואחד הנערים צעק: "בואו ונברח! לפני שיבואו חברי המשק".

הלכתי מהבריכה וחשבתי בליבי, מדוע כה נפגעת מהמלה "זקנה", האם הויקנה מילת גנאי היא?

אך משהו מרתיע במילה זקן, וכן הפתגם מדברי חז"ל אומר: "הזהרו בזקן שכח תלמודו מחמת אנסו". הזקן שכח תלמודו מחמת מחלתו. השיכחה – מחלת הזיקנה והרי זכרים כה הרבה, אך הדברים שקרו לפני שלושים שנה כבר עתיקים הם בשביל הצעירים. אנו כבר דור אחר לגביהם ובלתי מובן. הסיפורים שלנו מגוחכים בעיניהם. לך ספר שכאן במקום הבריכה היה כרם-ענבים, וכאן סחבנו סלים מלאים פרי, ובזמן הסתו אחרי הבציר היינו יוצאים בנערינו ובזקנינו לאסוף את הזמורות אחרי שגמרו לזמור אותן. כאן לפני ארבעים שנה היו צריכים לרתום 5 זוגות פרדות שיימשכו מחרשה אחת, שתחרוש את הכרם. ובכלל לשם מה צריך לזכור מה שהיה. עכשיו יש חדשות ונצורות אחרות ומי יאמין לך בכלל.

הלכתי משם לבית הקברות. שם ינחו חברינו מנוחת עולמים. שם חיפשתי את השלווה בין מצבות האבן וזרי הפרחים. עצי הברוש הגבוהים והרציניים, עץ הפיקוס הקדוש על הדשא, הדופק בעליו הגדולים והמבריקים בנשוב בהם הרוח. קול נכאים של התורים ימלא את האויר. מעין תפילה עולה מתוך המצבות הדוממות, שמתוכן עולות דמויות כה אהובות וכה יקרות.

דיסן יגור, 3514, 13.8.1971

האם אינך מפחדת מהזאבים?

(מרשימותיה של שומרת לילה)

חושך מסביב. רק על העמוד מתנוסס פנס-החשמל המאיר באור ירקרק את העצים הגבוהים שעל-יד האיזולטור. העצים נראים לך חיים וערים באפלה ולכל עלה דמות שלו, כל עץ למינהו ותפארת צמרתו. שלווה ובטחון ושפע ברכה הם מרעיפים על ראשינו.

באחד החלונות אור, וקול תינוק חדש בוקע בדממה. אתה שותה את השלווה ונהנה מהקול החדש של חיים, אשר נולדו ביגור. והנה רצה אלי ילדה קטנטונת עם שערות שחורות מסולסלות, עיניים גדולות ונפחדות – "כלב, כלב נכנס אלי למיטה, בואי, גרשי את הכלב".

הדלקתי את האור. לקחתי את הקטנטונת בידה והראתי לה שאין כלב בחדר. גם מתחת למיטה הסתכלנו. בין הצעצועים חיטטנו וכלב אין. והקטנטונת אינה רוצה להיכנס למיטה. היא בטוחה כי ברגע שתשכב יבוא הכלב.

הושבתי אותה על ידי ושיחקתי איתה כדי להרגיעה. יחד הסתכלנו בחלון המואר. יחד האונו לבכיו של התינוק. היה זה קול חדש, קול שירה מיוחד. יצור זעיר חדש פתח את פיו קבל העולם בתוך הלילה. "מה רוצה התינוק?" – שואלת הילדה. "הוא רוצה לינוק" – ענית לה. "עוד מעט אמא תיקח אותנו ותיניק אותנו חלב". "גם אני ינקתי מהאמא שלי" – אמרה, כאילו ראתה את עצמה בתור תינוקת – "קראי את אמא" – ביקשה.

" – טוב! אמרתי, אלך לקרוא את אמא רק כאשר תשכבי במיטה". הקטנה הסתכלה אל הדרך. חושך היה שם וקראה – "כאן את תלכי בחושך! אינך מפחדת מהזאבים! באמת אינך מפחדת מהיער והזאבים! אמרתי לה: "אין יער ואין זאבים. הרי הלכת בדרת הזו הרבה פעמים וראית שאין כאן יער". אך היא חזרה עוד ועוד. באמת אינך מפחדת מהיער והזאבים! ניסיתי להרגיעה במשחקים וסיפורים עליונים עד אשר באה אמה. ורק אז נרגעה.

זה כמה לילות שוכבת הילדה רגועה ופחד הכלבים סר ממנה. חלום חלמה על כלב והיא עוד אינה יודעת מה זה חלום. מדי ערב לפני שכבה לישון נכנס אליה ילד נבון מכתה ד', אשר גם הוא שוכב באיוולטור. הוא אומר לה, כי גירש את הכלב, והכלב כבר לא יבוא. היא מאמינה לו, כי גירש את הכלב, בבטחון שבקולו ובהצהרתו הבטוחה היא בוטחת. הילדים ישנים. הלילה ירד בנשימתו הכבדה. והנה ילד קטנטן במיטה סגורה מדבר עם עצמו. שר לו שיר קטן בתוך הלילה: אבא... סבתא... אבא... סבתא...

האזנתי היטב. זה לא היה קול קורא לעזרה. זה לא היה קול פחדים. הוא זכר את סבתא. הוא חושב על אבא. ואיפה האמא?... בחוץ-לארץ. והנה קול חדיש. עוד תינוק בא ליגור והוא משמיע קולו בעוז. מביע את רצונו גם בחשכת הלילה.

שקט... שלוה... אך עיני הילדה הקטנה בעלת השיער השחור והמתולתל נראות לי כל העת, ואיני יכולה לשכוח את שאילתה. עיניה הגדולות השואלות ניבטות בי בתמיהה – "האם אינך מפחדת מהזאבים?"

האם איני מפחדת מהזאבים! האיני מפחדת מהיער! כל-כך הרבה פחדים עוברים בי בכל יום. הישובו הבחורים הצעירים שלנו משדות המוקשים! היחזירו את האוירון? הישובו בשלום! וכל אותם צעירים אמיצים וטובים – מדוע הלכו! והחבלנים – האם לא יפסיקו אף-פעם!

האם איני מפחדת מהזאבים!

(יזמן יגור, 3347, 2.8.1968)

הבריכה

כאן היה כרם. ששה זוגות סוסים משכו במחרשה, כדי לפלח אדמתו. כאן היו גפנים ואשכולות ענבים נתלו עליהן. כאן עמדה הסוכה בכרם וטנאים מלאים פרי מלאו אותה והכורמים, בחריצות כפיים, ארזו את האשכולות בארגזים. עגלה עמוסה ארגזים יצאה ובאה וקולות שוקקים חיים של עובדים מלאו את הגבעה. ועתה – קולות צהלה ושמחת חיים מהדהדים בגבעה. שביל חדש מוביל אליה וגשר מעל הוואדי שבקרבתה. הגבעה למישור תדמה.

חלקת מים מבריקה, שצבע הרקיע נבט בה, בעברך את גשר העץ החדש. ילדים מקפצים לתוך המים. והזרועות הצעירות חותרות ומבתרות את הגלים הקלים.

כאן הם השולטים. פרוש ידיים מתח רגלים! והגופות הקלים עולים ויורדים, צוללים ועילים וחוזר חלילה. המים הזכים חובקים אותם ושוטפים עמהם. והעולם מה צח ומה רענן!

אך מה נכלם אתה, העומד מן הצד ומסתכל בהם, בשחיינים, ונבצר ממך לעשות כמוהם, כי לשחות לא תדע. ומה קלות תנועותיהם ומה קל להסתחף עם הגל הרוגע והנך עומד ותמה: מ'ז'ע איני יודע לשחות!

כל בעל חי בטבע יודע זאת. ואתה צמוד לקרקע, לא נע לא זע. הנה המים מקיפים אותך, הנה הנה מתרומם, מתנשא, עולה עם הגלים, עוד מעט קט תשטף עמכם.
ופתאום – תך! אתה יורד. אתה עומד. נדמה לך, כי עליך להיאחז במשהו ממשי, בדבר מוצק. אתה צריך להרגיש את מגע רגליך עם האדמה.
הלא תוכל לעלות! הלא תוכל להתרומם, להתנשא! הנה רוח קלה וטהורה על פניך עוברת וכאילו לחשת: התרומם, עלה!
שכת, כי רק מהלך אתה על פני האדמה. פעם היה פה כרם, עתה כאן בריכה. מים, מים מתרוממים עם גלים רוגעים. מים זכים בבריכה.

יומן יטר, 1955.9.130

יגור גדולה

כמו מים בואדי הזורמים מבלי להעצר כך זורמים חיי האדם, עוד טרם הספקת להתבונן על סביבך והנה אתה כבר בעבר השני של הדרך.

נדמה לי שרק אתמול באתי ליגור ובצריף הגדול עם שמונת הילדים מסתובבת איה בת השבע כשנעלים גדולות עם עקבים גבוהים על רגליה. את הנעלים מצאה בחצר המשק והיא רצתה להיות גדולה. עתה היא באמת כבר אמא. והיא בעצמה כבר מטפלת, וכל הילדים הקטנים אגשים מבוגרים.

ובמקום הצריף האחד עם שמונה התלמידים, עומדים שלשה ביתנים גדולים ובהם לומדים ארבע-מאות ילדים, ילדים שלנו. דשאים ועצים, בנינים גבוהים הוקמו ביגור והנערות מתלבשות בתלבושות נאות. מי זוכר את הסלעים עם הרקפות שמלאו את חצר המשק! גם הפרה, הסוס הכבשה והתרנגולות התרחקו מהוי חיינו. פעם, כשבא אורח למשק היו מובילים אותו אל הרפת להראות לו את גדולתו ועשרו של משק יגור. החברים גרו באהלים ואילו הפרות שכנו ברפתות של בטון. כל השמות של הפרות היו קרובים לנו. המשק היה בתוך החצר והגגת עם ילדיה טיילו תמיד בין אפרוחים. התרנגולות והמשק שלנו היה קרוב ללבם של הילדים והמבוגרים כאחת. ואילו עתה, עליך לנסוע למכון החליבה ולהסתכל מרחוק על הפרות העוברות בסך ונחלבות במכונות החליבה כבובות של הצגת הבובתרון. המכון נקי כמו בית מרקחת, הקירות לבנים, רק משהו חסר בכל המכונות המשוכללות שאנו מוקפים בהן מן הלול ועד הרפת, מן המטבח ועד בית-חרושת "לגיין". יגור גדולה. יגור משתכללת. אך האם מכירים אנו את חבריה!

האם יוצאים אנו להתבונן בשדות שנבטו אחרי הגשמים? האם יודעים אנו היכן נמצא גן-הירק שלנו?

מדוע אין שומעים שירה בחצר המשק מבלי להכין תכנית מסויגת ומסוימת! מדוע בשבת אין שומעים בחצר שירה מתוך שמחה, כמו שפעם היו מתישבים זקנים וצעירים שרים ורוקדים בלי רדיו ובלי תכנית אלא מתוך שמחה? האם הזמנים השתנו, או שאנחנו השתנינו, כי גדלנו!!

יומן יטר, 1955.12.130

“איפה המשטרה?”

“איפה המשטרה”, מה עושים השוטרים: מדוע אינם לוקחים את העושר של העשירים ומחלקים לעניים! קרא ילד בן עשר בקול נרגש בזמן השעור. השעור על עמי הטבע האהוב עליהם. בשעור זה למדו על האסקימוסים. המורה ספרה לילדים כי חייהם של האסקימוסים קשים, אך אין בנייהם עשירים ועניים. הצייד היוצא לציד מביא מזון לכל השבט. אין איש בארץ האסקימוסים אוכל ושכנו מת ברעב.

פתאום קם ילד וקורא במבוכה: – “אז מה יש, גם בקיבוץ זה כך, אין עני ואין עשיר בקיבוץ. כולם שווים”. ובנעימת דיבורו היה מעין ביטול. מה יש כאן ללמוד! ועל מה מדברים! הרי זה ברור כשמש. כאלו הם גם חיינו, חיי צדק בקיבוץ ועל דברים מובנים וברורים אין צורך לדבר.

אך ילד אחר קם ואמר: בחיפה ובתל-אביב ישנם עשירים, לבושים בגדי הדר, בעלי בתים גבוהים ולעומתם ישנם אנשים עניים. ובטיול שעשינו לחיפה, לגן הפרסי, ראינו שני אנשים עניים ישנים בן העיר על הספסל. לבושים הם סמרטוטים על הרגלים, וילד אחד ראה כיצד חטט אחד מהם בפח האשפה והוציא לחם ועגבניה משם.

ואז פילחה את הכתה הקריאה הנוקבת: “ואיפה המשטרה... מדוע השוטרים אינם מחלקים את העושר של העשירים בין העניים! ומדוע יש לאלה כל כך הרבה ולאחרים לא כלום?” והשיחה בכתה היתה ערה וכולם הגיעו למסקנה שחיינו, חיי הקיבוץ, אין בהם עוול. והמשטרה אין לה צורך להתערב, אין אצלנו גנבים ואין רמאים. ודרך חיינו היא הטובה ביותר ויש בה צדק וגם יופי. ובכל זאת לא כולם רוצים ללכת בדרך שלנו.

הנה יוצא מחזור חדש לדרך החיים, הולכים הם לצבא. האם כולם יחזרו לקיבוץ? האם לא תקסום להם העיר וחיי המותרות? האם ילכו בדרך בה חנכנו אותם? במחזור זה שיוצא לחברות רבים הספורטאים. המלה ספורט באה מספרטה. בספרטה שמרו על חיי הפשטות. הם ראו את היופי בחיים הפשוטים והבריאים שבחיק הטבע. לא הכל נקבל מהספרטנים. אך את הרוח הספורטיבית שבחיים הפשוטים והבריאים נקבל. היא מחנכת את האדם לחיי עבודה כרוה גבורה.

נפש בריאה בגוף בריא.

טוב להרבות בספורט ובטיולים. לקלוט את רוח המרחבים, את היופי שבנעלה. את היופי שבפשטות ובאהבה לבית הגדול שלנו, שנמצא לרגלי הכרמל ובכל מרחבי הארץ. יש צורך הרבה לתקן בחיינו ולכך צריך להתכונן. יש הרבה חסרונות ופגימות שעל הדור החדש לתקן, ברוח ספורטיבית וטובה.

יופן יגור, ח' ניסן תשכ"א

שיחה במקלחת

לא ראיתי את המדברת, רק שמעתי את דבריה. ידעתי לפי הקול מיהי. לא צעירה ביותר, אך דבריה פגעו עמוק ברגשותי ולכן אעלה את דבריה כמו שנאמרו לחברה שניה, איתה שוחחה.

– “אני שמחה שאת עובדת אצלנו. סוף כל סוף מסדרים פעם אדם שיכול לעבוד. כל השבוע אני

עובדת בנקיון וגם בשבת, שוב נקיון. בבית הילדים, כל העבודה שלי היא רק נקיון. ובשבת מסדרים לנו "ותיקה" אמנם זה יפה מאוד, שהיא מתנדבת לעבוד בתורנות, אבל מי צריך את הזקנות האלה. מושב זקנים מסדרים לנו לעבודה.

היום שבת, ומכיון שאת עובדת "נוכל לעשות את העבודה בלי שויץ". כששמעתי את הביטוי "מושב זקנים" היה נדמה לי, כי טעיתי בזהותי את הדוברת. חשבתי כי לפחות היא עצמה צעירה, מבנות המשק, שנכנסו רק עתה לעבודה, והזקנות הותיקות כבר אינן לפי רוחן. אך לא כן הוא הדבר, כי גם היא כבר לא מן הצעירות.

וכאב חלף בלבי. מכירה אני את הותיקה שעליה נאמרו הדברים. אם יש אשה נקיה ומסודרת, נדמה לי, שאחת מני רבות תמצא כמוה.

איני יודעת, אם בין הצעירות ישנן רבות שיודעות לעבוד בדיקנות כזאת, כמו שהיא עובדת. וערפל של צער העיב את מחשבותי. האם לכך זכינו בכל עמלנו? איה רגש הכבוד שלנו לחבר? האם לא נוכל להתאים את עצמנו איש לרעהו, כדי לקיים את המשק היפה שלנו?

בכוונה הדגשתי את המלה "שלנו", כי אנו לקויים בהרגשה זו. כי זרים אנחנו גם למשקנו וגם לחברינו.

ועתה נחזור לבית הילדים. האם עבודה כזו בבית הילדים יכולה לתת סיפוק לעובדת, אם צעירה ואם זקנה כשהיא מבוססת רק על נקיון? אמנם העינים אורות, כשהכל לבן ומבריק מנקיון, אך הילדים הקטנטנים זקוקים גם לחיבה ואהבה, בדיוק באותה מידה, שהם זקוקים לנקיון.

ולא תמיד הבת הצעירה, הגאה בידיעותיה יכולה לתת את החום הדרוש לפעוטות הקטנים, בת צחוק טובה וחיבה, יש להן ערך יותר משטיפת הרצפה.

ועתה הייתי רוצה, שפעם אולי ניגע בפרשה הכואבת של ה"זקנים" האלה. כולנו נהיה זקנים וכולנו נעמוד בפני הפרובלימה הזאת. עוד ה"זקנים" שלנו "ברוך השם", מהם עדיין נוהגים בטרקטור ומובילים את העגלה, כמו הצעירים, אך הזמן הולך.

יזמן יזר, 7.6.1959

והכרת
לבנו
מתחילים

”מדוע גרה הסבתא בקצה היער?”

סטיתי מהדרך הפדגוגית והתחלתי מלמדת את בתי קרוא וכתוב בחדרי. לא היתה לי סבלנות לחכות עד ששאר הילדים יתקדמו והיא תשאר מפגרת, ואז יתעוררו בה רגשי נחיתות.

נגשתי ללמדה לפי השיטה הישנה, לצרף תנועות לקולות, כמו שלמדו ב”חדרי”. אך בחרתי למענה ספר קריאה שיעניין אותה: ”כפה אדומה”. והנה התחלנו לקרוא. אחרי עמל רב ויסורים קשים גמרנו את הדף הראשון, אשר בסופו כתוב, כי הסבתא של הכפה האדומה גרה בקצה היער. כאן כבר לא יכולנו להמשיך, כי השאלות שעוררה בתי הקטנה, היו רבות: מדוע הסבתא גרה בקצה היער! מי בנה לה את הבית! האם היה הבית בנוי אבנים או עצים! האם היה לה בית שימוש ומקלחת! ומדוע גרה הסבתא לבדה בבית!

כמובן, לא ידעתי מה להשיב לילדתי, כי בספר אין תשובות לשאלות אלו. אולם, האם לא יהיה מענין לשאול את עצמנו, מדוע גרה הסבתא שלנו בצריף שעכברים מתהלכים בו? מדוע גרה הסבתא שלנו בלי הנוחיות הדרושה לגילה! האם זה לכבוד לנו שהזקנים שלנו אוכלים בחדר אוכל כזה! האם זה לכבוד לנו שאיננו מתייחסים באדיבות לזקנינו?

ובאמת, באופן סמלי – מדוע גרה דוקא הסבתא בקצה היער? מדוע גרה הסבתא לבדה בבית הבודד כשאר לך אפילו בית שימוש ומקלחת?

יומן יגור, 15.4.1955

תפוח בדבש

תפוח עץ ריחני מרוח בדבש זהוב, מעלה בזכרוני דמותו של בית נקי ורחוץ. אמא לבושה בגדי חג, מאירה פנים, סבתא חביבה מופיעה מאחד החדרים וסדור תפילה עבה בידה. חג ראש השנה ממשמש ובא.

רוצה אני להעלות בזכרוני את מראה פניה של סבתא שלי ואיני יכולה. כשאני חושבת עליה, אני רואה סינור שחור ועלו פרחים זעירים, אדמדמים, ורודים וכחולים, ועל-יד כל פרח שני עלים ירוקים דקים, ובתוך הסינור כיס. ומן הכיס מתרוממת יד דקה ושקופה ומושיטה לי לקח-לך. מה זה לקח-לך? זוהי מין עוגה פריכה מאורכת ועליה שפוך סוכר. הייתי כנראה ילדה קטנה מאד, כשתמונה זו נחרתה בזכרוני. כי עד היום הכיס ההוא שבסינור מעיר בי סקרנות קדומה וטעם מתוק עמו, טעמה של העוגה הפריכה עם גבישי הסוכר השקופים.

מהו הסוד הצפון בטעם הרך והמתוק הנותן שמחה לילד הקט, ואולי גם למבוגר? יפה הוא המנהג, לאכול תפוח בדבש עם ראשית השנה. תטפנה טיפות הדבש המתוק גם מבעד למרירות המלווה אותנו בחיים ויפיגו מעליהם את טעמם המר.

שנה חדשה הולכת לקראתך. השמיים מתכסים כבר בעננים. העננים רובצים גם בתוך חיינו. נשכח לרגע את האדם ונראה את עץ התפוח המלא פירות אדמוניים זהובים. נשאף לקרבנו את הריח העדין ונחוש את כובד הפרי הממלא את הענפים. מה רב השפע אשר העץ צבר בענפיו. מתוך האדמה העלה כל טיפת מים זעירה. מתוך האדמה עצר את המותק ואת היופי של הפרי.

אכול תפוח בדבש וזכור, כי דבורים לאלפים ולרבבות אספו צוף מרבבות, רבבות פרחים, מעצי ההדר ומגזר הבר. בכל פרח טמונה אותה מתיקות שממנה יצרה הדבורה את הדבש. אכול תפוח בדבש, כי צבע זהוב לדבש הריחני וטעמו מתוק. ריח גרעין – ריח התפוח.

תטפנה טיפות הדבש המתוקות לתוך חיינו ונחוש בפלא הגדול, אשר בכל הסובב אותנו עם הדבורה הזעירה, ועד העץ אשר כל חיינו תלויים בו.

מנהג יפה הוא, אשר קיבלנו מהסבתות שלנו.

(יומן יגור, 15.9.1966)

“אמא שלי בשמים ציוותה עלי להיות שמח”

כך אמר ילד קטן, קטן בן חמש מגן ילדים בחיפה. יתום הילד, איני מכירה אותו. ילד קטן ממוסד יתומים, שאמצו אותו הורים שכולים, אשר שיכלו את בנם במלחמת ששת הימים. הילד ברח מהמשפחה המאמצת וחזר לבית היתומים. כששאלה אותו הגננת, מדוע ברח מהבית אמר: “אמא שלי בשמים ציוותה עלי להיות תמיד שמח, ולא עצוב. בבית שלהם הם כל-כך עצובים שאיני יכול להיות שמח. על כן ברחתי, כי אמא שלי אמרה לי מהשמים שלא אהיה עצוב”.

זה כמה ימים מצלצלים באוזני דברי הילד הקטן. הפעוט נכפף מעצם הכאב של ההורים השכולים המלא את הבית, גם בלי רצונם של ההורים המאמצים. הילד לא יכול לחיות באווירת הצער והכאב, הפולחים את נפשו הרכה, וטוב לו באווירת המוסד הקרה, בין ילדים כמוהו, מאשר בבית היפה והטוב. הקטן הזכיר להורים השכולים את בנם שאיננו. הצער כופף אותם והילד צריך לצמוח אל על באווירה איתנה, בריאה וחמה. ואפילו אם קר המוסד, טוב לו שם מאשר בבית היפה והמלא דמעות.

איני מכירה את הילד הזה. את הדברים סיפרה לי גננת צעירה, שגם בה הלמו דברי הקטן. קצת שמחה, קצת מאור פנים. חיוך רך ועלוי – הם מזון חיוני אולי יותר חשוב, מאשר הלחם. לא רק לילד הקטן . . .

קצת חיוך טוב, קצת חיבה, יקרבו את החברים זה לזה ויעזרו להם לשאת את המשא הכבד של החיים.

(יומן יגור, 3374, 24.1.1969)

דברי ביקורת של קטנטנים

"היום נישן בחדר, למה שאף אחד מהמטפלות לא רוצה לעבוד אצלנו", כך אמר ילד קטן, קטנטן שכבר לומד בבית הספר.

הדברים הלמו בו בכאב. בימים הראשונים בבית הספר אחרי החופש טוב ללמוד. אפילו השמים נעשים רציניים. עננים מרחפים במרום וריח של טיפות גשם מרענן את האדמה החמה. רוח של פיוס והתחדשות מעוררת סקרנות – חולפת בין כותלי בית הספר. אפילו החצב בעל הבצל הגדול והתפרחת הלבנה העולה בהר כנרות של חג, מעורר בך רגשות של פלאים. הכל נעשה מענין ורוצים באמת ללמד. בימים הראשונים הכל נעשה חדש. גם הישן מתחדש והקטנטנים מתלהבים מבית הספר וביחוד מהמשחקים בהפסקות. ופתאום בתוך להט המשחק ורוח העליזות עולה קול **מלא ביקורת**. דברי ביקורת על כל החינוך המשותף שלנו, ומפי ילד קטן, קטנטן – הולמים כך חזק.

יומן יגור, 3293, 4.10.1967

כרטיס ברכה ל"שנה טובה"

קיבלתי כרטיס ברכה ובו ים ירוק, עולם ירוק. ורועה שפניו שחומים, עם חולצה בהירה ורגלים בהירות בתוך נעלים חומות משונצות. הרועה מחזיק מטה ארוך שבקצהו מגל. עזים לבנות ושחורות רועות בירק, מהלכות ומקפצות ובצבע הירוק רוקד לעיניך באור צהבהב מלא חום ותקוה. פניו של הרועה מחייכים בטוב לב. גם המטפחת הסגולה שלראשו וצעף התכלת הבהיר שעל כתפיו – יש בהם אהבה וסבלנות. הרבה סבלנות.

את התמונה צייר צייר נכה. כפה צייר ולא בידים. הצייר שיהורה, צייר הודי משותק בידיו, ומצייר בפיו.

הצבע הירוק מהבהב לעיני כל היום. זה צבע התקוה. ואת הכרטיס שלחה לי אסתר, עיוורת מבית-החינוך לעוורים בירושלים. אסתר היא מורה. היא לא ראתה את התמונה. היא לא ראתה את הצבע הירוק, אך הוא בנפשה. כמו בנפש הצייר שצייר את התמונה. האם לא תסמל לי הגלויה את כל השנה וברכותיה? האין התקוה לחוס ולאהבה הברכה המפעמת ביותר, בתוך ירק השדה, ירק הפרדס, הגן והאחו?

ושוב מהדהדות באוזני ברכת אב זקן שעניניו כהו וידיהו תמששנה את ידי הבן הצעיר בברכה, "ויתן לך האלוהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש". הבן הצעיר הוא יעקב אבינו שזכה בברכה במרמה. אך הברכה אינה יכולה ליהפך לקללה, כי נאמרה מפי אב קדמון, אשר רוח השדה בא באפו ואמר: "ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה'". הירק של השדה, התקוה והאהבה לטבע.

יומן יגור, 3293, 4.10.1967

רבות הן האמהות בעולם. לכל אדם היתה אמה. אך הפעם כוונתי לאמהות של תפוחי-אדמה. רגש חם ממלא את לבי בשמעי את השם הפשוט שניתן לתפוח הרקוב למחצה, אשר ממנו יוצאות זרועות קטנות ורעננות, החובקות את התפוחים הגדולים והיפים, הצומחים בתוך האדמה.

פרוזאית הפתקה, אשר עליה רשומים שמות האנשים היוצאים לעבודה. והרי כל איש – עולם מיוחד הוא. כה מובן הצורך לקום עם שחר, עת ערפילי הבוקר מלחכים את רגלי ההרים. יושבת אני בעגלה, ועיני אל הכרמל העטוף ערפלים. מסביבי שרות תירס ירקרק ורך, אשר רק החל לצמות. הנה אנחנו בחרתיה... לא אכתוב על הבוצין, העומד בפריחתו הצהובה והאביבית על-יד האלון הרענן בעליו הירוקים, אשר צמחו לו השנה. לא אכתוב על הקול הבא מראש הגבעה: הויד... הויד... הויד... זה קול הדוכיפת. אף לא על פרחי החבלבל העדינים והורדרדים בתוך שיפון-הבר הצהוב. אין פנאי לדבר על זה ולהסתכל בו, כי העבודה מאיצה בנו. לא נוגש ולא שוטר עומדים על גבנו, רק העבודה כופפת את קומתנו באהבה אל התפוחים היפים והגדולים, שצבע קליפתם זהוב. כל תפוח, אשר אני מוציאתו מן האדמה – כבד הוא וגדול ומעיר בי שמחה של השתוממות: הא כיצד? מאם זו חומה ורקבה יוצאים כל-כך הרבה תפוחים גדולים ויפים? אלו האמהות נתנו את לשד חייהן לדורות הרעננים השופעים כוח ויופי.

חופרות הידיים וחופרות – אך לא לשוא. התפוחים ממלאים את הסלים, והסלים נשפכים לשקים. כולם מאספים... שורות שורות של שקים מלאים עומדות בשדה. הנה 80 שק כבר הועמסו על המכונית, והיום עוד גדול.

הכל בא מתוך האדמה השחורה הזאת. ואת האמהות משליכים הצדה. הן גמרו את תפקידן.

ומצנצת בי מחשבה מסותרת: הגם אני גמרתי את תפקידי! בני, אמנם, קטנים עדיין; עוד זקוקים הם לליטופי ולבת-צחוקי הטובה. אף לגערתי שמים הם עדיין לב. אך בעוד כמה שנים – הגם אני אתהלך ביניהם זרה ורחוקה כמו האמהות שלנו? הגם לנו לא תהיה שפה משותפת עם בנינו!

והאם הרקובה למחצה מבין התפוחים הרעננים והגדולים עומדת לנגדי ורומזת לי: גורלך כגורלי.

אך הגם לי תהיה הזכות לראות את צאצאי כה יפים ורעננים!

(יומן יגור, 1758, 18.1.1946)

” תיכתבו ותיחתמו ”

אוירת יום הכיפורים כובשת אותי גם כשאניני צמה ואיניני הולכת לבית הכנסת. קולות בכי וקול תפילה, קול תחנונים וקול דממה של כאב מלווים אותי עם בוקר. מן הבריכה הנוצצת בגלי כסף לאור השמש אני הולכת רעננה ומלאת אושר. אך קול דפיקות מקלה של שולמית מתדפק פתאום על לבי. רגלה הנגררת ורוקעת באון ובאומץ ממלאים את לבי חרדה ורגשי כבוד. לא

להירתע, לא לבכות, פניה המאובנים למחצה מוארים בבת־צחוק ילדותית, טובת סבר של ילד קטן. לא כעס, לא אוזלת יד – ללכת, ללכת לעבוד בלול, זה כבוד. ראשונה לפני כל החברים קמה ובדממה דפק מקלה על השביל. לעבוד זה כבוד. כבוד האדם.

ושולמית כבר איננה. אהבתי אותה תמיד. אך זכרון הרגל הנגרת של שולמית מכה בי גלי כאב גם עתה.

והנה אשה צעירה, ראשה מלא תלתלים ופניה יפים, אך מתחת לסבר השלוה, נעורים פצועים. אלמנה ולה ילד יתום, והיא רק בת עשרים ושלוש. בעלה נפל במלחמת ששת הימים. היא אינה בוכה, היא אינה מבקשת רחמים. אבן קרה רובצת על לבה. זקופה תלך, לא תבקש נחומים. הורים שכולים בוכים בעמקי לבם עם גאווה של גבורים. "זוה עצוב להיות גבור" אמר ילד בן שלוש, שאביו הגבור נפל במלחמת הדמים.

לא רק צער וגבורה יש בעולמנו בזכרון יום הכיפורים. השמש זוהרת, יוצאת מבין עננים שחורים. הרימונים אדומים וגרגיריהם נוצצים מתחת לקרום שקוף, והנחליאלי מנתר בין תלמים חרושים. ממרחקים באו הצפרים, ולהקת חסידות עברה מעל השמים ועפה לעבר אפריקה הרחוקה. נעורים מפכים בין כתלי האוניברסיטאות ובתי־המדרש למורים. עולל מחייך בלבוש ורוד בתוך עריסה, שכולה תכלת, וכולו עטוף אהבה. ידיו הקטנות שלוחות לפניו והוא ממלמל לתוך עולם חדש. פעוט עם עיניים נוצצות, מלא שאלות של "למה" ואין לנו תשובות. ולמה המלחמה משתוללת ואירונים רועשים, אנו שואלים תמיד – ואין תשובה לשאלה הנצחית: "למה דרך רשעים צלחה?" ואין תשובה למה לא תשקוט הארץ. רק יום הכיפורים נשאר לכפר על החטאים. במה ניכתב ובמה יחתמו לנו את גורלנו בדרך החיים. מי לחיים ומי למוות? מי להצלחה ומי לכשלוש? מה חשוב יותר? על החיים והמוות אין לנו שליטה. על ההצלחה והכשלוש – מי ידע!

יומן יגור, 3358, 4.10.1968

כרטיס ברכה

כרטיס ברכה ועליו שובך עם צפור דרור עטור פרחים ודרדדים קיבלתי.

איני יודעת מי שלח אותו לי. האם בכוונה נעדר השם של השולחת! אך הרבה הגיתי בו. מי היא תלמידתי לשעבר אשר תזכרני ותכבדני בברכה כה עליזה וכה משמחת לכב.

יחסי רעות נרקמים בין מורה לבין תלמידיו, אך דור הולך ודור בא, ולכל ילד חסרונותיו ויתרונותיו, ואת כולם אוהב. אמנם ממהרים אנו תמיד ואין לנו פנאי אפילו להגיד שלום איש לרעהו, ונדמה היה לי כי שכחו אותי תלמידי לשעבר. והנה הרכה עדינה זו עוררה בי רגשות אביב. תודה אגיד לשולחת ואברכנה מעומק לבי.

יש כרטיסי ברכה הנשלחים מתוך הרגל, ויש אשר רטט אהבה יביעו. כרטיס קטן זה הרבה שמחה נתן בלבי.

יומן יגור, 2570, 8.10.1954

חיילים יקרים,

בודאי רוצים אתם לשמוע על הנעשה במשק, אך אני מקווה שאתם מקבלים יומנים ויודעים את הנעשה בו. הגשם צולף וטורד, ונדמה כי לא ייפסק לעולם. גם בכיתה א' כותבים הילדים "גשם, גשם, די, די, די", ואלכסנדר ויסמן אומר, כי הגשם הזה לא טוב, מפני שהוא חונק את החיטה, ויעל אבני אומרת, כי השלוליות מציפות את השדות, והצמחים אינם יכולים לנשור; ויאיר אגולניק אומר, כי בגרמניה יורד שלג, ולכן יורד אצלינו גשם, ולכן כתבנו על הלוח "גשם, גשם, די, די, די".

בציורי הילדים תופשת המלחמה מקום רב; טנקים, אוירוניים ואקדחים ממלאים את כל דפי ציוריהם. ולעומת זה מצירות הילדות כרגיל פרחים ופרפרים – הן חיות להן בעולמן, והעולם הגדול שייך ל"גברים" בלבד; הנה אפילו את הגשם הכניס יאיר לשדה המלחמה!

שונים הם הילדים איש מרעהו, אך יש להם לפעמים מחשבות משותפות, וברגעים ידועים של פנאי מסתכלת אני בהם מרחוק וחושבת: מה יעשו הם לכשיגדלו? כיצד יתגברו על המכשולים שבחיים! היחזרו על אותן השגיאות, אשר שגינו אנחנו, אם יהיו טובים מאתנו! רוצה אני להאמין, כי יהיו טובים מאתנו; אך מונח לפני ספר "קהלת", זה הספר אשר נכתב לפני אלפיים שנה ויותר ואשר צפונים בו דברי-חכמה רבים גם לנו, בני תקופת הרדיו והחשמל. ועז רצוני שלא לתזור על משפט זה של קהלת: "כל-עמל-אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא. מה יותר לחכם מן הכסיל, כי מקרה אחד לכל וגם לב האדם מלא רע והוללות". ואולם גם אלה הם דברי קהלת: "יומתוק האור וטוב לעיניים לראות את השמש... כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך".

כמה תבונה ומחקר של איש-מדע מגלים שני המשפטים האחרונים, ובקראי אותם עומד לנגד עיני השקד הפורח בפרחיו העדינים על סלע בודד במורד הכרמל. הכול ירוק מסביב ומוצף אור של שמש טובה, המופיעה אחרי הגשמים הטורדים ומחבקת בקרניה החמות את העולם הרטוב והרך. הנה מאירות עיני הילדים באור של שמחה. ומיד רצים הם אל השקד לקטוף את פרחיו. עוצרת אני בעדם וזכרת בשיר מאת טגורי: "למה קמל הפרח? לחצתיהו אל לבי ברוב אהבתי, לכן קמל הפרח. למה חרב המעין? הקימותי עליו סוללה ואמר: רק לי; – לכן חרב המעין".

לא לשם זה באנו לשדה – אמרתי להם – לא לקלקל את השקד אשר בהר באנו. גם ההר צריך להיות יפה. מיפי הר ייחנה הכול, והצנצנת בחדר לא תגמול פירות מן הפרחים אשר יבלו. – והילדים הבינו את דברי ולא קטפו אף כלניות. רק ילד אחד רץ וקטוף קטף בלי חמלה כלניות רכות, אשר רק זה עתה הופיעו על פני האדמה. בלבי כעסתי עליו, אך כאשר ניגש אל אביו החייל, שטייל אתנו, ואמר: "הא לך, אבא, קשט בהם את אוהליך?" – סלחתי לו.

גם במעשה רע יש לפעמים מחשבה טובה ועדינה. גם ביסוד מעשה רע מונחת לעתים מטרה גדולה, המחפה על הרע. אך היכן הגבול! המקדשת המטרה את האמצעים אם לאו! ומסתכלת אני שוב בפרחחי הקטנים וחושבת: "האם הם ימצאו את התשובה על שאלה נצחית זו, או כי כלל לא ירבו חשוב על שאלות מסובכות כאלה, כי העבודה תקרא להם, וגם שאלה זו תיפתר נכונה לפי דרישת השעה? יהיו מאושרים בחייהם, או ישכבו גם הם בגשם ובכוץ בחפירות הגנה, ולא יהיה קץ למלחמות?

ואולם נקוה כי הקץ יגיע בקרוב ותשובו מהר הביתה. – שלכם באהבה.

“מספיק יסורים, מספיק יסורים”

כך אמרה מרים מזרחי כאשר הצעתי ללמדה לחתום את שמה, למען לא תטביל את אגודלה בדיו כדי לסמן את חותמתה.

“היום אני חיה ומחר אני מתה”, אומרת מרים מזרחי, “ובעולם הבא לא ידרוש ממני אלוהים שאחתום לו את שמי”. בפני האלוהים אין הבדל בין מרים מזרחי הצולעת, בת הששים, ובין המלך או המיליונר; או בין הבור לבין ה... רופאים בבית החולים “כרמל”, שחושבים שהם יודעים סודות על מבנה גוף האדם – אך מרים מזרחי חושבת שרבונו של עולם יכול לעשות יותר מאשר הרופאים.

בכל זאת היא מוכנה לשכב בבית החולים היפה, בו נראה מרחוק היס התכול, הנושם בקצב גליו, ומסיביב עצים ירוקים ודממת שלווה. מדוע אין בעצם לאנשים רגילים פנאי ליהנות מהשלוחה הרבה הזאת בבתי החולים!

אלא שהאדם נתון תמיד בדאגות, או, כמו שאומרת מרים מזרחי – יסורים, יש די יסורים. תשעה בניס ובת ילדה, ושבעה מהם מתו. עכשו יש לה שני בנים שיחיו, והם יודעים לקרוא ולכתוב, והבת יודעת אפילו אנגלית וצרפתית. הבת היא יפה מאד, כך אומרת מרים מזרחי, היא שמנה ויש לה הרבה חברים. והיא הולכת לטייל “אנגוזה” (שלובת זרוע) עם החברים בשבת. אני, אומרת היא, ארבע שנים לא הלכתי אנגוזה עם הבעל שלי. הוא כבר היה זקן כשבא מעירק, ואמא שלי אמרה לי שאתחתן אתו. אני לא רציתי, ואז כל השכנים וכל הדודים והדודות שלי אמרו שאני כן אתחתן אתו. אז אני התחתנתי אתו ואלוהים נתן לו כוח ואני ילדתי תשעה בנים. שבעה מתו ושניים נשארו בחיים תודה לאל. (תודה לאל – שמא יכעס הקדוש ברוך הוא, אם לא תודה, ויקח ממנה את הכל).

וממשיכה מרים מזרחי ומסבירה את מלחמת השחרור: “לפני המדינה הילדים הערבים שרו, פלשתינה שיטנה (שלנו) וליהוד כלבנה (כלבינו). עכשו ההילדים שלנו שרים, ישראל שיטנה ולערב כלבנה”.

הי! היא אומרת, מלאה הערכה עצמית על הענין שהיא מעוררת בין החולים, “אני ובן גוריון כמו אחים. אנחנו עבדנו יחד בסגירה. ופעם הוא הלך להתרחץ בכנרת והוא טבע. אז בא הבעל שלי והציל אותנו. עכשו הוא ראש הממשלה ובעל שלי המסכן הולך עם מקלות, כי אוטו דרס אותו”.

כך מספרת מרים מזרחי, וכולנו מקשיבים לדבריה, חולים רבים ושונים, אנשי איש וחוליו ויסוריו. והרופאים בבית חולים זה, אף כי מסתכלים קודם בכרטיס החולה ורק אחר כך בחולה עצמו, יודעים למצוא את המילה המתאימה לכל חולה בשפתו הוא – כי לא שם המקום ללמוד עברית. אך השפה המדוברת בין הרופאים היא לרוב עברית, ויש לציין את זאת בשמחה.

פגישת בוגרי שפיה – צרור זכרונות

לכפר הילדים "מאיר שפיה" מלאו 40 שנה. זה היה כפר הילדים הראשון בארץ שמיסדיו התנו להם אז מטרה של חינוך ילדים בחיק הטבע. בין המיסדים מטעם ההסתדרות היה גם הנשיא. לזכר מאורע זה הוזמנו בוגרים של כפר הילדים ובתוכם גם אני, לפגישה עם הנשיא.

בתוך הצריף היפה והפשוט היתה אווירה ידידותית, תרבותית ומלאה אהבה. ובין חברותי, שבקושי היכרתין אחרי 30 שנה, נזכרתי באחד המאורעות בעת חיי בכפר הילדים שפיה, שהטביע עלי חותם מיוחד. היתה זו עבודתי ברפת.

המורה-המדריך בעבודת הרפת היה בחור צעיר מגרמניה, שלא ידע את השפה העברית. כאשר הצעתי את עצמי בתור פועלת לרפת סירב לקבלני. סירובו העיר בי רצון עז, דווקא לעבוד ברפת אף-על-פי שהייתי "כל-כך קטנה ורזה", כפי שאמר. הפרות הגאות והגבוהות, הפרות הדמשקאיות כמובן, היו רחוקות מסמכותי. הפרה החומה והרצינית "חמדה" התהלכה בגאוה בעברה על פני, אף פעם לא שתתה מהמים שבשוקת, תמיד פתחה בעצמה את הברז ושתתה מים קרים וזכים ישר מהצינור. שלוליות המים בחצר העידו כי חמדה כבר פתחה את הברז ועלינו לכסות את הביצה שיצרה.

באמצע הכפר היה רחוב אחד לבן, שאדמתו רכה וסידנית. זה היה הרחוב הראשי והיחיד. משני עבריו עמדו 8 בתים רחבים – כתי אבן של האיכרים, כבכל מושבות הברון. בוקר, בוקר היו הפרות הערביות של האיכרים דוחפות בעצמן את פשפש השער והולכות ברחוב הראשי. משם היו יורדות במורד הגבעה אל אסמך הרועה הבדואי שחיכה להן בדרך אל העמק והמעין. גם הפרות הערביות שלנו, של כפר הילדים, היו פותחות את פשפש החצר ומצטרפות אליהן. משהלכו הפרות הבהיק הרחוב בלובן מסנוור ולהקה של אווזים הולכת בו בשורה ישרה כשהם מתנדנדים מצד לצד.

הרמתי את הקלשון מתוך תעלת הזבל ועיני אל הרי אפרים הירוקים הנגלים מבעד פתחה הרחב של הרפת. האווזים עדיין מתנדנדים מצד לצד ואין איש נראה בכל הכפר. כולם טרודים בעבודה בכרם או בשדה. והנה ננעץ הקלשון שלי במשהו קשה. לא זבל היה זה. הנחתי את הקלשון בקול חבטה והנה ספר נעוץ בו. בתוך ערימת הזבל – ספר!! מעניין מאוד. איזה ספר זה יכול להיות? לא התעצלתי ורחצתי את הספר בברז המים והנה תני"ך – שומו שמים! איזו פרה בלעה תני"ך? קראנו מיד את המדריך והוא האדים מרוב בושה ואמר: – "רציתי ללמד תני"ך, אך מכיוון שאין לי פנאי ללמוד בחדרי, משום שאיני נמצא אף פעם בחדר, החלטתי ללמוד ברפת, שהיא היא חדרי האמיתי. חשבתי לקרוא בתני"ך בזמן שאתן חולכות והנה היתה המלטה. שכחתי את התני"ך ועם הזבל נתגלגל גם הוא על חודו של הקלשון..."

חושך מסביב, אך אני הולכת אל הרפת. אדמת ה"קעקול" חלקה ואני כושלת ומועדת ונכנסת לרפת כל עוד רוחי בי. רק פנס הרוח מתנדנד על התקרה ומפיץ אור חיוור על הרפת האפלה שקול חמים של גריסת פולים והעלאת גירה נשמע בה.

פעם הביאו לרפת פרה לבנה בלי אף כתם שחור מכפר רחוק, "מעין רזאלי", שבהר הכרמל. שבוע ימים החזקנוה ברפת ופינקנו אותה במאכלים טובים ורק כעבור שבוע שלחנוה למרעה עם כל הפרות הערביות. בערב חזרו כל הפרות ורק נזימה, זו הפרה הלבנה, לא חזרה. היא ברחה. כל הלילה חיפשוה על-יד המעין ובין הסלעים שבהר ולבסוף הביאוה מ"עין רזאלי". יותר מ-15 ק"מ

הלכה. כיצד ידעה את הדרך? מדוע ברח? זה היה נושא להשערות שהתנהלו בינינו, הילדות של כפר הילדים במשך ימים רבים.

לאחר שנולד לה עגל קטן, שקראנוהו "דובצייק", כי היה שעיר כדוב, לא ברחו יותר. ושם חדש ניתן לה – "הררית". יום אחד חלה דובצייק, העגל הקטן. גם הרופא עם הזריקות שלו לא עזר. דובצייק חביבנו מת. והמדריך שלנו ידע כי הררית לא תתן חלב בלי העגל. מה עשה! הוא לקח את העגל המת. הוציא את כל קרביו ומילא את העור בקש. במקום רגליים שם לו 4 קבים ואת הדחליל הזה בעל רגלי העץ הבאנו אל "הררית" במקום בנה המת. את תנועות היניקה עשינו ביד, הררית הביטה אל העגל המוזר שעמד על-ידה. חרוזים מבריקים הביטו בה במקום עיניו היפות והצוהלות. אך בעורו של דובצייק עדיין נשמר ריחו המיוחד, והררית שפעה חלבה. אני, שהייתי החולבת שלה סיפרתי לכל הבנות, כי דמעות זלגו מעיניה. הדמעות לאמיתו של דבר, זלגו מעיני . . .

העבודה ברפת קשרה אותנו לעולם הטבע, ולחיים. מזריכנו ז"ל, באהבתו הרבה לפרות ולעבודה, הצית בנו רגשות חמים לרפת ולעבודה. רבים מהמורים והמדריכים בכפר הטביעו בו חותם של מסירות ואהבת הכפר והמולדת.

יומן יג'ר, 3175, 29.1.1965

חיילים מספרים

כיבוש סיני היה מפעל בזק אדיר. כברק מסנוור עברה השמועה על הנצחון המהיר. אך לרוב הברק הגדול מעיב על הצד האפל שבקרב. שוכחים מהר את הבחורים שנפלו בשדה המלחמה בארץ זרה, שוכחים את האמהות והאבות השכולים, ורגש הגבורה עולה על הרגשות העדינים שאנו מטפחים עם כל שיר יפה על האדם, ההר, הפרח, נחל המים והמעיין.

ומה שמחתי לשמוע את דבריו של יהודה עוגן, שבתוך להבות הפגזים והריצה בחפירות לא שכח את הרגש האנושי שבאדם, ובזמן הסריקה באל-עריש זכר את החיפושים שהיו ביגור בהיותו ילד קטן. הוא ניגש אל המצרי כאל אדם. "החייל המצרי, ברגע שזרק את נשקו, הוא אדם פשוט", אבא, בן, אח.

כולנו נסחפנו בזרם הנצחון, וגם את החנוכיה שלנו בנינו מרובים – האם הרובה כה אהוב עלינו? האם לקחנו אותו לנו לסמל במקום חנוכיה? אסור לנו לשכוח, כי המלחמה שאנו נלחמים, היא רק מלחמת מגן ולא מתוך אהבת הגבורה.

מה נזדעזעתי בנסעי ביום ששי בטנדר לקופת-החולים ואתי נסעו שני פעוטים בני ארבע-חמש. על כל טנדר שעבר, הם הכריזו "זה מצרי". כששאלתי מתוך תמהון – מדוע מצרי? – ענה לי אחד מהם "זה מה שלקחנו מהמצרים". האם זהו החינוך שבו אנו מעוניינים? חג החנוכה היה תמיד סמל האור. אור שמש. ואת זכר הנצחון נעלה בשירים ופרחים ולא בצפצוף פגזים (כשם שעשו בתסכית),

עלינו לשכוח את המלחמה ולזכור את הגבורים . . .

יומן יג'ר, 15.12.1966

ביקור בגן הילדים

יש לי ידידה קטנה בגן אורן, והיא הזמינה אותי לבקר בגן שלה, שבו היה גם ינון נכדי. מדי פעם היא שואלת אותי, מתי יחזור ינון, ומדוע נשארתי לבדי ביגור, כאשר ינון עם הוריו ואחותו נסעו לקנדה.

ישבתי על ידה לשולחן בארוחת הבוקר. טוב היה לשבת עם ילדי הגן כשהמטפלות עוברות בשלווה בין השולחנות ומחלקות להם את החביתות, או הביציות, לפי בחירתם, מיץ עגבניות, או סלט, שמנת מתוקה, או לבן. כולם שקועים באכילה. לפתע אומרת ידידתי הקטנה: "לו היתה עכשיו רעידת אדמה ביגור, היתה הצלחת שלי עפה לתקרה". אומרת חברתה שיושבת מולה: "לו היתה רעידת אדמה היה כל הגן מתהפך והיינו נופלים על הרצפה". אומר ילד שלישי: "לו היתה רעידת אדמה, היתה כל הארץ נהרסת והכל היה הפוך והרוס כמו שראינו בטלוויזיה".

ישבתי על ידם וחשבתי בלבי: על מה חושבים פעוטים אלה. הווי העולם הגדול מעסיק את מחשבותיהם. הטלוויזיה מספקת להם חומר להגות בו. הסתכלתי בציוריהם היפים והמשחקים המעניינים, וחשתי באוירה של יצירה בגן. אין צורך למהר לסיים את ספר החשבון. וגם ללמוד לקרוא עדיין אין ממהרים. כולם יודעים לקרוא את כל השמות הכתובים במקלחת, וכן יודעים בעל-פה המון סיפורים יפים. הם יודעים אפילו לקרוא את כל שמות הספרים שעל האצטבה.

נזכרתי בגן הילדים שביקרתי בירושלים לפני ארבעים שנה. דרך סימטאות צרות והומות של העיר העתיקה נדחקתי לי בקושי בין הגמל והחמור שהלכו לפני בדרך. עד שהגעתי לכיפה שדרכה הסתננו קרני השמש מחלון קטן ועגול. הם האירו את כל הסימטאות המתפתלות והצרות. מתחת למטפחות משי צבעוניות בפתח אחת החנויות, בין עביות עבות ורקומות שטפחו על ראשי – הגעתי לדלת עבה ונמוכה. זהו מקומו של גן הילדים. בטרם דפקתי על הדלת חשבתי בלבי: "אל אלהים, כיצד יכול להתקיים כאן גן ילדים!" אך משנפתחה הדלת העבה ירדה עלי לפתע דממה כמו מתוך חלום.

היה שקט בחצר. מבעד לקירות האבן העבים של הגדר, שהקיפה את חצר הבית, נשמעו קולות השוק כאלו באו ממרחקי מרחקים. כאן מעל המדרגות הצרות הדביקות אל קירות הבית נמצא גן הילדים. על גג הבית מעל השוק השוקק וההומה, משחקים ילדים קטנים והגננת אינו אלא בחור גבה-קומה, בעל זקן בלונדי ועיניים כחולות צוחקות שטוב-לב ניבט מהן. גם גננת לא צעירה היתה בגן.

הילדים ישבו במעגל על רצפת הגג השטוח ולפני כל אחד מהם צלחת פח מליאה מי סבון, בידיהם קש שקטף "הגננת" בדרכו לגן מעל החומה. הגננת השניה חתכה את הקש לחתיכות קטנות. כל ילד נפח דרך הקש במי הסבון, ולפתע נמלא הגג בלונים של סבון שקרני השמש צבעו אותם בשלל צבעי הקשת. הילדים היו בני משפחות עניות שגרו בסמטאותיה של העיר העתיקה. הגנן והגננת היו כמו אבא ואמא טובים לכל הילדים ששמותיהם התנוססו על הקיר ליד הכיור. סעדה, חילו (מתוקה) פטמה, שרה, יהודית. כולן לבושות שמלות ארוכות ורגליהן יחפות. על הגג רקדו ושרו, ובלונים של סבון התנפצו בחלל השקט והרוגע. הפעמונים של הכנסיות צלצלו במרחב התכלת. הרי מואב וים המלח נראו מרחוק בכחול כמו חלום.

באותה שנה ביקרתי בגן ילדים במחנה יהודה בקצה המערבי של ירושלים. היו שם ילדים שגרו בפחונים. ההורים שלהם פרקו פחים של נפט ועשו מהם בית. משפחות מרובות ילדים נדחקו בפחונים הדלים. בחורף חדר הגשם דרך הגג הדולף, והרצפה היתה כולה בוך. וכאן בתוך בית יפה, מוקף עצי אורן היה גן הילדים. ישבו שם הפעוטים, בני הארבע ובני החמש, מסביב לשולחן עגול ותפרו בחוטים צבעונים סלים לתג הביכורים. הגגנת אספה עלי צבר יבשים, הוציאה את השלד היפה שלהם, גזרה אותה לחתיכות והילדים הרכיבו מהם סלים יפים. מקופסאות גפרורים עשו רכבות, ובארוחת עשר ישבו על כסאות קטנים מסביב לשולחן ואכלו פיתה עם זיתים, וגם הם שוחחו ביניהם. ילד אחד בן ארבע אמר: האבא שלי הוא הכי חזק בעולם. האבא שלי סחב על הגב שלו ארון עם מראה גדולה ולא נפל, ולא שבר את המראה. הוא עלה במדרגות עם הארון הכבד ואפילו לא הרים את הראש שלו. ענה לו חברו, והוא גם כן בן ארבע: "האבא שלי עוד יותר חזק. הוא סחב על גבו פסנתר גדול בשביל לנגן. ועלה על ההר אל הבית של הגברת יהודית". הילדים התגאו בכוחם הרב של הוריהם הסבלים.

לו הייתי אני ילדת גן הייתי מתפעלת מהאבהים ומכל הבחורים של יגור הצעירים, שיצאו לא מזמן בכמה שבתות לשדה ואספו אלפי חבילות קש וחציר. ברוח טובה ועליזה הם סיירו הכול במתבן כשכל ילדי הגן והפעוטים צופים בהם תוך ישיבה עם האמהות על האדמה. ענני אבק ותבן התרוממו מעליהם, אך הם הישרו מבטם אל הבחורים שלנו שבכוח היחד יודעים ליצור, ולעשות פעולות יפות ומרנינות.

יומן יגור, 3774, 29.10.1974

"לאבא שלי יש שיניים מברזל"

משפט זה אמר ילד קטן שישב מאחורי באוטובוס הנוסע לטבעון.

רבה היתה הצפיפות באוטובוס. בקושי רב נדחקתי לי במקום ישיבתי, לא לנוע, ולא לנוד. האוטו הנוסע בבוקר לטבעון מלא בעיקר מורות וגנות צעירות מכל קצות הארץ שבאו ללמוד ב"אורנים". דברי הילד הלמו בי, אך לא הצלחתי להפנות ראשי ולראות את פניו. הוא דיבר עם ילדה שישבה בקרבתו, הוא אמר לה: "את יודעת, אמא שלי לא אוכלת ולא יושנת מפני שאבא שלי מגוייס לצבא ויש לה עוד שני ילדים קטנים". משהו זע בתוכי, הוא אמר: "יש לה שני ילדים קטנים". הוא בכלל לא החשיב אותם כאחיו, הוא דיבר על אמו כאילו על אדם זר.

אחר-כך הוא המשיך ואמר: "לאבא שלי יש שיניים של ברזל כאלו מבריקות. כל הפה שלו מלא שיניים של ברזל. את יודעת למה? למה שהוא אכל הרבה סוכריות כשהיה קטן, אז הרופא הוציא לו את כל השיניים ושם לו שיניים של ברזל, כאלו מבריקות, ואת יודעת, בחופש אני אסע לקיבוץ. שם יופי, הולכים כל יום לבריכה עם המדריך ואוכלים הרבה שזיפים. כל יום אוכלים שזיפים".

האוטו נעצר ב"אורנים". בין כל היוודים ירדתי גם אני ודברי הילד חרותים בלבי.

הילד הזה כבר לא צריך שיניים של ברזל, כולו יצוק כבר פלדה. אמא שלו כבר אינה צריכה לדאוג לו, הוא כבר יודע להסתדר. רק שני ילדיה הקטנים הם הגורמים לבכיה בלילות, רק הם הסיבה לנדידת השינה, כי אבא מגוייס לצבא.

האם טוב הוא הדבר שכבר הם יצוקים ברזל כשהם עדיין ילדים קטנים?

יומן יגור, 3398, 27.6.1969

עקדת יצחק

לפני שבוע קראתי עם ילד קטן בן שמונה מעולי רוסיה את הפרשה של עקדת יצחק. קראנו את הסיפור מתוך הספר "סיפורי התנ"ך בתמונות". לפני פרשה זו קראנו את הסיפור על "הגר וישמעאל". הסיפור הזה עשה רושם רב על הילד, ואף-על-פי שהצדיק את שרה שדאגה לגורל בנה מפחד ישמעאל החזק והגדול – בכל זאת נטר לה איבה, כי גרשה את הגר למדבר, וישמעאל, אף על פי שהיה אחר כך גוי חזק החי על קשתו, נשאר בלבו כדמות התינוק הצמא, הנוטה למות, שאמו זרקתהו תחת אחד השיחים לבל תראה במותו.

התמונה שבספר, כיצד אברהם מרים את המאכלת לשחוט את בנו יצחק זעזעה אותי, ואף על פי שידע שהיה זה רק נסיון, לראות את אהבתו של אברהם את האלהים – לא השלים עם הרגעים המזעזעים שבמעמד זה. דפיקות ליבו של אברהם ופחדו של יצחק ריטטו בחלל החדר. והשה שהוחלף לעולה לא ענה על הרגשות הללו של ההקרבה, שלפי דעתו של הילד היה כאילו הוא באמת כבר הקריב את בנו, אף על פי שהוא נשאר בחיים.

הוא אמר: "מדוע אלוהים ניסה את אברהם ביצחק בנו, ולא בשרה אשתו? הרי גם את שרה אהב מאוד ושמע בקולה. מדוע, אם כן, לא ניסה אותו האלוהים בשרה, במקום יצחק. והרי שרה, כבר בין-כך ובין-כך – היתה כבר זקנה?"

כאשר שמעתי את דבריו התחלחלתי על החשבון שעשה הקטן. הזקן כבר בין כך ובין כך הולך למות, והוא לא ייפגע מהנסיון גם אם הוא יקבל שבץ מתוך פחד. כך הבינותי את הילד. אני אמרתי לו שאברהם לא עשה חשבונות עם אלוהים הוא מוכן היה לתת הכל, אפילו את בנו האהוב. אך הקטן כנראה לא השלים עם המעשה, להקריב אדם צעיר, חזק ובריא, ולעקדו על המזבח. אף כי השה כבר היה מוסתר בסבך. גם על השה הוא ריחם. אך על שרה הוא לא חמל. כי בליבו נטר לה איבה בגלל ישמעאל.

כאשר הלך הילד חשבתי בלבי אולי צודק הנהו. הנה אנחנו הזקנים חיים לנו בשלוה ונהנים מאור השמש, מזימרת הצפורים, מהחום ומהחיים עצמם, ואילו הם היצחקים שלנו בשדה הקטל, בחורים בריאים, אמיצים, יפים וחזקים – עקודים בידי הסורים, מובלים כשעיניהם סגורות, לטבח.

הלעולם יימשכו הנסיונות הללו, הלעולם תהיה האיבה בין ישמעאל ויצחק? בין עשו ויעקב? אולי עוד בראשית הבריאה, כבר קבעה שרה הגאה את גורל יצחק הקטן, באיבה שיצרה בגרשה את ישמעאל. הלעולם לא יוכלו לחיות יחדיו? האם השלום בין עשו ויעקב לא יכון אף פעם?

כאשר שומעים את דברי השבים מהשבי בציננס לטובה את היחס היפה שהתייחסו אליהם כמה משומריהם, את ההוקרה הרבה בעד ארבעה תמורים שנתן השומר לשבוי מתוך חמלה – מתעוררת המחשבה שאולי יש דרך אחרת לצאת מסבך המלחמות הללו. אך מהי הדרך, וכיצד להגיע אליה, רק לאלוהים פתרונים. ובכל זאת צריך לקוות.

בספר ערכין י"ט, מסכת במשנה ובתלמוד, ישנו פתגם:

"סבא בביתא - פאחה בביתא,

סבתא בביתא - סימא בבית".

ופרשיו:

זקן בבית צרה בבית,

סבתא בבית - אוצר בבית.

כי הזקן בדרך כלל אינו עושה כלום, והוא לטורח על בני הבית, ואילו הזקנה עוזרת במלאכת הבית וטיפוח הילדים. נזכרתי בפתגם זה אחרי שיעור שנתתי באחת הכיתות הקטנות בבית-ספרנו. כל שיעור שאני נותנת בבית-הספר הוא בשבילי חוויה. הקשר שנוצר ביני ובין הילדים גורם לי שמחה גדולה. מכיוון שאינני חייבת ללמד חומר מסויים ואני רק אורחת בכתה – אני משתדלת לתת את החומר הלימודי בצורת משחק. והנה נכנסתי לכיתה מליאה ספרים ותמונות. הכסאות מסודרים במעגל ובה 12 תלמידים חמודים. לימדתי אותם חשבון, יותר נכון שחקנו בחידונים של חשבון. תוך כדי השיעור ציירתי להם על הלוח סבתא ובידה סל עם תפוחים שנועדו ל-4 נכדיה, שגם אותם ציירתי על הלוח.

הציור של הסבתא לא מצא חן בעיני הילדים. הם אמרו שהלבשתי אותה בשמלה שחורה (כי הלוח הוא שחור) – והסבתות לבושות בגדים צבעוניים ובהירים. עטפתי את ראשה במטפחת גדולה ולבנה – והסבתות עושות תסרוקות יפות, והן עונדות חרוזים על הצואר. גם הנכדים לא מצאו חן בעיניהם, לפי הציור שלי, אלה צריכים להיות הנינים של הסבתא אשר ציירתי, כי היא זקנה מדי בשביל נכדים כאלה צעירים.

הסכמתי לכל הערותיהם, ומיד צבעתי את שמלתה של הסבתא בצבע אדום לוהט, את המטפחת צבעתי בתכלת עדין וקל, ואפילו את הסל הייתי נאלצת לצבוע בצבע ירוק בהיר ועליז. ומה עם הנעלים! צבעתי אותם בצבע חום. וגם זה לא מצא חן בעיניהם. והרי הצבע האדום כבר תפוס בשמלה. החלפתי אם כן את נעליה החומות בנעליים לבנות. ככה קיבלנו סבתא יותר צעירה ויותר יפה במקצת מהסבתא שציירתי בראשונה.

עלי להודות כי שמחתי מאוד להערותיהם. הסבתא בימינו בקיבוץ נראית בעיניהם של הילדים צעירה יותר ועליזה יותר מהסבתות שאני הכרתי בילדותי. את הסבתא שלי אני זוכרת במטושטש ומתוך ערפל סמיך, אך את סינורה השחור שעליו היו מצוירים פרחים קטנטנים, אדומים, צהובים, כחולים וורודים – עדיין אני רואה בבחירות רבה, וביחוד הכיס שמתוכו הוציאה הסבתא באצבעות חיזורות ורועדות את העוגיות המתוקות הזרועות סוכר לבן. משהו חמים וטוב קורן מהסבתות הללו שאינן מתביישות לשאת בכיסן משהו מתוק לנכד שבמקרה יזדמן בדרך.

ומה עם הסבאים, כמו שאומרים הילדים ביגור! אני זוכרת שפעם כשהייתי שומרת בבית הפעוטות, אחד מהם ככה בלילה, וכששאלתי אותו לסיבת בכיו אמר: "קראי לסבא!" אפילו בלילה הוא התגעגע לסבא, ומי באמת מטייל בערב אחרי העבודה עם הנכדים, מי מנדנד אותם גבוה גבוה על הנדנדה, ומי רוכב עם הנכד על האופניים, או על הסוס אם לא הסבא הטוב והצעיר! בכל אופן הסבא שלנו ביגור איננו אותו סבא שעליו מדבר הפתגם.

מה נזכרתי בכלל בסבתות הלבושות שמלות ארוכות? והרי שמלות ארוכות לובשות דווקא הצעירות, שמלות המקסי המקסימות. בציורי הייתי נאלצת לקצר את השמלה של הסבתא,

ומהשמלה הארוכה והאדומה קיבלתי שמלה לא מיני, חס ושלום, אך קצרה יותר משמלת המקסי של הצעירות. ככה העולם מסתובב, מה שהיה פעם מתאים לסבתא, ובתוכם המטפחות הגדולות "השליס" – נועד דווקא לצעירות.

מחשבות אלו על הסבתות נתעוררו בלבי בקופת חולים בשעה שישבתי בפרוודור עצומת עינים כדי להיבדק אצל רופא העינים. על ידי ישבה אשה כבת 53 גם היא עצומת עינים. ומכיוון שאי אפשר לקרוא כשהעינים עצומות מוכרחים לדבר, כדי שהזמן יתלוף מהר, וביחוד כשהאשה שישבה לימיני היא סבתא. לפני שעצמתי את עיני הספקתי לראות אותה. אשה די צעירה ולבושה נאה, ולא חשבתי שהיא כבר סבתא. היא סיפרה כי התאלמנה רק לפני שנה, והנה נשארה גלמודה בעולם. כל הידידים הרבים עזבו אותה לנפשה. בתה מכרה את ביתה שהיה בהדר הכרמל, אפילו את הטלויזיה והרדיו שלה מכרה. היא חולת סכרת וגם חולת עצבים, ובתה היא אפטרופסית עליה. מכיון שמצבה של הבת היה רע, היא מכרה את כל רכוש אימה ולקחה לעצמה את כל הכסף.

את כל נפשה והונה נתנה לגידול ילדיה. והנה הבת זנחה אותה, ואפילו את חדרה שבנתה בקרבת בית בתה בקרית חיים היא רוצה לקחת ממנה ולשלוח אותה לבית אבות. בנה נמצא בכלגיה ואין היא יודעת את כתובתו. ללוויה של אביו לא בא, כי פחד שיגייסו אותו לצבא. יש לה נכדה בכלגיה שהיא מאד מתגעגעת אליה ושתי נכדות בארץ. רציתי קצת לבדר את רווחה והתחלתי לדבר איתה על הנכדים, והיא באמת הזדקפה ובת צחוק נראתה על פניה. לפתע נזכרה במשהו עצוב ואמרה: גכדתי שואלת אותי כל הזמן "סבתא מדוע את בוכה כל הימים?" בתי ובעלה אינם שמים לב אלי, וכל כוונתם רק להיפטר ממני. מאז מות בעלי כולם נטשו אותי."

למזלי היא נכנסה לבדיקה אצל הרופא, ואני נשארתי בפרוודור עם שכנתי מצד שמאל שגם היא היתה עצומת עינים, אולם קרן ממנה משהו שקט וטוב, שהרגשתי בו אחרי שהסבתא הראשונה נכנסה אל הרופא. שאלתי אותה מה דעתה על הדברים שסיפרה הגברת, והיא אמרה: "היא בוודאי לא בסדר, אם היא יכולה לדבר ככה על הבת שלה. היא לא תופסת איך אמא יכולה ככה לדבר על הבת שלה. היא בעצמה בת 60 ויש לה 6 בנים ו-4 נכדים. כולם גרים בבית אחד, בנווה שאנן. כולם דואגים לה וכולם מוכנים לתת את חייהם למענה.

לפני שלושה חדשים היא קיבלה פתאום שיתוק ביד וברגל. כמה טיפלו בה כולם. גם היא אלמנה, אך אין היא מרגישה את עצמה גלמודה. יש להם בית, יש להם פריגידר, טלויזיה, מכונת כביסה. רק חבל לה שאין היא יכולה לעזור עכשיו בבית. הנה הבן הצעיר שלה, אליהו, בא מהצבא לחופש של כמה ימים והא צריך לנסוע איתה לקופת-חולים. הוא הזמין במיוחד מונית ועכשו יבוא לקחת אותה אחרי הביקור בשעה 12. אך בשעה 11 כבר היה אליהו על יד אימו, הוא הביא לה בקבוק מיץ קר וביגלה עם שומשום. באהבה רבה הסתכל אל אמו אשר בקושי יושבת על הספסל מפאת השיתוק של רגלה וידה. באהבה רבה עזר לה לשתות את המיץ והסתכל עליה ברחמים על הצרה שבאה עליה. שתי צמותיה הארוכות ירדו על חזה, ומטפחת סרוגה לבנה כיסתה את ראשה. גם היא נכנסה לבדיקה אל הרופא כשהיא נתמכת בידי בנה הצעיר. המקל בידה הבריאה, ואוירה של אהבה וחמלה השאירה סביבה.

נשארתי לכדי בפרוודור ועיני עצומות. חושך סכיבי באמצע היום, אך זכרונות טובים ומחשבות טובות על בנים טובים ונכדים עליזים מרחפים בחלל.

גם זכריה רוצה ללמוד

עברו ימי הסכות. לאט לאט נעלמו שרידי הסכה האחרונים. כל האנשים התחילו בחיי עבודה ומלאכה. עם בקר יוצאים אף הילדים חבורות חבורות, ילקוטם על שכמם, בגדיהם נקיים ופניהם צוהלים. הולכים הם אל בית הספר ללמוד. גם בשמים עלו עבים וטפות זעירות יטפו לרגעים על פני הרחובות המכסים אבק. עגלים הם רביבי היורה, צחורים הם וזכים. לאדמה החרושה יחדרו וירו את צמאונה. אך ברחובות ירושלים המוצקים והשחורים יתערבבו עם האבק הרב גם דמעותיו של זכריה הקטן, בן השבע, העומד בפנה על יד קיר גבוה.

עינים שחורות ונוצצות לו לזכריה, ושתי פאות ארוכות ומסלסלות יורדות על חזהו. בגדיו האפורים, המטולאים, קרועים במפרקי הידים. יחף הוא עומד ובעינים מלאות קנאה הוא מסתכל בילדים העליזים ההולכים אל בית הספר. אך עיניו זולגות דמעות. דמעות חמות וטהורות. אין איש אשר יבין את זכריה. אין איש אשר יראהו בוכה. גם כשאמו החורגת תכהו לא ירים קול ודמעותיו אינן נראות. גם כשאביו הזקן בועט בו לא יוציא הגה. ומדוע זה יבכה זכריה למראה הילדים ההולכים בשמחה אל בית הספר! כי גם זכריה רוצה ללמוד, רוצה הוא להיות כאחד הילדים ההולכים אל בית הספר. אך אין לזכריה זמן ללמוד. אבא אומר: ילד בן שבע צריך לעבוד, צריך לפרנס את המשפחה, כי אבא כבר זקן, בן שמונים שנה הוא, ואשתו, האם החורגת, אמנם צעירה היא, בת חמש עשרה שנה. אך רוה היא וצנומה ואין לה כוח לעבוד. רגזנית היא וצועקת כל היום על אביו הזקן וביחוד על זכריה הקטן. רוצה היא לשוב לעיר צנעה בתימן.

בבית יושב זכריה בפניה ושם הוא ישן. אך האיר השחר וזכריה כבר ברחוב. אל המפחה במאה שערים הוא הולך. אמנם סגורה היא המפחה והנפח עדין ישן את שנתו. אך לזכריה טוב ברחוב מאשר בבית. רק יפקח עיניו, יתלבש, יתפלל וישתה כוס קפה ומיד משוטטות רגליו הדקות והיחפות על מרצפת הרחוב. כל החנויות הגדולות עדיין נעולות על בריחים גדולים ותזקים ומוט ברזל ינוח על דלתן. שינדל החיגרת, בעלת הראש הגדול והגוף הצנום, נמצאת כבר בשוק. עינים טובות לה לשינדל, מבקשות הן תמיד רחמים. רחם נא, קונה טוב – אומרות הן, – קנה נא כעך אחד, קנה, לו גם רק אחד. אין שינדל מדברת, כי מגמגמת היא. אך עיניה הכחולות אומרות הכל.

אוהב זכריה להסתכל כיצד נושאת אשה דלה זו את ארגזיה ומסדרת לראוה את צרכי מרכולתה: תמרים, חריצי גבינה, חלבנות, לחם, זיתים וכעכים, הכל בערבוביה. אין פנאי לשינדל לסדר את חפציה, אף כי באה היא לשוק עם שחר ועוזבת אותו משכילתה כל רגל מן השוק, כי עיניה משוטטות לכל עבר, אולי יבוא קונה. לפעמים עומדת על ידה בתה הרזה, הגיבנת, ושתייהן יחד עם ארגז מרכולתן הדל, עם עוגותיהן היבשות מעוררות את העובר שיקנה דבר מה. אפילו זכריה הקטן קונה יום יום עוגה יבשה בשני המילים אשר קיבל מאמו לארוחת הבוקר.

לאט לאט באים מוכרי הירקות. נפתחות ברעש החנויות הגדולות וסוחרים שמנים בעלי כרס יראו בפתח כשפניהם עגולים ומלאי נחת. גם חנויות הבשר עם גופות התרנגולות המרוטות נפתחות בצהלה. וכלובי עץ נערמים בפתח החנות זה על גבי זה. מבעד החריצים יראו התרנגולים בעלי הכרבולות האדומות, מסתכלים הם בזכריה וזכריה בהם. יודע זכריה כי מבקשים הם ממנו עזרה. דרוו, דרוו הם רוצים. לעוף, לרוץ, לקפוץ על הגנות ולקרוא קוֹ-קוֹ-ריקו. ופה הם עומדים עלובים בכלוב ועצובים. רוצה זכריה לפתוח את הכלוב ולשלחם לחפשי אך מה כוחו לעומת הסוחר השמן והגדול. רק מכות יקבל ממנו ועוזר לא יעזור לתרנגולים, כי רבים האנשים בשוק. כולם יתקהלו ויעזרו לסוחר לאספם ולהתזירם לכלובים. וביחוד מפחד זכריה מפני הנשים היושבות בשורה

לאורך הקיר מול חנות התרנגולות. אלו הן – המורטות. סינרן מכוסה בכתמי דם ושערן מלא נוצות. כי מורטות הן את נוצות התרנגולות השחוטות. רק תראה גברת ותרנגולת שחוטה בידה מיד יקיפו אותה כל הנשים עם סנריהן, אחת דוחפת את רעותה לחטוף את התרנגולת השחוטה. ביחוד ירא הוא מפני הראשית, כך מכנה זכריה את אחת הנשים המורטות, אשה גבוהה כענק, ושמנה כעגלון מלך מואב. ואוי לו לאדם שנפל לידה – מעך תמעכנו כרגע. דוחפת היא את הנשים הדלות אל הקיר וחוטפת את התרנגולת הראשונה המזדמנת לה. רק ראה זכריה את הראשית באה ומיד רץ בכל כוחותיו אל המפחה. עם בואה ידע זכריה כי הגיעה העת ללכת לעבודתו. ובאמת היתה כבר המפחה פתוחה והרבה פחים היו מסודרים לאורך המרצפת, כי צריך המפחה צר מהכיל אותם. נמוך, ארוך וצר הוא צריך המפחה העשוי אף הוא פח.

אך נכנס זכריה לצריך ברך בשלום את הנפח, ישב בקצה הצריך האפל, נפח אש במפוח והחל לדפוק בפטיש על הפח הראשון שנזדמן לו. נשים אחרות באו לקחת את הפחים שמסרו לתקון כשביל החמין. כל אחת שלמה את הכסף לנפח הגדול היושב בפתח ומסתכל בעוברים ושבים. ואיש לא ידע כלל כי בפנים, בפנה האפלה ליד הלהבה האדומה, יושב זכריה הצנום ועוסק במלאכה. איש לא שמע ולא ראה אותו. אפילו הנפח בעצמו לא ראהו. רק הלמות הפטיש העידה עליו כי הוא כאן. וכך ישב זכריה, מדי יום ביומו, מעלות השחר עד צאת הכוכבים. היו ימים אשר זכריה לא יצא מפנתו במפחה, והיו ימים אשר רץ בשליחויות שונות להביא פחים לאנשים שונים. גם עתה הלך למסור פחים אחדים לגברת הגרה בכית הגדול, ובצאתו משם עמד להסתכל בילדים ההולכים בשמחה אל בית הספר. עתה עמד על יד הקיר הגבוה דמעותיו זולגות בלי הפוגות. אך פתאום הכליג על בכיו והחליט לברוח מן הבית וללכת ללמוד בבית הספר, אך לאן יברח זכריה? מי יביא כסף לבית? מי יתן לו לאכול חלבה חריף עם פיתה טבולה בשמן? מי יתן לו גרעיני דלעת קלויים לשבת. ומי יטפל ברודה שלו הצומחת בתוך סיר על אדן החלון, ומי ישקה את הריחן הצומח בפחים בפתח הבית! לאמו החורגת אין פנאי כי תינוק לה בעריסת העץ אשר אביו הזקן ינדנד בלי הרף. אך זכריה החליט לברוח מן הבית ולקחת אתו את הרודה הריחנית על פרחיה הצהובים אשר הביא מתימן. אבל לאן יברח זכריה? רוצה הוא ללמוד והיכן הוא בית הספר של הילדים האלה? שם בחדר של התימנים יושבים הילדים על הארץ, על גבי מחצלות מתנועעים הם לפנים ולאחור, וקוראים את התורה בנגון. גם זכריה למד בחדר בתימן, בעודו בן שלוש שנים, ושם היה רבי בעל זקן שתור, יפה. בארץ ישראל אין זכריה צריך ללמוד. כך אומר האב. זכריה כבר גדול, זכריה צריך לעבוד. וזכריה החליט לברוח, כי גם הוא רוצה ללמוד כאחד הילדים.

וזכריה ברח. חפשהו האב. חפשה האם. חפש הנפח וזכריה איננו. גם הסיר עם הרודה איננו. לאן ברח זכריה? וכיצד ברח? אין איש יודע. עברו חדשים והנה הובא זכריה על ידי השמש של בית הספר לבנים. רועד היה זכריה ופניו הדלים תורים וצהובים. גם עיניו השחורות יוקדות מחם. רזה, צנום וחווור שכב זכריה בפנת החדר עטוף בשמיכה. אפילו אמו החורגת לא הוציאה הגה בראותה אותו. במרתף בית הספר מצאו השמש על גבי קרשים וספסלים שבורים. יום היה משוטט על יד החלונות של בית הספר. תמיד גרשהו השמש, אך בלכתו חזר אל החלון. את מאכלו מצא בכף, משירי התלמידים. ויש אשר לא אכל כלל, כך מעידים פניו ועיניו היוקדות. שם במרתף מצא השמש סיר עם רודה ריחנית עיני הילד.

זכריה שכב חולה. החכם שבשכונה בדק אותו ואמר כי אין תקוה לחייו. עבר יום, עברו יומיים וזכריה לא הוציא הגה מפיו. עצובים מאד היו ההורים.

וביום השלישי בגשת האם החורגת אל זכריה מצאה מחברת ועפרון על מצעו. עיניו עצומות ובת צחוק מרחפת על פניו. חשבה האם כי זכריה ישן ותקח בלאט את המחברת ותשם על החלון על יד הרודה האהובה עליו. אך כשבא החכם אל הבית נודע לכולם כי זכריה הלך לעולם ולא ישוב עוד. בכה האב, בכתה האם וישבו עליו שבעה ימים אבלים ונדכאים. גם שמעיה חברו בא להפחד ממנו ויקח את המחברת מעל החלון ולאור הנר הדולף קרא: "גם זכריה רוצה ללמוד".

(דבר לילדים" כרך ב', 1936)

לחיילים אי שם,

איני יודעת במה להתחיל את מכתבי. רבים הם הדברים אשר אפשר לכתוב עליהם, אך מה הם הדברים המעניינים אתכם ביותר איני יודעת. שעה טובה היא השעה הזו לכתובת מכתבים. זו היא השעה השקטה ביותר בצריפנו. הצרצר מצרצר ומשרה רוח של שלווה בדממת הערב. אמנם ישנה השלוה במדת מה במלים "דממת הערב" כי רבים הקולות הבוקעים מכל עבר. אך ביחס לרעש ההומה כל היום הרי זוהי השעה השקטה ביותר ואם נצרף אליה את חשכת הליל והכוכבים הקורצים ברבבות אורותיהם עם הזנבות המוארים של כוכבים נופלים הרי תצטייר לפנינו אידיליה ממש. אך באזני עדין רותתים קולות גלי הרדיו. אלפי אנשים נהרגים, אניות טובעות, יפנים, רוסים, אנגלים, איטלקים והרי כולם אנשים, ולכלם רומזים אותם הכוכבים ברבבות אורותיהם. האם יגיע פעם סוף סופי למלחמות הללו אשר החלו עם קין והבל, האם גם בני ילבש את המדים החומים ויסתתר בחפירות הרטובות? מי יודע מה יגידו הימים הבאים. אולי גם אנחנו נחזור על דברי קהלת: "אין חדש תחת השמש". אך יש אנשים אשר תמיד כדאי לכתוב עליהם, אם גם היו כאלה תמיד, והפעם רציתי לכתוב לכם על חייל אלמוני אחד הנאבק אף הוא כמוכם. אמנם לא בחפירות הגנה, אך מגן הוא על אידיאל קדוש. ואולי אתם בכוחכם תוכלו לעזור לו. שם האיש יוסף זינתי, היהודי היחידי שנשאר בכפר "פקיעין" זה הכפר אשר נשאר לפלטה עם ישוב עברי מאז מרד הרומאים. היהודים הגרים בו לא הלכו בגולה ורק בזמן המאורעות היו נאלצים לעזוב את הכפר וללכת לאחת המושבות העבריות. כי הממשלה לא הבטיחה להם הגנה. עתה אין האנשים רוצים לחזור לפקיעין. טוב להם יותר בחדרה מאשר בכפר הערבי אשר בו גרו הם ואבות אבותיהם. רק יוסף זינתי נשאר עם משפחתו בכפר בכדי לשמור על בית הכנסת. בודאי קראתם ביומן כי המשק קבל את ילדיו להתחנך בחברת ילדיו. אני קבלתי את התפקיד להורות קריאה וכתובה ואת יסודות החשבון.

בפקיעין הייתי רק לפני שמונה שנים. פקיעין נצטירה בזכרוננו כתמונת הרים מכוסים עצים. מעינות משתפכים. אלון פורש את ענפיו היורדים אל המים המפכים חרש בין הסלעים. גורן שטופת אור ודרוזים נכבדי פנים זורים את החטה ברוח. יהודים אשר תלבשתם, שפתם ומנהגייהם כמנהג הערבים, ורק בית הכנסת מזכיר כי כאן קיים שריד עברי קדמון היונק את מזונו הרוחני ממעינות נסתרים ועמוקים הבוקעים מתהומות אלפי שנים. עשרים משפחה של יהודים היו אז בכפר ומורה עברי נלהב מהדור החדש העיר את רוח העברית בתוך קהל הילדים המתבוללים בין הערבים ילדי הכפר. עתה נשאר יהודי אחד עם משפחתו, יחידי, אין הוא רוצה

להשאיר את בית הכנסת הפקר (זה סמל היהדות). כל פקיעין היתה פעם שלנו, כך מספר זינתי, אבותינו מכרו את האדמה לערבים. יחידים נשארו בארץ מאז הגלות. אדמות רבות נרכשו חנם ע"י הערבים. ועתה שריד יחידי נשאר האיש והוא שומר על הכבוד של פקיעין לבל יחולל. יחסים טובים שררו בין אנשי הכפר אשר דתותיהם שונות: מוסלמים, נוצרים, דרוזים ויהודים. עתה נפוצו כל היהודים למושבות ורק זינתי נשאר רתוק אל האדמה של פקיעין. אל המעינות המפכים ואל הרוח הצוננת המלטפת את הפנים המכוסים אגלי זעה בעבודה הקשה במכוש על ההרים. אדמת הרים היא אדמת פקיעין ואת החטה יזרעו במורדות ההר. אבנים יסקלו מחלקות האדמה הבנויות ערוגות ערוגות. אבן אל אבן יצרפו ויקימו קיר לעצור את האדמה שהמים לא יסחפוה. מחרשת עץ תחרוש את האדמה ושורים ימשכו בעול. קשה העבודה ומפרכת אך אם לא ימנע האל ברכת שמים, יספיק היבול של 27 דונם פלחה חטה למשפחת הפלח. פתה, זיתים ושמן יש לאנשי הבית. גם בצל שום ותפוחי אדמה מגדלת משפחת זינתי. עצי זית נכבדי תואר ישאו בעול פרנסת המשפחה. גם תאנה רחבת גזע נותנת צל ופירות מתוקים לבית. גדולי עגבניות, מלפפונים, חצילים, קשואים ואבטיחים ראיתי כמעט בכל הכפרים אך גדולי תפוחי אדמה עוד טרם ראיתי. יתכן כי הממשלה או התרבות העברית הכניסה גם לפקיעין את גדולי תפוחי האדמה. עם הופעת התרבות נתרבו צרכיו של האדם ולא יספיק היבול לפרנסת המשפחה, לכן נוסע זינתי לעבודה ביקב זכרון יעקב, במשך עונת העבודה. השנה הפסיד האיש את עונת העבודה ביקב כי שמע שיהודי פקיעין הגרים בחדרה רוצים למכור את מגרשי בתיהם לערבי נוצרי. המגרשים סמוכים לבית הכנסת אומר זינתי ואם יקנהו הנוצרי יעמיד עליו צלב מול בית הכנסת שלנו ואנו לא נוכל לבוא אליו. הפסיד האיש את עונת העבודה ביקב בכדי לשמור על כבוד בית הכנסת שלא יחולל, נאחו האיש באדמה ולא עזב את הכפר אף כי בניו לא למדו קרוא וכתוב עד גיל 11. לפני שנתיים היה נאלץ לנסוע אל מחלקת החנוך הממשלתית בירושלים למען יתנו לבנו רשיון ללמוד בבית הספר הערבי שבכפר כי גם זכות זו רצו למנוע ממנו. מקודם לא הבדילו בין ערבי ויהודי ועתה מצביעים עליו הנה יהודי. בתנאים אלה נשאר זינתי בודד בכפר אשר האגדה מספרת עליו כי בר־יוחאי הסתתר באחת ממערותיו. ערומים שכבו בר־יוחאי ובנו בתוך המערה בכדי שלא יתקלקלו בגדיהם ולמדו תורה. רעבים היו: הוציאה המערה עץ חרוב מתוך הסלע ופרנסה את תלמידי החכמים. צמאים היו: נבקע מעין בתוך המערה והשקה את בר־יוחאי ובנו עד שיצאה בת קול והכריזה כי שלום בא לארץ. על שם המעין שנבקע בתוך המערה נקרא הכפר בשם פקיעין מהשרש בקע, פקע.

בתוך הכפר הזה, שריד מימי קדם חי לו עתה רק יהודי אחד צנום ודל הגוף אך חזק ברוחו כגלילים מתקופת יוחנן מגוש חלב. חייל אלמוני הלוחם על כבוד כפרו היהודי, רוצה הוא לפנות אל הועד הלאומי כי ישפיע על יהודי פקיעין שלא ימכרו את אדמותיהם לערבים אך בודאי איש לא ישמע בקולו. איש לא יאזין לקול המשוע והמפכה מבין סלעי פקיעין. חלש הוא הקול מהכות גלים בלבות הישוב. אולי אתם תוכלו לעזור לאחיכם החייל האלמוני הנאבק בהרי הגליל.

שלכם צפורה חפץ

רשמים ומחשבות בעקבות תערוכת הפסלים של נעמי פארן

עוד בעמדי בפתח אולם התערוכה אחזה בי תדהמה והתרגשות מהדמויות שהציגה נעמי בפסליה, אך הדמות שהתרשמתי ממנה ביותר היתה דמותה של הגר וישמעאל בנה.

גם החומר שממנו יצרה את הפסל, האבן האפורת עם הגוון הלבן שנחצבה מנהרים, נראה לי מתאים לדמות שיצרה. כאילו הגר יצאה משם אחרי אלפיים שנה.

הפסל של הגר דיבר אל לבי וזכרתי את הציורים שציירו הילדים הקטנים מכתה גי כשלמדנו על הגר וישמעאל בנה. הם ציירו אותה יושבת במדבר הצהוב ובקרבתה, בין השיחים, מונח הילד ורוח חיים אין בו.

נעמי פיסלה את פסל הגר כדמות עומדת ולא שוכבת באפס תקוה, הדמויות שבתני"ך מדברות אלינו ממרחקים, שהם כה קרובים אלינו.

גם בתקופתנו, עם ההמצאות הכבירות שלה, אני עדיין שומעת את קולו של יעקב הקטן שנעמד באמצע הכתה ובקול זעקה קרא: — מה!! הוא ברח לו והשאיר אותה לבדה על ההר!

הדברים נאמרו על לוט שברח עם בני ביתו במהפכת סדום ועמורה. אשתו של לוט הסתכלה אחורה לראות מה קרה ותהפך לנציב מלח. עד היום אנו רואים בסדום את דמותה של אשת לוט בדמות אשה שנהפכה לפסל מנציב המלח.

יעקבילה הקטן לא חשב על סדום הרשעה אלא על האשה החרדה שנשארה לבדה על ההר.

אילו הייתי פסלת, או ציירת הייתי מציירת כמה מדמויות הנשים המוזכרות בתני"ך כמו למשל דבורה הנביאה, אשר בשירתה מלאת ההוד על איתני הטבע, הזכירה גם את אם סיסרא: — "בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא. בעד האשנב — מדוע בושש רכבו לבוא. מדוע אחרו פעמי מרכבותיו". גם הגיבורה העשירה והנכבדה יושבת ומיבבת ומבכה את בנה.

האמהות תמיד נושאות בלבן את האהבה לבניהן. גם הגר השפחה וגם אם סיסרא הגבירה. מה קשה ההכרה על המוות. זו הרגשת אוזלת היד בפני המוות. זו זעקת האמהות אשר בניהן נספו במלחמה.

אך הגר, בפסלה של נעמי, יש בה הבעה של חוס ואהבה וגם תקוה. כי אל הגר דבר מלאך ה' ולא אל שרה הגבירה. אלהים דבר עם הגר שעמדה ביאווה במדבר עם הפחד הנורא שבנה יגווע בצמא. "ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל-אראה במות הילד. ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך. וישמע אלהים את קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה: קומי שאי את הנער והחזיקי את ירך בו. ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער".

“את כבר אינך יפה”

כבית החולים “הכרמל” שכבה על-ידי אישה זקנה ויפה. בת שבעים וחמש היתה. צבע כסף עם ורד השושנה, האיר את פניה הנבונים. שערותיה לבנות בגוון הכסף. וצבע עורה כצבע הקפה ועליו גוון של זהב השמש השוקעת בין ענני ארגמן. כל מי שנכנס למחלקה היה מתרשם מזיו יפיה.

יום אחד נכנס לבקרה איש רזה, גבוה וכפוף שמקלו עם גולת הכסף דופק ברעדה. עיניו הכחולות היו מימיות, אך הכובע שלראשו היה מגוון חום, אלגנטי ומונח באלכסון כמו כובעו של בחור צעיר טרזן. הוא דיבר איתה בלחש באידיש ואחרי רגעים אחדים הלך.

ראיתי כי עצבות כיסתה את פני הסבתא היפה שלי. שאלתיה “למה?” אמרה: – “הוא אמר שאינני יפה כבר”. אחר סיפרה: “הוא היה גבר יפה-תואר, כל בחורות השתגעו אחריו, הוא היה גבוה ועיניו כחולות כצבע השמים. כשהתגייס לצבא הלכתי אחריו לכל מקום שהצבא חנה.

באנו ארצה והוא עובד ב”מפעל הפיס”. יש לנו שיכון, ברוך השם, ובתי נשואה ויש לי נכדה חמודה”. “אבל את יותר יפה ממנו” – אמרתי לה. אך היא לא האמינה לי. “הוא היה גבר גבה-קומה. שערותיו תלתלי-זהב, ועיניו כחולות כצבע השמים”. הוא הלך מאוכזב, כי אשתו כבר איננה יפה.

שכבתי לי במטתי ורציתי להעלות לפני את אותו הבחור גבה-הקומה, אך אני ראיתי לפני רק איש זקן, שידיו רועדות ועיניו מימיות. מדוע נזכרתי עתה בזוג זה, איני יודעת בדיוק. עובדים אנו מתוך אינרציה ואיננו מרגישים את השינויים שחלים בנו. פתאום הרגשתי שיש בנו משהו מאותו זקן שאין הוא רואה את עצמו. ואותה זקנה שבעלה נשאר בעיניה גבר גבה-קומה והקרחת שלו נראית לה כבלורית של תלתלי-זהב.

הילדים אמרו משהו, אך אני לא שמעתי את כל המשפט, רק את סופו: “הזקנים הללו” – זה נאמר בלעג. פתאום הרגשתי שעלי להגן קצת על הזקנים הללו, הסבאים והסבתות שהם כמעט הרוב ביגור. ופתאום חשבתי, האם הם מבינים מה אנו רוצים מהם!... בלומדנו על יהודה המכבי שחי לפני אלפיים ושלוש מאות שנה. ואותו זקן מתתיהו – האם איננו לסמל גם לנו. וכאשר דיברו על ה”זקן” של הפלמי”ח, יצחק שדה. הרגשתי שגם לנו חלק בכל התהילה הזו של חג המכבים. הרי מתתיהו הזקן נשא את נס המרד. אותו נס מרד שהנעורים מעלים נגד הישן. אך האם באמת החדש שונה כל-כך מהישן.

ואותו חג – חג התנוכה אנו חוגגים כאילו היה בזמננו, “בימים ההם בזמן הזה”.

לרגלי הכרמל

[לפי השיר "שם בעמק יזרעאל"]

לרגלי הכרמל,

פה בעמק זבולון,

שוכן לו משק יגור.

ממרחקים בעגלות,

מים הביאו בחביות,

מנשר ליגור.

חג גדול נחוג בגיל,

יתן כל עץ כל שביל

לכבוד חלוצי יגור.

במקום ביצות וחורולים,

בית הקימו העולים –

פה במשק יגור.

מארצות רבות, רבות,

מארצות רחוקות,

באו חברי יגור.

בנינים גדולים וחדשים,

גנים פרדסים וחורשים

נטעו כאן ביגור.

באוהלים ובצריפים,

בחושות ובארגזים –

גרו חברי יגור.

ילדים חברים ותינוקות

צמחו ביגור למאות –

זו תפארת יגור.

על כן נשמח, על כן נשיר

לכבוד המשק והניר

של חברי יגור.

השיר נכתב בכיתה ג' לפני שנים רבות. חבל שלא שמרתי את הציורים היפים שציירו אז הילדים (עקיבא, יוחאי, אורי, אילן ועוד) ובהשראת ציורים אלה חובר השיר. עד היום זוכרת אני את העגלה עם חביות המיים – העגלון משה כהן הוביל מיים מנשר למשק יגור. הצריף הגדול ע"י הדקל עדיין קיים.

משן
בארץ
וזהתהולק
בה

"משוט בארץ ומההלך בה"

(איוב א' ז')

בחג הסוכות אמרה לי קיקה: בואי, נשוטט קצת בסביבתנו הקרובה ונראה את ארץ ישראל היפה. החלטנו לנסוע לזכרון יעקב אל אסתר צעירי, האשה בת השמונים, שהכרתיה בבית החולים אחרי תאונת הדרכים שהיתה לי. חיוכה הטוב וסיפוריה המעניינים עודדו את רוחי אז.

אסתר מתגוררת בבית קומנטיים חדש ויפה ברחובה הראשי והלבן של זכרון, שקסם לנו באור השמש והאוויר הצלול. לאורך כל הרחוב גרים התימנים, שבנו את בתיהם כמו ידיהם. שכונת-התימנים הדלה, שנבנתה לפני עשרות שנים רבות, נעשתה שכונה של וילות יפות וגנים מסביב לבתים ועצי דקל, אתרוג, שיחי הדס וערבה. פועלי זכרון יעקב שעבדו ביקב היו מבני העדה התימנית וגם עכשיו הם עובדים בו.

בטיולנו נזכרתי בימי ילדותי, כשהייתי חניכה בשפיה ונהגנו לטייל בכרמים של זכרון. בשנת 1925 בא הברון רוטשילד לבקר בזכרון יעקב. ישבתי לי אז בחורשת-האורנים של שפיה וקראתי בספר. שקט היה בחורשה. כל אנשי המושבה יחד עם המורים והתניכים של המוסד רצו אל המעיין שמחוץ לזכרון, מול היקב. הבחורים הזקופים וגבוהי-הקומה יצאו רכובים על סוסים, כשהם לבושים חולצות לבנות ומכנסי-תכלת ותזמורת של חצוצרות וחלילים לפנייהם. כולם עומדים לאורך הדרך שבין שפיה לזכרון יעקב כדי לקבל את פני הברון רוטשילד ולרד בלפור, שייפגשו בחדר האורחים שבשפיה. מכיוון שלא היה לי כוח להידחף בין כל האנשים ישבתי לבדי בחורשה וקראתי. פתאום ראיתי שני זקנים באים מההר שמנגד והם לבושים בגדים אפורים והולכים ברגל. הם נגשו אלי ושאלו היכן חדר האורחים של המוסד. תוך כדי הליכה שאלוני על שמות האכרים של שפיה, שגידלו גפנים ועסקו בפלחה. כאשר הגענו לחדר-האורחים נבהלתי מכל העינים שנסבו אלינו. אני, שברחתי מכל ההמולה הייתי בתווך, כי זוג הזקנים היו הברון רוטשילד ואשתו. כל הקהל החוגג חיכה להם בדרך שבין הכרמים והם באו מההר: הלכו ברגל מבית הקברות של זכרון עד שפיה. זכרון המושבה היתה מקושטת ונקייה כולה ורק בית הקברות היה מלא קוצים וזרדרים. על כך כעס עליהם הברון רוטשילד ואמר להם: "מדוע הזנחתם את בית הקברות, בו קבורים החלוצים שייבשו את ביצות כברה; ששילמו בחייהם במלחמתם בקדחת! מי צריך את הטקסים הללו! צריך קודם כל לכבד את האנשים שנתנו חייהם בעד הארץ!"

ומי יכול לתאר לעצמו כעת – בעומדו על ההר ליד בית ההבראה "מבטחים" והוא רואה לרגלי ההר את כל הפרדסים, מטעי-הבננות, האבוקדו ובריכות המים הגדולות של מעגן מיכאל – ולהאמין שכאן שרצו יתושי הקדחת, שכאן היו ביצות כברה הממאירות! עמדנו על ההר ושאלנו לקרבנו את הרוח הקרירה, שהביאה ריחות הגנים והפרדסים. אך משהו מעיק חדר לקרבך: האמנם לא נוכל ליהנות מהאוויר הנקי והצלול ומהבתים החזקים והיפים שבקרבת "מבטחים", הם הבתים שבנו הגרמנים! היהודים מכרו בתים ואדמות לגרמנים! איזו רוח מקפאיה וקרה מסביב לבתים הגדולים והיפים הללו. גינות-הפאר והשערים הכבדים והסגורים סוגרים על גרונך. משהו מחניק אותך בתוך התפארת הקרה הזאת. האם באמת רק הכסף יענה את הכל! ומה עושים פה הגרמנים!

אך רצינו לראות את ארץ ישראל היפה והלכנו לראות את בית אהרון אהרונוסון, שגילה מחדש את אס־החייטה והיה מייסדה של "נילי". המושבה מעלה זכרונות על מעשי־גבורה של משפחת אהרונוסון, שסיכנה את חייה למען הארץ. מפי השומר של בית אהרונוסון שמענו, שכל האכרים של שפיה גרים עכשיו בזכרון יעקב וביניהם גם ישראל תשבי, שישב אתנו בצעירותו על הגורן בשפיה, סיפר לנו על הארץ והיה מדויק. ביקרנו בביתו והתקבלנו בשימחה. בהדרכת כלתו ביקרנו גם במעין צבי.

כל הדרך הלכתי מלאת־השתוממות על הישובים היפים שקמו ועל האנשים מסבירי הפנים שפגשנו – ארץ ישראל יפה ופורחת.

יומן יגור, 3897, 12.11.1979

בראש הנקרה

הים הגדול, הים הרחב – גלים, גלים עם קצף לבן נשברים אל החוף הסלעי מול המצוק הלבן, המלא בליטות של אבני צור שחורות, השקועות בתוך הגיר הלבן המבהיק מול תכלת הים הרחב. הומים הגלים ואתה מתנשא איתם אל מרחבי העולם הגדול ושוכח הנך מי אתה ולאן אתה הולך.

החלטתי לרדת ברכבל, זוהי רכבת הרים שעולה ויורדת בכבלים כמו בהרי האלפים. לרכבל שתי קרוניות ובכל אחת מקום ל־4-5 אנשים, כשקרונית אחת עולה שנייה יורדת. כשהקרונית עולה נדמה לך שאתה נמצא בחלל הצוק הלבן מתנשא יחד אתך. הקרונית יורדת אל התהום ועומדת לפני הכניסה אל המערה ואתה נכנס פנימה והולך בתוך ההר בניקבה חצובה בתוך הסלע. הניקבה ארוכה ופנסים מאירים אותה ומבעד לקיר האטום אתה שומע את הגלים המתנפצים אליך מכל עבר. מי הים החודרים דרך פתחי המערות הם ירוקים, ובאור השמש נראים לך גם קירות המערה ירוקים, אבל כשחודרים פנימה, המיים נראים בצבע סגול וכל הקירות מגוונים בצבע סגול, עם פסים צהובים וכתמים אדומים.

בתוך ההר אתה הולך ומיים זורמים בקרבתך. נדהם ומלא התפעלות אתה עובר בכל השבילים והפיתולים של המנהרה בבטן ההר ועולה שוב בחזרה ברכבל אל הצוק המתנשא מעל הנקרות, שגלים עזים מתנפצים עליהן יומם ולילה.

הרכבל כבר עלתה והנה המון ילדים ומבוגרים עומדים בתור, המונים המונים של ילדים וילדות בשורה ארוכה עומדים בתור כדי לרדת ולראות את הפלא הגדול. בין הילדים הרבים הלבושים בתלבושות ססגוניות בולטות בכל זאת שתי ילדות ערביות. רוב הילדים שעמדו בתור היו ילדים ערביים מבתי־ספר שבגליל המערבי. כולם באו מקושרטים בבגדים יפים – בגדי חג. אך אחת מהן לבשה שמלת כסף, כנראה שנשארה לה מהחתונה של אחותה או אחיה. והשנייה בשמלה וורודה מבריקה עם קישוטים של זהב. הבנים עמדו על־יד הקיוסק ולקקו גלידה וארטיק ועם הטעם המתוק והקר קלטו בלבם את המראה היפה של הים הגדול.

ילדים ערבים וילדים יהודים. שמלת כסף ושמלת וורדים. ארטיק וקרטיב מתוק וקר על רקע התכלת של הים, המכה גלים ברכבל בין שמיים וים. אין מלחמה ואין איבה. רק פלא היקום ורעש גלי הים הקציפים.

הטיול ל"פתח הגיהנום"

טיול השבת לכבוד "יום יגור" אל "פתח הגיהנום" היה מקסים. היה זה טיול לשם הכרת הסביבה של יגור שלנו בחיק הכרמל. רק השם "פתח הגיהנום", אם כי נקרא בצורה של הומור, הטיל עלי צל שחור. כשאתה יוצא מסבך שיחי ה"אשחר" ו"אלת המסטיק" המבריקה בשלל גרגריה האדומים ומגיע לבור בין הסלעים, אתה חש באדים חמים שיוצאים מתוכו. ביום תורף קר כשאתה מטפס על ההר ומגיע אחרי מאמצים רבים אל הבור הזה, אתה נשאר עומד ותוהה על החום שנובע מפתח הבור כמו מתוך תנור. מי גילה בור זה? מה מקור החום שנפלט מתוכו, אין יודעים. אומרים שמיכאל גל, שרצה לגלות את סוד "פתח הגיהנום", הורד בחבל לעומק של 8 מטר ולא הגיע לקצהו של הבור. בשנים הראשונות לבואי ליגור, בהיותי מורה צעירה, טיילתי עם ילדי כתי ב' דאז, עם זלמן שר, לפתח הגיהנום. זה היה המדריך הראשון שלנו בטיולים דאז לפני ארבעים שנה. השביל בו הלכנו היה ברור, כי הדרוזים היו מנסרים את עצי האלון ועושים מהענפים פחם. לאורך כל הדרך ראינו במוות, זכר מתעשית הפחם שהיתה נפוצה אז על הכרמל. והשם היה כל-כך מקובל שאפילו לא שאלנו את המדריך שלנו מה ל"פתח הגיהנום" והכרמל.

הדרך שבה עלינו לפתח הגיהנום הפעם היתה ממרום הכרמל שאליו הביאה אותנו המשאית. הורים צעירים עם פעוטות נשפכו מתוך המשאית וביד נאמנה ורוח אבהית הובילו את הקטנטנים בין סלעים ושיחים סבוכים עד שהגענו לפתח הגיהנום. וכאז כן עתה, יצאו אדים חמים מתוך הבור החבוי בין שיחים שגדלו ועלו מסביב, כחורש, צעיר ורענן.

משם עלינו על כתר הצוקים אשר לפני סלע טפסו ונאחזו בהם. הילדים הקטנים שהלכו עם הוריהם בוודאי יזכרו מראות מרהיבים אלו גם כשיגיעו לזקנה, וישתומו מחדש על הוודיות העמוקים והמורדות המיוערים, על שורשי העצים אשר שטפו המים את הקרקע מעליהם, והם נאחזים בכוח בסלעים החשופים.

הפעם חסרו רק הנשרים הגדולים שראיתי לפני שלושים שנה כשהם עומדים על מרום הצוקים ומנערים את כנפיהם הארוכות מטפות הגשם שירדו בבקר. עשרה נשרים עמדו אז בשורה על הצוקים והביטו למרחבים הגדולים כשהם מניעים את כנפיהם. ביום תורף, האויר צלול והעין גומאת מרחקים. ודווקא בחורף יפה לטייל והדרך הזאת בה טיילנו בשבת, חדשה היתה בשבילי, עדיין לא הלכתי בשבילים הללו, והצוקים הרמים הרהיבו את עיני ביופיים. רק השם הזה, "פתח הגיהנום" נדבק בי בלי רצון וחשבתי על השם גיהנום בפולקלור העמים, שהוא מקום חושך, ערפל וצלמוות, שבו החוטאים המתים באים על עונשם. מקום הגיהנום הוא לרב בתחתית הארץ. יסודותיהם של תיאורי הגיהנום הם מראות זוועה ומפלצות, נהרות דם, רעל, מים שחורים ואש. לו זכו להם באמת רק החוטאים, כל הנאצים האכזריים וכל הפושעים הסדיסטיים, היה מקום זה מביא רווחה לאדם הסובל, לו ידע שבאמת יבואו החוטאים על ענשם. אך למעשה בגיהנום זכו דווקא אנשים ישרים וטובים, תינוקות רכים ועם סובל נדודים. הגיהנום של סרטור הוא גיהנום בן תקופתנו, אך מעשי הזוועה האיומים שאין אפשרות לתארם, היו נחלת רבים וטובים בתקופתנו בימי היטלר. ולפתע שמענו צלצול פעמוני העדרים הרועים בהרים. מתוך המערה שבמרום הצוקים גלשו עדרי צאן ורועים מחללים כחליליהם, ואני נתפסתי במחשבות

נגות: הרקפות פורחות. הדשא ירק. העצים העומדים בשלכת צבעם אדמדם צהוב ובולטים מתוך עצי האלון המצוי שהוא ירוק עד.

פעייט גדיים, צחוק ילדים, שירה ומרחבים עד הים יגיעו, והחרמון נראה מלבין מרחוק בכיפה לבנה מבהיקה מעבר להרי הגליל. מה לי ולגיהנום! הרי יש גם גן עדן בעולם הזה, ומדוע דווקא הגיהנום תופס את מחשבותי? ועם העצים הגולשות, הילדים הריצים במורד כשידיהם נתונות בידי הורים צעירים, ירדתי מפתח הגיהנום אל גן העדן. ובאמת מדוע לא? מדוע לא נראה גם את היפה שבחיינו?

יופן יגור, 3739, 30.6.1976

ב י ם

(רשמים מבית־ההבראה באשקלון)

יש של תכלת בנוף זהבהב של חולות. גבעות נמוכות ושיחים. רוגע של שבת וחג יום יום. אין עשן בתי חרושת, אין תנועת מכוניות ופניך אל הים השקט. מים צלולים ושקופים ודגים קטנטנים בלהקות מגיעים אליך עם קצף הגלים. כמו מנגינה עולה מהמיית הים. הגלים באים בקצב עד החוף וחוזרים, באם עם קצף לבן־זוהר וחוזרים, ואני טובלת בזוהר התכלת והחמיה של הגלים. טוב לבלות שבוע ימים באוירת חג.

הנה, כל האנשים מתאספים לחדר האכילה שבבית ההבראה. רובם כבר בגיל +60. כולם לבושים בגדים נאים, מתהלכים זקופים ושלווה על כל פנים. הצעירים היו בודאי מקימים רעש; היו רוקדים בקצב משגע ובכלל, היו משתעממים מבית ההבראה, אך, לנו טוב בשלווה הרוגעת.

יום אחד, בשעת בין הערביים, יצאנו לטייל לאורך הטיילת על שם "ספיר". טיילת יפה ולאורכה שדרה של דקלים גבוהים ששינטעו אותם. מרחוק הביאום והם נקלטו בקרבת החוף, לאורך השדרה בין אפרידר וברנע. ריקה הטיילת מאדם וגלי הים הומים.

והנה, לקראתנו הולכת אשה גבוהת קומה ויפת מראה. שערותיה שערות שיבה מסולסלות קמעה ועימה כלב לבן מקפץ וגם שערו מתולתל ולבן. היא מובילה אותו ברצועה ארוכה והוא מקפץ אחריה בהתלהבות. גם הוא שמח עם הרוח המגיעה את גלי הים הכחול. תוך כדי בירכת שלום היא מתוודה לפניו, שהביאה את הכלב שלה לבית ההבראה באופן בלתי לגלי ומדי ערב היא מטיילת איתו בשדרה. אין היא מתלהבת מהטיילת היפה וגם לא מהווילות העשירות והמהודרות של "אפרידר" ו"ברנע". הבוסתנים שהיו כאן לפני 30 שנה קסמו לה הרבה יותר. התאנים, הגפנים, הרימונים והזיתים צמחו כאן בשפע. ופה – בטיילת העשויה לבנים אדומות ולבנות בשלל דוגמאות רקמה – ראתה ארנבת בר זקופת אוזניים ומלפני 30 שנה לא שכחה אותה. ועתה, נעלמו בעלי החיים מן הטבע.

הזכרונות מלווים אותנו בכל מקום. את שמה לא אמרה לנו, גם את כתובתה לא הזכירה. זו היתה היכרות רגעית. אך את שם הכלב היא אמרה: שמו היה "ביים". למה "ביים"? בת צחוק קלה רחפה על שפתיה והיא אמרה בקול של החלטה: "ביים" – "במקום" ולא הוסיפה.

יותר אין צורך לפרש. בים זה קיצור המלה במקום. במקום מייז במקום מה? אשה יפה והולכת בכטחון ו"ביים" מקפץ בעקבותיה. יש משהו עצוב בשם "ביים", אבל זה יותר טוב מלא כלום.

בטיול לעספיה

מי שלא יצא בשבת לטייל על הכרמל – לא הרגיש את יפי האביב. אמנם הגשם פוקד אותנו כמעט יום יום, אך שמחת האביב שרויה כבר בכל. כל העצים על ההר פורחים. **חאלון** בפרחיו הירוקים הנראים כמחרוזות עדינות; **הקטלב** בפרחיו הלבנים; **כליל החורש** בפרחיו הסגולים; הלבנה והקדה השעירה, – הלבישו את ההר מעטה מגוון. הכל מלא ריחות בושם ושמחה בוקעת עם כל צמח העולה מתוך האדמה. ההר שר ברבבות צמחיו. הילדים הלכו ושמחת האביב אופפת אותם.

הלכנו על השביל המתפתל בהר לאורך הוואדי שלנו. – ואדי **שומריה**. מצד אחד ההר כולו ירוק ומכוסה עצים רבים. ומנגד מזדקר צוק סלע חשוף ובו מערות ונקרות צורים, אשר הנשר והרחם יקננו בהם. מרחוק נראה עמק זבולון, המשתרע לרגלי הכרמל ועד הרי הגליל יגיע. הים הגדול נגלה לעינינו ואניות תהלכנה בו. יפה היא ארצנו בשלל גווניה. אך קשה הדרך. הולכים והולכים ובתי הכפר נראים עוד מאתנו והלאה. הילדים שואלים: "הנגיע סוף סוף לעספיה?"

והנה במרומי ההר נגלה לעינינו הכפר. כל ההר בנוי טרסות טרסות. "חרוצים הם האנשים בעספיה" – אומרים הילדים. את האבנים סקלו ובנו גדרות לעצור בעד סחף המים. הנה דרוזי חבוש צניף – איש בעל הדרת שיבה והנה שני – חורש את אדמתו בשיר וחמור. והנה באות השואבות – לבושות שמלות ארוכות ויפות וצניפים לבנים וארוכים לראשיהן. יפות הן השואבות. קסם וכן קדומים אופפים את הכל. ספורי התני"ך קמים לתחיה. על יד מעין כזה מילא משה רבנו את הרהטים וגרש את הרועים, אשר הציקו לבנות יתרו.

בשביל העולה במעלה ההר בין גדרות קטטוס הננו הולכים אל נגים, לסעוד בביתו. חולצים נעליים, יושבים על מחצלות ובוצעים את הפתה הערבה, הדומה למצה שאכלו אבותינו. בכל נסוך הווי קרוב ללב, ידוע ומוכר מהלימודים בבית הספר – הווי של נימוסים וכבוד.

ועתה הולכים אל בית הספר הערבי. 230 ילדי הכפר רוכשים כאן אוצרות תרבות הווי של ימינו.

שנות הלימוד – 6. חצר רחבת ידיים מקיפה אותנו, בתוך החצר המון ילדים וילדות שקועים במשחקים: קופצים על חבל ומשחקים בתופסת, ממש כמו אצלנו. מי למדם לרקוד על החבל! מי למדם לשחק בתופסת! והנה הופיע בחצר גם חמור, והילדים שלי – אינם... ילדי טפוחי התערבו בהמון הילדים והילדות הדרוזיים ובתוכם... החמור. ערבית! שפת דבור משותפת! אין צורך בכל זה – את העניינים מסדר החמור, זה החמור, אשר מתחרה בי מעולם... אך לעזרתי הופיעו מורי בית הספר. המורים לבושים כעירוניים. בנימוס רב קבלו את פנינו צלצלו לשעור 2 לפני הזמן. במשך רגע נתרוקן המגרש – כל הילדים הסתדרו ונכנסו לכתות. הילדים עושים רושם טוב. מנומסים ונקיים. כאשר נכנסו עמדו כולם לכבודנו. נמוסיהם מצאו חן בעיני ילדינו, גם בחבוריהם ציינו זאת. בעם בעל תרבות ומסורת חיים קדומה ישנם נמוסים טבועים ומקובלים העוברים מדור לדור והילד כאילו סופגם לדמו. הרבה חשבתי על כך כיצד ירכשו ילדינו באופן טבעי את הנמוסים הפשוטים ביותר, אם אנחנו בעצמנו טרם קבענו אותם, כשהוי חברתי שלנו טרם התגבש. אולם זה חורג ממסגרת תאור הטיול לעספיה שהתכוננתי לתת, אם כי עצם השאלה ראויה שתעלה על דפי היומן.

מה יפה היא ארצנו באביב

הרי נפתלי ירוקים וכיפת השלג מכסה את החרמון המתנשא מעל עמק עיון הירוק והרחב. מפלי מיים רועשים יורדים מחמוקי הרי הגולן. נחל דן רועש בנהם, נחל שניר ונחל חרמון, נחל עיון ונחל אל-אסד. המון נחלים ומיים זורמים ומעלים קצף לבן על הסלעים הלבנים העגולים. בקניון שיורד ממתולה דרך מתפתלת בין ההרים עם גשרים ומפלי מיים הנופלים בכוח מההרים. ואנשים הולכים בשבילים וקולם הנפעם נבלע בהמית המיים.

קול המיים המפכים והזורמים סחף אותי הלאה, הלאה אל ההרים הירוקים. ולפתע קול אדם השתיקם: "שלום על ישראל, שלום על ישראל". נשאתי עיני אל עבר הקול והנה אישה זקנה מעדות המזרח לבושה שמלה ארוכה ופרחוניית, נעליים שחורות מצוחצחות ומבריקות, מטפחת צבעונית. כל הזמן היא ממלמלת "שלום על ישראל". פניה מופנים אל השביל היורד ממתולה. כאשר התבוננתי הבינותי מדוע פניה מלאים עצב ופיה ממלל כל הזמן "שלום על ישראל" – הנה הם מופיעים זה אחר זה הצעירים עם תרמילים על השכם ושק שינה על הגב, בנעליים כבדות ובלבוש החאקי. פניהם משולהבים ומבטם מלא בטחון. הגדנעים הופיעו ולא שמענו צעדם בגלל רעש המיים הזורמים. הלב נתלהט למראם וגם לבי אמר: "שלום על ישראל".

★

לא רק תל דן המלא מפלי מיים ונהרות בתוך גיונגל של עצים ושיחים מטפסים כמו ביערות העד שבאפריקה עם קולות שירה רותתים של הצפרים – השלדג והשחרור, – הם מקומות מרגשים באביב. גם הכרמל שלנו על-יד ביתנו מלא ריחות ניחוח. הקידה השעירה הצהובה ופרתי הלוטם השעיר והלוטם המרווני בצבעיהם הורוד-סגול והלבן כמו שיחי הורדים היפים. בשבילים הרחבים בין יערות עצי האורן הרמים תשמע את המיית הרוח בין העצים ותקלוט לקרבך את שירת השחרור והשלדג. גם כפרי הדרוזים עם בתיים הרחבים העשירים עם גינות עצי-הפרי והמכוניות הפרטיות יפקחו עיניך על הארץ היפה שלנו.

באביב עם ריחות בשמיו בין עצי אורן ירוקים, עלה רק להר וגע בס, ושאף לקרבך מהיופי של היקום. אך בכל מקום מצטלצל באזני המשפט המלא חרדה ותפילה "שלום על ישראל". שם באפיקים ישבו אנשים לבושים בגדי חג ליד שולחנות ערוכים לליל-הסדר ועם ההגדה וגם דף ובו הוראות מאיזו דלת לצאת בהשמע רעם ה"קטיושות". ובאמצע השירה תפלח את רוח החג והאביב קול התפוצצות כלי המשחית.

את קול מפלי המיים והרוח הקרה המנשבת מהחרמון הלבן השגיאה תעבור רוח חמה רועדת, דואגת, רוויה אגלי דמע – "שלום על ישראל". גם במשפט החרדה הזה מנשבת רוח אביב אם מטיילת זקנה מירושלים הרחוקה עולה לראות את מפל התנור שבגליל בזכות המכונית הפרטית של בנה.

בית תפילה לכל אדם

(רשמים מהטיול לג'בל רוס ולחרמון)

על הר חרמון לא תמצא ארמון, אלא בית-תפילה קטן לכל אדם. לפני הבית הריק והמסודר בצבע לבן בריכה מרובעת שמכילה מי גשם. הבית נמצא בין אלונים רחבי-צמרת ועבי גזע, אלונים עתיקים מאד, שבחללו של אחד האלונים נקבה שאפשר לשבת בה ולהסתתר בתוכה.

יהודים, מוסלמים ודרוזים היו באים ממרחקים להתפלל בבית זה, הנמצא על הר רוס בהרי מול-הלבנון, אשר השיא ביניהם מגיע ל-3008 מ'. הגשמים שבאים מהים רובים יורדים בהרי הלבנון המערביים, ולכן בהרי מול-הלבנון יש פחות גשם וגם פחות יערות. החרמון מכוסה כולו שלג בחורף, ומי השלגים מהווים את מקורות הירדן שלנו, הבניאס, החצבני והדן. השלג והגשמים חוזרים למעמקי האדמה, חלק גדול מאדמת ההרים נסחף לעמקים.

ראינו עצי זית ועצי אפרסק על ג'בל רוס, אך אין שם אף יישוב. האנשים ברחו משם מפחד המלחמות. הכבישים בג'בל רוס, בארץ ה"פתח לנד", סללו החיילים שלנו. יישר כוחם. צה"ל סולל כבישים נפלאים בהרי מול-הלבנון והחרמון. טרקטורים הפוכים של הסורים מעידים על הקרבות שהיו כאן.

בהיותי בחרמון בחורף היה ההר לבן כולו. לא ראיתי סלעים ואדמה. אנשים גלשו במגלשים ממרומי ההר. ועתה נעלם השלג כמעט, ואי אפשר להכיר, כי זהו אותו הר. עשב רענן עוטה אותו ופרחים עזי צבע עולים מתוך הדשא: נוריות צהובות וקיפודי החרמון פורחים בצבע סגול. אלה הם שיחים מיוחדים וקוצניים. הם מכווצים כמו קיפודים, והם גדלים בארצנו על החרמון בלבד.

האביב רק עכשיו הגיע לחרמון, והעצים מלאים שפע פרחים. הלבנה שכבר גמר מזמן לפרוח על הכרמל – מלא פרחים נפלאים וריחניים בג'בל רוס. בהרי מול-הלבנון אחי הרוותם מלא שפע פרחים גדולים, זהובים, נותני ריח ניחוח. אך כדי להגיע לכל המקומות היפים הללו היינו נאלצים ללכת ב"שביל החמורים", בו הלך אברהם אבינו בבואו מאור כשדים לארץ כנען.

יש לנו מזל לחברי יגור, כי בכל מקום שאין נותנים לאנשים רגילים מהיישוב להיכנס – הרי לחברי יגור נמצא מליץ ישר, איזה מפקד גבוה מהצבא שהוא חבר יגור כמו למשל אהוד, ואנו עולים אל רוס החרמון, אל השלג שעדיין נותר בתמוקי ההר. שלג שנותר בחודש מאי, גם-בו יש קסם רב. אתה רואה ממש נהר לבן שהחל לרדת ממרומי הר, ובפיתוליו בצלע ההר נעצר וקפא במקומו.

נוכרתי כיצד עליתי על הר הלבנון הגבוה ביותר – לקורנת סאודה בשנת 1935, כדי לראות את השלג הנצחי. בחודש אלול עדיין על הלבנון יש שלג שאינו נמס אף פעם. יחד עם "אגודת המשוטטים" נסעתי לראש הנקרה באוטובוס והגענו לצור וצידון. בצידון היתה קהילה יהודית קטנה, סגורה בין חומות הגיטו. ביום היו סוחרים בכפרי הדרוזים, ובלילה היה השער נסגר עליהם ולא יצאו מחומות הגיטו. הם אמרו כי הם שומרים על גבולות "ארץ ישראל", כי הגבול הצפוני האמיתי שהובטח לאבותינו הגיע לא עד ראש הנקרה אלא עד צידון, והם חושבים עצמם לבני הארץ.

למחרת נסענו לבשארין, כפר במרומי הלבנון ולידו מערת נטיפים נפלאה ביופיה. שם המערה "מערת הקדישה" המערה הקדושה, כי המיים יצרו נטיפים נפלאים ובהם דמות מריה עם ישו, ועוד הרבה קדושים. בתוך המערה זרמו מיים שבירידתם לעמק יצרו מפל אדיר שמניע טורבינות חשמלאיות. משם עלינו לגובה 2000 מטר לחורשת ארזי הלבנון, שהיו בימי קדם מקור הכנסה לצורים ולציידונים. הלבנון היה אז מכוסה יערות ארזים, ועתה נותרו בו רק כ-200 ארזים בערך והם מגודרים בחומה וביניהם מנזר מרוניתי. בין הארזים ישנו ארז עתיק, והנזירים אומרים שהוא נותר מארזי הלבנון שהיו בתקופת שלמה המלך, אשר לקח מהם לבניין בית המקדש.

עלינו לפסגת ההר קורנת סאודה. רצינו להשקיף ממרומי ההר על כל ארץ הלבנון, אך נכנסנו לפתע לתוך ענן שחור וטיפות מיים זעירות מאוד של הענן חדרו לתוך עינינו ואזנינו, וכל בגדינו היו ספוגים מיים. אפלה מסביב, לא ראינו דבר.

כשחלף הענן מצאנו את עצמנו באחד מחמוקי ההר מכוסה שלג עכור בשטח קטן ביותר. האכזבה היתה גדולה מהשלג של הלבנון. לפתע ירד גשם חזק ושפך עלינו סילוני מיים. התחלנו לרדת מהר כשבגדינו רטובים ונעלינו מליאות מיים. לא היה בו משעול ושביל ורק לפי גללי העזים מצא מדריכנו את הנתיב.

במורד ההר לא מצאנו אדמה, אלא ערימה ענקית של חצץ, כי חליפות החום ביום והקור בלילה, השלגים והגשמים הרבים פוררו את הסלעים, ולא יכולנו לדרוך בלי לגלגל אחרינו ולפנינו ערימות של חצץ. אחזנו איש ביד רעהו וישבנו, הלכנו פסיעה וישבנו, וככה לאט לאט הגענו למטה, והנה כרם ענבים לפנינו ואשכוליות גדולים מונחים על אבני החצץ.

האנשים כיבדונו בענבים ושליח רכוב על חמור מיהר להודיע בכפר על בואנו. אחרי הליכה של שעה הגענו לכפר לבנוני שבתיו דומים לבתי הכפר הערבי, שם פינו לנו שני חדרים ובהם תנורים. ייבשנו את בגדינו, אכלנו את הפיתות החמות והטריות, ובאוטובוס שהגיע נסענו לטרבלוס, היא טריפולי שבלבנון.

עתה בהסתכלי על השלג שנותר על החרמון בחודש מאי התעורר בי רצון להתפלל בלי מילים במקדש ההרים למראה הירק הרענן, העזים הלבנות-שחורות שגולשות מהר חרמון, הכבישים הנהדרים שסללו בחורינו במרומי ההרים: תן לנו לחיות ולהנות. רק שלא תהיה מלחמה.

יומן יגור, 3558, 16.6.1972

במערת אליהו הנביא

בחופש שלי אני נוהגת לטייל בחיפה העיר היפה והקרובה למשקנו. ובסוכות ביקרתי במערת אליהו הנביא.

בדרך היורדת מול הים על הר הכרמל ישנה מערה גדולה, חצובה בסלע, ועליה בנו בית גדול ומדרגות בין שיחים מטופחים. בעלותי במדרגות ראיתי אישה עומדת עם סל גדול וקופסת עלים יבשים מהעץ, העומד כמעט כולו בשלכת. הסתכלתי בעץ והנה הוא עץ השקמה שעל שמו נקראה העיר העתיקה שעמדה על שפת הים: "שקמונה", בה היתה קהילה עברית, ואולי זו העיר חיפה העתיקה. שאלתי מדוע היא קוטפת את עלי השקמה והיא ענתה: "אשה ערביה באה הנה למערה של אליהו הנביא והיא קטפה מהעלים של העץ הזה, אז אני גם כן קטפתי מהעץ הזה,

למה שהיא אמרה כי העלים של העץ הזה של אליהו הנביא מביאים רפואה שלימה לבטן שכואבת ולראש שכואב. צריך לבשל את העלים כמו תה ולשתות את זה בלי סוכר, סתם ככה חם, אז מבריאים, כי זה העץ היה בזמן אליהו הנביא פה על-יד המערה שלו".

עליתי במדרגות רחבות. יחד אתי עלו ילדים לבושים בגדי חג ונשים צעירות יפות לבושות הדר. הגענו לחצר מגודרת והנה בפתח ההר מערה רחבה, אשר פיתחה חצוי לשנים: מקום ליציאה ומקום לכניסה. מבעד לפתח היציאה יצאו אנשים בתלבושות שונות מארצות שונות, רובם מבני עדות המזרח. ילדים קטנים נסחבים אחרי אמותיהם כשהם מחזיקים בסינרן. בחורים צעירים לבושים בגדי חג שחורים וחולצות משי לבנות עם כיפות שחורות של קטיפה וארוגות בחוטי כסף. כשנכנסנו פנימה, לא ראינו דבר. אפלולית טחובה היתה במערה ונרות למאות דלקו על מצבת אבן. בפמוטי נחושת וכסף דלקו נרות בשלהבת גדולה. מסביב לקירות היה ספסל-אבן מכוסה במרבדים.

התיישבנו על המרבד, והתרגלנו לאט, לאט לאפלולית וללחות אשר שררו במערה. מעט, מעט התחלנו לגלות גומחה בקיר המערה, והגומחה מוסתרת בתוך שני מרבדים עבים, ארוגים בשלל צבעים של רקע אדום עם מגן דוד מזהב. מבין המרבדים העבים נשמע בכי של תינוק. רעדה אחזתני. המערה אמנם מרובעת הקירות חצובים בסלע. חלון אין, ודרך הפתח האחד, יוצאים ונכנסים אנשים לרוב. המערה אפלולית, כי הקירות עבים ושחורים, ונרות מהבהבים, ותינוק בוכה מתוך הקיר. משהו מתריד עלה בדעתי, משהו קדמון. תינוק צורח לאור נרות מבליחים במערה חצובה בתוך ההר. אך זוהי מערת אליהו הנביא ושם זה, קסם מיוחד יש בו. אליהו החיה את בן האלמנה. אליהו עשה את הנס שכד השמן לא כלה בבית האלמנה העניה וצפחת הקמח לא כלתה, אך לא יכולתי לשבת במנוחה. עד אשר ניגש אל הגומחה בחור גבה-קומה, הרים את המרבד המכסה את הגומחה והנה יצאה מאחוריו אישה צעירה בת 17 שנה ותינוק כורועותיה. גם היא לבושה בגדי חג ובנה עטוף בשמיכה ורודה, רקומה בחוטי כסף. באהבה אימצה את תינוקה אל לבה והתיישבה על-ידו. אמרתי לה: – "הרי אין אויר במערה והתינוק בוכה. צאי איתו החוצה. מדוע הכנסת תינוק כזה למערה שאין בה כמעט אויר לנשימה?" בעינים גדולות, שחורות ותמוהות הביטה בי ואמרה: "באתי מאשקלון עם בני בכורי, הוא רק בן שלושה חודשים. יש לו חום. כאשר התחנתני הבטחתי לו שאבוא להראות לו את התינוק שלי. זה אליהו הנביא זכור לטוב". ובאמרה דברים אלו שלחה נשיקה באויר לזכרו של אליהו הנביא.

באותו רגע ראיתי לפני את אליהו כמו שהוא מתואר בתנ"ך, "איש בעל שער, ואזור עור במתניו" והנה יושב בראש ההר. (מלכים ב', פרק א'). האם היתה אישה לאליהו הנביא? האם היה שמח לקבל את הנשיקה אשר שלחה למולו האישה הצעירה והיפה שחורת העינים! ההרגיש את לב האמהות הרבות ששמות בו מבטחן? הנה שם יושבת אישה רצינית ועל ידה אישה צעירה שענן היגון נשקף מפניה. ממנו באות לבקש ישע. גם העני העיוור המקשקש בקופסתו. אליהו הנביא שהלך ארבעים יום וארבעים לילה במדבר חורב. הסתתר תחת רותם במדבר, ואכל עוגת רצפים אשר המלאך הגיש לו, במוצאו אותו מתעלף במדבר.

אותו אליהו אשר ראה בהימוט ארץ בהר חורב. סלעים ועצים רעדו והר געש מתפרץ. אך – "לא ברעש ה'" – אמר אליהו. רק בקול הדממה הדקה שנתהוותה אחרי הרעש שמע את קול האלוהים שמצוהו לחזור אל עמו ולא להתכודד במדבר הנקי והחרב. לא עם הרוחות יתבודד הנביא. אל עמו ילך, גם אם את נפשו מבקשת איובל.

זכר הנביא אליהו נשאר בלב העם. בכל בית ספרדי שרים במוצאי השבת את השיר – "לכבוד חמדת לבבי אליהו הנביא". ואליהו הנביא משתתף בכל משפחה בליל הסדר. הכוס מחכה לו על כל שולחן ערוך במפה לבנה ביין ובמצות. גם אנוחנו כיגור מזכירים אותו בשירתנו בליל הסדר, ב"אל רואיי" ישנם שני בתי כנסת הקרויים על שמו של אליהו הנביא. מדוע זכה דווקא אליהו הגלעדי לפופולריות כזו. בסוסי אש ובמרכבת אש עלה לשמיים. הוא לא מת כאחד האדם. על הכרמל הקימו הנוצרים כנסייה לזכר הקרבן שהעלה בהתחרות שעשה לנביאי הבעל. ופסל-אבן הקימו לזכרו. אך בפסל האבן לא את דמות אליהו חצבו. זוהי דמות מסולפת. גם שמו אינו נקרא על הכנסייה שמזבח אבנים פשוטות מסמנות להם לשולחן פשוט. זכרו של אליהו הנביא במעשי הניסים שעשה בבית האלמנה. אך אלישע בן שפט גם הוא עשה מעשי ניסים רבים ממנו, ואין מזכירים אותו בעם, ושמו אינו נפוץ בין שמות הילדים. לא כן **אליהו**, הזכור לטוב.

יומן יגור, 3319, 1968.3.11

משגב לדרך וגן הפסלים

ברגעים של שמחה נזכרתי במוסד נידח בעיר העתיקה בירושלים, מקום מחסה לזקנים ונכים.

היה זה בשנת 1938, ואני נקריתי לעיר העתיקה בחול המועד פסח. הלכתי לבדי ברחוב אפלולי ומסביבי קירות עבים של בתי-אבן, ורק בין החלונות הגבוהים נראה חלון פתוח ועליו וילון תחרה לבן. ועציץ ובו גרניום אדום על אדן החלון. לא היה איש ברחוב, אך איזה אי שקט היה שרוי באוויר.

ילדה קטנה, שצמותיה השחורות קשורות בסרטים אדומים, הובילה אותי לבית סגור בחומה ושער עבה בפתחו. עליו כתוב: **משגב לדרך**. דפקתי על השער, אך איש לא הופיע. דחפתי בכוח את הדלת ונכנסתי לפתע לחצר גדולה ורחבה, מרוצפת באבנים לבנות ונקיות מאוד. באמצע החצר היתה באר מים, ועליה דלוייה גפן אדרת שמצלה גם על המדרגות הלבנות בנקיון, שמובילות לקומה העליונה. דממה היתה בחצר.

לא ראיתי אדם ועליתי במדרגות. חיפשתי את המשרד ולא ראיתי שום שלט על הדלתות הרבות שלאורך הבנין. פתחתי דלת עבה וכחולה, והנה אני בחדר ארוך שתקרתו קמורה. אפלולית בחדר וקור חודר מהקירות העבים. החדר מלא מיטות ועליהן שוכבות נשים זקנות. רציתי לשאול אחת מהן על המשרד ולפתע תקפני פחד נורא. על המיטה שאליה נגשתי שכבה אשה מתה (ככה חשבתי). זה היה שלד של עצמות מכוסות עור ורק בעיניים זע משהו חי. רציתי לרוץ לקרוא לעזרה, אך לא מצאתי נפש חיה. הלכתי לאורך המרפסת הגדולה והנה שמעתי צלילי כינור. מישהו ניגן בכינור בתוך הסבל הכבד שמסביבו. הלכתי בעקבות הקול והגעתי לאולם ארוך, שבו שכבו גברים על מיטות והם משותקים. רק איש אחד בעל חטוורת עמד על-יד מיטתו וניגן בכינור. משהו כואב ומביך אחז בלבי ולא העזתי לדבר. פשוט, לשוני דבקה לחכי מרוב תדהמה.

חזרתי על עקבותי ושוב עברתי ליד אותה דלת עבה וכחולה שמאחוריה שכבה האשה-השלה. והנה אני שומעת מוסיקה. תקליט של מוצרט, וקולות מדברים מאותה מיטה. התחוקתי ונכנסתי פנימה. עמדתי נדהמת ולא האמנתי למשמע אוזני. האומנם האשה חשבתיה למתה מדברת? התקרבותי אל הפינה האפילה, והנה על-יד מיטתה של האשה יושבת חברה שלי,

סטודנטית מהאוניברסיטה בירושלים. היא סיפרה לי שאין היא קרובת משפחה של האשה הזאת. הרופא שעובד כאן אירגן, בעזרת בנו, קבוצה של סטודנטים שבאים מתלפיות לבקר את הנכים ומביאים להם קצת שמחה ללב. בני משפחתה של האשה הזאת באו לפני עשר שנים לארץ מאנגליה, אך משחלתה הבת חזרו לאנגליה ואת כתובתם לא השאירו. אין איש בא אליה והיא בודדה ועזובה, ורק האחיות מנדבות לה מדי פעם חלוק ותשומת לב. אין היא אוכלת ורק בקושי שותה כמה טיפות מרק ותרופות. וכשתוקפים אותה כאבים, היא בוכה ואומרת שאין היא רוצה למות. אוהבת היא לשכב על כיסא נוח בחוץ וליהנות מקרני השמש החמות, לשמוע את הצפורים המצפצפות, ואוהבת היא מאד מאד מוסיקה. מן הארון שליד מטתה הוציאה חברתי מחברת ציורים עבה, ובה ציורים שציירה האשה את עצמה כשהיתה נערה בריאה. כאילו ידעה שפעם תרצה להראות את הנערה שהיתה. והיא אחרת לגמרי, אף-על-פי שהיא עתה רק בת שלושים ואולי פחות.

שהייתי אז בירושלים שבועיים, ויום יום הייתי באה לבקר את האנשים הנדכאים, יחד עם הסטודנטיות שהיו מביאות ממתקים ועוגות לחולים, שמעיין השמחה נסתם עבורם.

המחלה אינה מבדילה בין עשיר ועני, צעיר וזקן. גם בבית החולים "יפה נוף" בחיפה, שבו ביקרנו בזמן האחרון, הכאב נותן את אותותיו. לאנשים הסובלים כאבים גם הטלויזיה והרדיו והטיפול של הרופאים אינם עוזרים. הם מדוכאים, אך יש להם תקווה להבריא. יש ביניהם גם כאלה, שתקווה זו אבדה להם. אך המסירות והאהבה יש בהם נחמה גדולה. הנה יושבת זקנה אחת שחוחה ובעיניים מלאות דאגה מתכופפת ונועלת לבעלה את הנעליים. והאיש הזקן היה כמו ילד קטן בחיק אמו האהובה. הסתכלתי בהם וחשבתי: הנה, זהו המשגב לך – האהבה והמסירות. האהבה תביא אור גם בבית עלוב ודל. הסתכלתי באנשים השוכבים על ערש דווי והם מבקשים רק לשכב במנוחה בתוך המיטה הלבנה, כשאדם מרכין ראשו אליהם במבט מלא דאגה.

בדרכי לאוטובוס נכנסתי לגן הפסלים, שמעל לגן הבהאים. בין שיחי אחירותם זהובים, נותני ריח ניחות, נשקף היס הכחול ופסלים שחורים בין עצי זית עתיקים. פסלים של ילדים משחקים בחישוק; ילדה מחזיקה צבעוני ופניה מלאים השתוממות; חמור קטן ועליו בין השבילים; והוא תמיד עומד מוכן שילד יטפס עליו; נשים יפות ואמהות אהובות. בכלום יש הרבה חן ויופי בלתי נדלה. עמדת מוקסמת מהפסלים היפים והנצחיים וטוב היה לי על הלב לראות את היצירה שכל-כך הרבה אהבה גנוזה בה. כאילו אין סבל וצער בעולם.

חבל רק שהפסלים הם כה קרים.

(יומן יגור, 3923, 18.7.1980)

טיול על הג'רמק

יפה לטייל על הג'רמק ולהשקיף על הסביבה ביחוד בימי החורף הבהירים, שאז הראות היא טובה, האויר שקוף והעין גומאת מרחקים, גם בלי עזרת המשקפת. עתה בחודש כסלו בהופיע הכרכמים על הכרמל, מופיעה החלמונית ובין הכרכמים גם הכרכם הנדיר על הג'רמק.

אין ישובים על הג'רמק וגם הכפר היהודי שהוקם פעם נהרס ע"י השלטון התורכי ומחוסר אמצעי מחיה. גם עתיקות אין שם, כי לא היה מיושב גם בימי קדם. אך יפה הג'רמק בשפע הצמחים ובאוירו הקריר. יש שם באר ומעיין-מים לא גדול, אשר במימיו הזכים שורצים ראשנים

של סלמנדרה. יואב המדריך מצא סלמנדרה מבוגרת במקצת שצבעה שחור־מבריק עם כתמים של זהב מבהיק. הילדים שעניינם רואות הכל, מצאו אבנים נוצצות בתוך קלפת אבן קשה, קוראים להן אבטיחי אליהו הנביא.

אליהו הנביא כידוע היה מהלך תמיד על הכרמל, ולפי אגדה ערבית עבר פעם ליד מקשה של אבטיחים על הכרמל, כשהוא מתחפש להלך עני. הוא רצה לנסות את בעל המקשה וביקש ממנו אבטיח להחיות את נפשו ביום חם אחרי נדודים רבים. בעל המקשה אמר לאליהו, כי אין לו אבטיח. כשאלהו הראה לו את האבטיחים במקשה, ענה בעל השדה, כי אלו הן אבנים ולא אבטיחים. אמר לו אליהו – "כדברך כן יהיה". והאבטיחים נהפכו לאבנים והן מתגלגלות על הכרמל עד היום הזה. ואיך הגיעו לגירמק? כנראה, שגם על הגירמק היה מקשה כזאת, וגם לשם הגיע אליהו הנביא, ומה שקרה על הכרמל, קרה, כנראה, גם על הגירמק. בכל אופן, סבים וסבתות, ילדים וילדות נשאו אבטיחים של אליהו בדיהם והביאום ליגור.

בדרך, בין עצים ירוקים בשביל המתפתל, שאלה אותי חבירה אחת: "האם עוד לא היית עדיין על הגירמק? כאשר ענית לה, כי זו לי הפעם השלישית שאני מטיילת ונהנית מהגירמק – השתוממה על אשר אני מבובזת את זמני לטיולים במקומות שכבר הייתי בהם. ואני להיפך, מתענגת מחדש מאותם מקומות, ובצקלוני הרבה זכרונות של מקומות שנגלו בהשקיפנו על העמק שלרגלינו.

הנה נוש־חלב, ספסופה וסאסא – נראו ממרומי ההר. אני נזכרת בחורף 1950, השלג כיסה אז את כל הארץ. אפילו ביגור ירד אז שלג. אך שבוע לפני־כן הוזמנתי על ידי חבירה, שהיתה מורה ביגור, לטייל איתה ועם חברה, בחור "חמד". זו היתה קבוצת מתנדבים מ"חיל מדעי", שבאו מארצות הברית לעזור לנו בידע שלהם. החברה שלי עזרה להם בלימוד השפה העברית, אחרי גמרה את יום הלימודים בכיתה.

בחור־חמד זה החליט לערוך טיול לסאסא בתור "וויקנד" ואני הוזמנתי להצטרף לטיול זה. לתמהוני הגדול היה זה טיול בטרמפים. כי כך נוהגים בארצות־הברית, אמר החבור. ובאמת היה זה בחור נועז שלא הכיר את הארץ ולא ידע את השפה, ועם ש־שנייה רובה יצא יחד עם שתי מורות, שגם הן לא הכירו את הגירמק וסביבתו – כדי לבקר את חבריו מארצות הברית שעלו לייסד ישוב חדש בכפר סאסא הערבית, החרב. כשהגענו לרגלי הגירמק אמרו האנשים שנסעו איתנו באוטו – "לכו כל הזמן לרגלי הגירמק עד שתגיעו לספסופה".

הלכנו לרגלי ההר הנישא, ולרגלינו גיא עמוק. היה זה חורף קר. רגלינו כמעט קפאו עד שהגענו לישוב. בתוך כרם זיתים. היתה זו ספסופה. כפר יפה, עציזית עבי־גוע. בתים חדשים, אבל ריקים. השלג שירד מהגגות נמס, ומים ירדו – מפלים מפלים. קור, שלג וכלב מיילל נכאים עלייד אחד הבתים היפים והריקים. ומזרון שכנראה נפל מהאוטו בזמן שברחו הערבים בעת מלחמת השיחורר. שם ראינו דרך מצטלבת. אחת הלכה למערב והשנייה לכיוון צפון, ולא ידענו באיזו מהן ללכת.

מרוחק ראינו את "גוש חלב" וקולות ילדים נשמעו בדממה, קול מצהלות כשהם מחליקים על מחליקי שלג. ישבנו על אם הדרך והתחלנו לאכול מהסנדוויצ'ים שהכינונו לנו. למולנו עבר טנדר עם חיילים והם הראו לנו את הכיוון שאליו עלינו ללכת. "לכו קדימה, קדימה, וכשתראו אורות תדעו שאתם מתקרבים לסאסא. רק שם יש ישוב, כל הישובים שבסביבה נהרסו.

ולפתע באמצע הדרך ירד הלילה. חושך מסביב, ורק השלג הלבן האיר לנו את השביל. לא ראינו אורות באופל. פתאם שמענו צעדים. שמחנו מאוד. אך כהתקרבו גילינו ערבי נפחד הולך עם סל

ביד. כשראייתי את הרובה בידי הבחור שלנו הבינותי מה הפחד הזה בעיניו. בקול רועד אמר שאנו הולכים בכיוון הנכון.

השלג ירד על פנינו והחושך גדל, ואורות לא נגלו באופק, רק השביל לרגלי הגירמק נוצץ בלובן השלג. וכמו באגדת פלאים נשמע מרחוק קול שירה. "לכה דודי לקראת כלה". היה זה ליל שבת, שיר לקבלת השבת, והשיר בא מתוך השלג, יוצא מתוך בית מרובע, אפל וחסר חלונות, אך מפתח הבית בוהק אור זוהר. בשמחה בוססנו בשלג שהגיע כמעט עד הברכיים עד שהגענו אל פתח הבית, והנה ראינו חזר מאורך ובו שולחן עשוי מקרשים המונחים על פחים, מפה לבנה, נרות שבת ומאכלים טובים בתוך קופסאות. הצעירים יפיתואר ישבו מסביב לשולחנות ושרו שירי שבת בביטוי אמריקאי. הם השתוממו מאוד לראותנו כפתח החדר, אך חברם שבא איתנו אמר, כי בא לעבוד אתם כמה ימים בהקמת הישוב החדש סאסא. גם אני שמחתי שפגשתי את המדריך מנהלל שבא להתיישב יחד עם החלוצים בסאסא והרוסה והמלאה עיי חרבות.

עתה בעמדי על הגירמק ובהשקיפי על השלג שעל החרמון ורואה לרגלי ההר את ספסופה, גוש־חלב וסאסא – אני נזכרת בטיולי הראשון לרגלי הגירמק. יישר כוחם של מארגני הטיולים היפים בשבת, שבזכותם גם לנוסעי המשאיות יש יכולת להתענג על יפי ארצנו.

(יומן יגור, 3552, 24.12.1971)

מערת המכשפה

כאשר קראתי ביומן מיום 5.11.82 בעמוד 6 "מכשפה" – הזדעזעתי. ומכיוון שאני סבתא הולכים אתי הזכרונות, והשם "מכשפה" הזכיר לי את שנת עבודתי בבית־הספר שלנו לפני 40 שנה, שאז היו בו בסך־הכל 10 ילדים.

החלטתי להראות לשתי בנות מהמחנות העולים שעבדו אז ביגור, את צמחיית העונה שעל הכרמל. פתאום ניגש אלינו ילד קטן כבן 6–7 ושמו יצחקילה ברגינסקי ואמר לנו: בואו נלך ל"מערת המכשפה". הלכנו אתו. חשבתי אז, שזהו רק דמיון ולבסוף, כשנלך לשם, יראה שאין מכשפות, אלא רק באגדות. ומאד השתוממתי כשהוביל אותנו לגילמי, שבאותו זמן בנו שם את בתי השוטרים ומכונות גדולות עמדו על הגבעה. לא יכולתי להבין כיצד יכולה מכשפה לגור בקרבת משטרה ומכונות ענק. עלינו בשבילי הגבעה, ולפתע נעצר יצחקילה לפני פתח מערה חבויה בין ענפי עץ החרוב ואמר: "את תיכנסי ראשונה, כי המכשפה מקללת, אך קללותיה אינן פוגעות לרעה במבוגרים". טוב... קבלתי על עצמי את הסיכון להיות מקוללת, אך לפתע עצר אותי יצחקילה ונתן לי אבן חלקה ולבנה, שגרף מקיר המערה ואמר: "את האבן תחזיקי ביד, וכאשר תקלל המכשפה תחזיקי אותה חזק־חזק, ואז הקללות תיפולנה על האבן". מילאתי את כל הציוויים והלכנו אל פתח המערה. וראה זה פלא: במערה האפלה בערה אש מדורה ועל ידה עמדה באמת מכשפה, כמו שמתוארת בספרי "אגדות האחים גרים". פניה רוות, אפה חרוך, סנטרה ארוך ומחודד. קומתה זקופה והיא רזה כמקל. לבושה סמרטוטים ומטה עבה וארוך בידה. היא עמדה על יד המדורה שמסביבה ישבו ילדים לבושי סמרטוטים וחשופי שת. עיניהם דומעות ואפם נוזל. עשן מילא את המערה עם קולות צעקותיה של המכשפה. "נו! (אמר יצחקילה) ראיתם שיש מכשפה?"

כאשר יצאנו מהמערה התחלתי להעלות בזכרוני היכן ראיתי את הפנים של האשה הזקנה והמסכנה הזאת. גם פני הילדים נעשו לפתע מוכרים לי. הרי אלה הם הבנים של סולימן הדרוזי

בעל רגל הברזל, שכיבד אותנו באבטיח בטרם גידלו חברי יגור אבטיחים. וזו הזקנה היא אמו; הרעב, הקור והמחלות חרצו בה את דמות המכשפה. היא חרשת וכמעט עיוורת. חולה ורעבה ועליה להשיג על האוטוטים הקטנים. הקישון עבר על גדותיו והציף את ביתו של סולימן וענת הם עברו לגור במערה. ממש כמו האדם הקדמון שחי במערות. היא בכלל לא רעה הסבתא הזאת, היא צועקת, כי אינה שומעת ולכן נדמה לה שגם האחרים אינם שומעים. עזבנו את המערה, השמש זרחה והפרחים פרחו וכמעט שכחנו את המכשפה המסכנה וביתו של סולימן שחזר לחיות במערות. אך כאשר קראתי את היומן נזכרתי בהם.

(יומן יגור, 1962 4004, 19.11.)

פ ח ד

מתעוררת אני ופחד מקנן בלבי. ממה? מדוע? משהו קדמוני כנראה מפעם בך. יש ואתה חולם, כי אתה נופל ונופל ובפחד אתה מקיץ בעוד טרם הגעת לתהום השחורה הפוערת פיה לבלעך. משהו מפחד זה מלווה אותי כל היום.

הלכתי ל"בית שערים" זו העיר הקדומה, הקרובה ליגור. ביקרתי במערות החצובות בסלע ובהן קטקומבות, ארונות מתים עשויים אבן ועליהם פיתוחים מעשה ידי אמן. קברות עם כתובות ביוונית ועברית קדומה. שקישוטים של זרים וסמלים יווניים ורומיים מתקופת החשמונאים. קברים מלפני אלפיים שנה. ממרחקים נשלחו עצמותיהם להיקבר במערות בית-שערים. הם האמינו כי בהישמע קול תקיעת שופרו של המשיח יקומו מקבריהם. עצם אל עצם תקרבה ועור וגידים יעלו עליהם כמו שמתאר יחזקאל הנביא בנבואתו על העצמות היבשות.

בית שערים היתה עיר מפורסמת. אנשיה התפרנסו מחקלאות, בתיבד נשארו וגתות של יין. קישוטים על המצבות המתארים את הווי החיים בתקופת הרומאים.

התייר העומד עליידי רוצה לדעת עוד ועוד. על תקופת המשנת, על חז"ל שהיו גם אנשי עבודה ויודעי תורה. על רבי יהודה הנשיא ועל רבן גמליאל – הקבורים בבית שערים. על אושה וטבריה, על שפרעם והגליל.

משנחרב בית המקדש, בנו להם מבצר רוחני באושה, בשפרעם, בצפורי, בבית-שערים. כל המקומות הקרובים אלינו ליגור. כאן המשיכו להתקיים בתור עם, לא הכותל המערבי ולא בית המקדש ההרוס הפילו עליהם פחד של כליון.

כאשר עברנו דרך קרית עמל וטבעון וראה התייר מפאריס את האנשים היושבים בשלווה בגינת ביתם, משוחחים בשקט ומטיילים בנחת ברחוב המוצל בעצים, וריח פרחים מתנשא עם הרוח החמה (חמסין נורא היה באותו יום) – אמר: "אינכם יודעים כמה מאושרים אתם. אתם יכולים לשבת בשלווה בפתח ביתכם. אין הפחד מכרסם בכס. הפחד שמא תקום מחר ואתה מחוסר עבודה, שמא תקום מחר ואין לך ידיד ומכיר וכוח אין לחיות . . . ואינכם חשים כל פחד מהבלתי-צפוי".

ואז התעוררה בי השאלה מהו אותו פחד של הבלתי-מודע. פחד האדם הקדמון שוכן המערות שהביט על סביבו מבלי לדעת את הצפוי לו מחר. פחד מהבלתי-נראה. אולי הזיקנה מדברת מתוכנו. איה אותו סבא ההולך בהדרת קודש עם מטהו. איה אותה סבתא מחייכת לנכדיה ושואבת מהם חיים חדשים? זרים הם. עולם חדש מתהווה סביבם. והקברות העתיקים המגולפים בורי דפנה וצדף השמש לא יענוד את מצבתם, והמשיח לא יעירם משנתם. רק הפחד מלווה אותם, את הדורות שלנו המקופחים, הטסים אל הירח.

בחרון ובקרית-ארבע

בחופש שלי היתה לי הזדמנות לטייל בחרון ובקרית-ארבע. העיר חברון נראתה בעיני תמיד כרחוקה מאוד. אפילו יותר רחוקה מפריז. כשחשבתי על חברון היה מסך של ערפל עוטף את העיר הקדומה שעליתי אליה פעם בשנת 1936 מ"עין גדי". כל הלילה עלינו על צוקים זקופים ותוך כדי הליכה בחשיכה ולאור הירח נצטיירה בעיני העיר חברון כנעלה מכל הערים. לפנות בוקר כשהאיר השחר הגענו לעמק מלא כרמים ומעינות מפכים. בעוברנו בקרבת מערת המכפלה החלו אבנים נזרקות עלינו מכל עבר. כל עוד נפשנו בכפינו הגענו לאוטו שהסיע אותנו לירושלים, כשמשותיו שבורות מהאבנים שזרקו עליו. בכל זאת לא חשבתי על חברון כעיר של בריונים. תמיד חשבתי עליה כעירו של אברהם אבינו, מכניס האורחים, שקנה את מערת המכפלה כאחוזת קבר במחיר עצום כ-400 שקל כסף עובר לסוחר. אך במעשה זה עובר אברהם למעמד של אזרח. הלוואי ויכלנו גם אנו להגיע בעזרת הכסף למעמד של אזרחים שווי זכויות ולרכוש שם אדמות, לא רק כאחוזות קבר.

בחרון עדיין נשאר הנוף הקדמוני. ההרים הגבוהים שוממים. אך העיר טובלת כולה בכרמי גפן וזית, שקד ותאנה. במעלה ההר אתה יכול לפגוש איש גבה קומה וחסון כשהוא מחמר אחרי חמור קטן וצנום, הנושא סלים מלאים ענבים. נשים זקופות-קומה וגבוהות, לבושות שמלות רקומות וארוכות, כשעל ראשן סל מלא ירקות ועל גבן מתנדנדת עריסה של שק ותינוק ישן בתוכה. הבתים, בתי אבן קטנים בנויים במורד ההר. רק ביתו של ג'עברי, ראש העיר, מתבלט בגדלו ובעושרו. עם הכניסה ע"י השער עומדות שתי מכונות חדישות. גים עוטרים את הבניין.

יוצאת דופן ברחובותיה הרחבים ובמגרשיה הנאים, וכן בבתיים רבי הקומות הבנויים אבן חזקה – היא "קרית ארבע", שנבנתה עשרה חודשים לאחר מלחמת ששת הימים בהנהגתו של הרב לוינגר. קריית ארבע הוקמה על גבעה נישאה בצפון-מזרח העיר לא הרחק ממערת המכפלה. בתי האבן ובתי החרושת שהקימו עושים רושם טוב. אך הפחד שצריך לעזוב את המקום מקנן בליבות תושביו. חוסר הוודאות דוחף את היהודים כמו רוח עוועים. בבתי החרושת עובדים ערבים מתושבי חברון וסביבתה, מצבם הכלכלי של תושבי העיר השתפר מאוד. רובם עובדים בישראל, וגם יחסם השתנה מאז לטובה כלפי היהודים. על ידי יצירה ועבודה, רוצים תושבי קריית ארבע לגשר בין הפער שבין יהודים וערבים. אך בית הקברות היהודי נהרס ונחרש ע"י הערבים, ועד היום תראה שם עצמות מפוזרות בשטח. אותו בית קברות לא מש מעיני מאז ראיתו. שדה חרוש ובאמצע קבר אחים – מצבה לבחורי הישיבה וליהודי חברון שנהרגו באכזריות בשנת 1929. אותם בחורים אברכי המשי, שבאו ללמוד תורה בעיר האבות, נרצחו במקלות, בסכינים ובידיות. היהודים התחבאו והצטופפו יחד בבתיים ולא הגנו על עצמם. שמותיהם חקוקים באבן.

זוכרת אני את היום הזה – יום הפרעות בחרון. זה היה בחופש הגדול בשנת 1929, ואו ביקשתי את חברתי לנסוע איתה לראות את העיר חברון, שחתנה למד בה בישיבה. היא חזרה משם, נפוחה ופצועה בנפשה בלי מנחם.

כל הבחורים והאנשים הטהורים נהרגו באכזריות בידי מרצחים מוסתים. האם יצליחו יושבי קריית ארבע להטות את לב התושבים לאהבה אותם! מי יודע! בכל אופן מבצר הקימו בחרון – היא קריית ארבע. הלוואי ויחזיקו בה מעמד.

תולדות
האורף
נפש
חיה
לחינה

הנמיה

לנמיה גוף גלילי, 65 ס"מ ארכו, וזנב ארוך, עבה ושעיר. רגליה קצרות ושחורות. צבע פרוותה אפור-צהוב, שוכנת בסבך ובקרבת ביצות. פעילה בעיקר בלילה. מזונה – יונקים, עופות, זוחלים, חרקים ופירות.

במצרים נחשבת לחיה קדושה כי היא טורפת נחשים ארסיים, חולדות ועכברים.

בעצם לא התכוונתי לכתוב על הנמיה. אך משעה שראיתי אותה, איני יכולה להשתחרר מדמותה.

קמתי בשבת בבוקר והלכתי אל אגם הברבורים היגורי. געועים משכו אותי אל הברבורים ארוכי הצוואר האצילים. ידעתי שהם לא באו השנה ליגור, אך קוויטי שאולי, במקרה, אראה אחד מהם שט באגם. עברתי בשדה הכותנה החרוש ובמשקפת ראיתי על קצה האגם שני עורבים אפורים מרקדים אחד מול השני. לפתע, הרגישו בי, פרשו כנפים ועפו לשמים. ואז, מאי-שם הופיעה אנפה גדולה ולבנה ועברה ביעף על פני המים. כשהופעתי על שפת האדם נראו מאות אגמיות, שחורות הגוף ולבנות המצת, כשהן רצות על פני המים, כאילו אין להן כנפים. רצות בכל כוחן כאילו בורחות, ומאחריהן, השאירו שובל ארוך של מים. עמדתי מרחוק והשקפתי עליהן כיצד הן שטות בלהקה גדולה אל העבר השני של האגם. הלכתי סביב סביב, ולא ראיתי אותן. זוגות זוגות של שפיריות, מחוברות ביניהן, אחת אפורה ושניה אדומה, ריחפו על פני המים הרדודים, ובצנור הארוך של גופה הטילה השפירית האפורה את ביציה על הצמחים שבתוך המים.

התישבתי בקצה האגם, למעלה, והשקפתי במשקפת על כל הסביבה, ואז גיליתי את האגמיות כשהן הולכות ומתקרבות לעברי. ישבתי בדממה והסתכלתי על האגמיות. ולפתע, הרגשתי משהו נסתר, משהו נמצא במרחב, איננו עף, איננו הולך והוא בקרבת מקום. התבוננתי על הגבעה והנה לרגליה היא הולכת, בשקט, בשקט, לאט, לאט, אין שומעים כל קול, אין רחש, והיא הולכת ונעלמת בסבך השיחים. משהו כבד היה באויר כשהופיעה הנמיה. גם כשלא ראיתה חשתי בה כאילו גלי קול אטומים כבדים יצרה סביבה. גם כשהתרחקתי מאגם הברבורים הרגשתי את צעדיה והרהרתי: מהו הדבר שיוצר בעל-החיים סביבו. האחד מופיע וטוב לך על הלב – כמו החוגלות כשהם כאילו רוקדות בשבילי הפרדס. והנה הנמיה אינה נותנת לי שלווה, אפילו שכבר נעלמה ואיננה.

יש אדם שמופיע ונוצרת סביבו דממה כבדה ואטומה, ויש אדם שמופיע ויוצר בלבך אהבה והתרוממות. וישנה גם אוירה של אבל כבד שאין שומעים אותו ורק חשים אותו עמוק, עמוק בלב. וכל המחשבות הללו באו לי בגלל הנמיה.

חידה

ביתו על גבו,

מרבד של קצף לרגליו.

אט, אט ילך ושביל של כסף ישאיר אחריו. בוודאי ניחשתם שזהו החלזון. אך תאמרו בצדק – הרי יש לו רק רגל אחת, שהיא כל גופו, וביתו היא הקונכיה שלו. זהו, זהו, זהו בית מודרני עגול ומפותל, והחלזון כמו בורגני אמיתי אינו זו מביתו. הבית מגן עליו מפני אויביו.

רכה האדמה ולחה. מרבד של קצף הוא פורש לרגליו ויתחלק עליו. עיניו נישאות על עמודים כמו שתי משקפות על נרתיקיהן. מחושי הן האנטנות של הטלוויזיה שלו, בהן יחוש באויב המתקרב. כאשר מתקרבת הסכנה יכניס מייד את עיניו לתוך הנרתיקים שלהן, את רגלו יכוץ לתוך ביתו ויסגור השער בעדו. אינו זע ואינו נע. ישן האדון. כי תדפוק על דלת ביתו יכריזו, כי האדון איננו בבית. ישן לו האדון חלזון.

עכשיו אתה במבוכה, כי אינך יודע לפתור את החידה. האדון חלזון או הגברת חלזון! מהו, זכר או נקבה? בימינו אין זו אמנם בעייה תמוהה כל-כך. הסתכל בהיפים ובסטודנטים שבאו אלינו בקייץ – האם תמיד זיהית מי מהם בחור ומי בחורה? אותן שערות ארוכות לבחור ולבחורה. אותן חולצות ואותם מכנסים, אפילו הנעליים והגרביים אינם שונים. גם קישוטים ועדיים הבחורים יעדו כמו הבחורות.

אולם החלזון מאושר מהאדם, כי כל אחד ואחד מהם הוא גם זכר וגם נקבה. אין הוא נזקק לבת זוג לפרייה. ובכל זאת הסתכל עליהם אחרי הגשם. בשבילים ודשאים ישכבו יחד כמה חלזונות, קבוצות של שלושה, ארבעה ואפילו חמישה, ואף בזוגות זוגות, כשהם שולחים חיצי אהבה איש בגוף רעהו. אחרי שהם נפרדים כל אחד מהם מחפש לו פינת סתר רכה, חופר לו מחילה ברגלו האחת. עומק המחילה עד 20 ס"מ יגיע, בה יטיל או תטיל החלזון ביצים עגולות ומבריקות כמו פנינים. ביצה אחרי ביצה נופלת לתוך הגומה מגוף החלזון. כעבור שלושה שבועות ייתבקעו מהם חלזונות קטנים, כשביתם דבוק אל רגלם עם אנטנות של טלוויזיה ושתי משקפות. מן הגומה המכוסה היטב באדמה רכה יצאו לחפש להם עשב ירוק ובלשונם הארוכה כעין מגרדת יאכלו אפילו עלים רקובים. אם תראה בדרך שביל של כסף, דע כי עבר כאן החלזון הבורגני שפיור את הכסף בדרכו.

בקיץ לא תראנו – נעלם ואיננו. אך לא מת החלזון. יבשה האדמה. ירוקן החלזון את אשר נותר בגופו וייצור חלל בביתו, ימלאהו אויר ויסגור את פתח קונכיתו בשער של סיד שיפריש מגופו, וישן במשך כל הקייץ מתחת לסלע, או במחילה עמוקה אשר קרני השמש לא ייבשו את לחה. שינה חזקה ישן החלזון כמו חוני המעגל, לא יחוש בנעשה סביבו, ורק עם בוא הגשם, כשהכל רענן ולח ונקי מאבק, יצא ממחילתו כשביתו על גבו, מרבד של קצף לרגלו והעולם חדש כמו שהיה.

אין חדש תחת השמש ובכל זאת כל שנה הכל מתחדש והחידה נשארה חידה.

אמא חגלה

כדאי להכיר אותה. זוהי תרנגולת הסלעים. יציבה בארצנו, הדורה בנוצותיה, רגליה ומקורה אדומים, צבע נוצתה אפור-תכול, פס שחור עובר על חזה, כמו ענק לצוארה של גברת נעלה. בעונת הדגירה נשמע בהרים קולו של הזכר הדומה לקולה של תרנגולת הבית המקרקרת.

לפני חודש בלכתי בדרך העוברת בתוך הפרדס שלנו הופתעתי מלהקה של אפרוחים קטנים של החגלה, שיצאו ברוח שובבה מבין השיחים ורצו באמצע הדרך במרחק של כ-30 מטר ממני. עמדתי מוקסמת וחשבת, כמה חמודים האפרוחים העליזים הללו, ומה נאה הליכתם כמו ילדים שבורחים מהכייתה עם השמע הצלצול להפסקה. עמדתי בלי נוע והסתכלתי עליהם מרחוק. דממה היתה בפרדס, ולפתע נשמע ציוץ חרישי, קול קורא, קול מדריך. האזנתי לקול השקט שבא מבין השיחים הקוצניים שבצידי הדרך. בהישמע הקול כמה פעמים חזרו האפרוחים הקטנים כברת זרץ אחורה. כולם הלכו בעקבות הקול ונעלמו בין השיחים של הצלף.

הלכתי אחריהם לחפשם ולא מצאתים. את האמא החגלה לא ראיתי, אך קול אוהרתה, קול קריאתה חדר ללבי. אמא חגלה מסתתרת בין השיחים, אך לבה לאפרוחיה שיצאו למרחב ברוח שובבה, ואין הם יודעים כי אויב בסביבה, והאויב הזה – הייתי אני. הרוח הביאה את קול פעמי אל האמא החרדה והיא הזהירה בעוד מועד את אפרוחיה בקול רץ ושקט, והם נעלמו מעיני.

כשאתה שומע או קורא על חיות ועופות ועל האנסטינקטים המיוחדים להם, אתה לפעמים מאמין, ולפעמים אתה מטיל ספק בדברים הנפלאים הללו, אך כאשר אתה בעצמך נפגש בתופעה כזאת בטבע, אתה עומד פעור-פה והדברים חודרים ללבך בפתיעה. פעם הלכתי עם קבוצת חברים על ההר בשביל המוליך ל"מוחקה". לפתע ראינו חגלה יושבת באמצע הדרך וכנפיה פרושות לצדדים. נדמה היה שהיא יושבת ודוגרת על ביצים. כמובן שהיינו סקרנים לראות את הביצים שגדלן כגודל ביצי פרגית עם כתמים חומים. בדרך כלל תמצאו 12 ביצים בתוך גומה באדמה, והגומה מרופדת רק מעט בקש. כאשר נגשנו קרוב אל החגלה היא התרוממה ועפה במעוף כבד מעל ראשנו לכיוון העצים שמימין הדרך. הלכנו בעקבותיה ולא מצאנו דבר והנה אמר נער אחד: "אולי יש לה קן דוקא בכיוון הפוך ובכוונה הטעתה אותנו". וכן היה. מתחת לעץ אלון בקרבת שיח לוטם פורח היתה גומה ובה 12 ביצים עם כתמים חומים. כל תחבולותיה המחוכמות לא הועילו לאמא החגלה האמיצה. אך גם אנחנו התנהגנו כמידת הכבוד ולא נגענו בקן ובביצים.

פעם הלכתי עם חברה לאוניברסיטה שלנו בחיפה, עלינו בשביל ההר ומגמתנו שויצריה הקטנה. במורד ההר עברנו מישור ועליו זרוע פול. לפתע נחרדה משפחה של חגלות והתרוממה מבין השיחים. האמא עפה נמוך וכל האפרוחים הקטנים רצו בעקבותיה, כי הם טרם למדו את סוד התעופה. ריצתם היתה חפזה והם נעלמו בן רגע בין הסלעים. רק אפרוח קטן אחד מהנמושות נשאר אחרון ולא הצליח להתחמק מידי. לקחתיו ורציתי להביאו לבית ספרנו, למען ילמדו עליו הילדים ויטפלו בו. האפרוח שכב בידי כאילו נטלה נשמתו. עיניו היו סגורות ונשימתו כבדה. היה יום חם ונתתי לו מים לשתות, אך הוא סרב לשתות. פוררתי את הביצה הקשה וניסיתי להאכילו בפרורי חלמון והוא לא נענה לי. סגר את מקורו וחסל.... כשהיינו במעלה ההר ישבנו לנות. אמרתי, אשים אותו כאן, ינוח קצת בין השיחים ואחר כך אנסה להשקותו מים ולהאכילו פרורי לחם. הנחתי את האפרוח בזהירות על העשבים והוא שכב כאלו היה מת. בלי תנועה שכב. רק

ישבתי ופתחתי את התרמיל, לפתע ראיתי את האפרוח שלי שולח שתי רגלים ארוכות ובורח. לא הבינתי מאין צצו רגלים אדומות ארוכות כל-כך לאפרוחי המסכן והוא רץ בכל כוחותיו. אני וחברתי ביחד לא הצלחנו לתפוס אותו. הוא נעלם לו. בתוך סבך השיחים של הלוטם הפורח שעל הכרמל.

אוהבת אני את הר הכרמל ופרדסנו השוכן לרגליו מלא הפתעות. לאורך הדרך העוברת בתוכו אתה מגלה בכל שבוע צמחים חדשים, קולות חדשים, והחגלות עשו בו מעין קבע בין הסלעים שמדרום לפרדס – ההר הגובל עם הדרך. שם בצידי הדרך תגלה מדי פעם צמחים יפים בגוונים שונים לפי העונות. הנה החטמית הזיפנית בעלת הפרחים הורודים הגדולים שמופיעים בעונת הקציר. הנה הצלף עם פרחיו הלבנים בעלי האבקנים הסגולים שנפתח באור בוקר ולפנות ערב.

לבן פרחיו בבוקר מאירים את הצבעים הסגולים של הקפודנים הקוצניים, שנראים כראשי סגולים בתוך מסך. פרחי השלמון הלבנים שנראים ככדורי שלג קטנים. וברקע של כדורי שלג לבנים אלה עולה מנורת דוד, השיח בעל הפרחים הצהובים הגדולים והמאירים. ים פרחי העולש בצבע התכול ישתרע על יד הפרדס בקרבת באר המים. שם תפגוש לפעמים את הדוכיפת עם ציצת הנוצה וצבעיה המרהיבים. אך התגלות השתלטו על שטח הפרדס כולו, ובין העלים הנושרים של האשכליות תשמע כיצד תחטטנה ברגליהן. החגלה היא, כידוע, ממשפחת התרנגולות, אך התרנגולות שלנו איבדו כנראה את האנסטינקטים הטבעיים שלהן. לא עוד תטיילנה עם אפרוחיהן ותגוננה עליהם.

הנה, למשל, פעם לפני שלושים שנה על יד המשתלה, במקום שנמצאת המכורת של חמדה ובית מלאכתה, היה פעם בית שומר מסילת הברזל. ומכיון שהמשכורת אשר קבל מממשלת המנדט לא הספיקה לו – גידל לו משק חקלאי נוסף כמו תרנגולות ויונים. כאשר טיילתי עם ילדי כיתה ב' אל שומר המסילה, כדי ללמד על חיי שכננו, קיבלה אותנו האשה הערביה, אשת שומר המסילה, בשמחה וסיפרה כי יש לה קיבוץ בבית שלה. היא הראתה לנו פח מרופד בקש ובו יושבת תרנגולת ודוגרת על 20 ביצים. שאלתי אותה, מה לקיבוץ אצל הדוגרת? אמרה: את רואה, זאת הדוגרת איננה רוצה לטייל עם האפרוחים שלה. היא רוצה רק לדגור, היא איננה רוצה לטפל באפרוחים שהתבקעו מהביצים שדגרה עליהם, ורק לדגור היא רוצה. אין היא קמה ממקומה, ורק דוגרת ודוגרת. את האפרוחים שמתבקעים מהביצים שהיא דוגרת אני נותנת לתרנגולת מטפלת, וזאת המטפלת איננה רוצה לדגור על הביצים. היא רק רוצה לטפל באפרוחים. לכל אחד יש עבודה משלו כמו בקבוץ, והיא הראתה לי תרנגולת מנומרת וסביבה רצים המון אפרוחים.

אחדים קפצו על גבה, אחדים הסתתרו בין כנפיה ורבים התפזרו בחצר וחיטטו ברגליהם למצוא להם בכוחות עצמם את מזונם. הם יודעים כבר להיות עצמאים עוד בטרם גדלו. נזכרתי אז בדברי האגדה:

"תרנגולת זו כשאפרוחיה דקים היא מכנסתם ונותנתם תחת כנפיה ומחממת אותם ועודרת לפנייהם וכשהם גדלים – אם אחד מהם מבקש לבוא אצלה היא מנקרת לו בראשו ואומרת: "לך עדור באשפתך". אך התרנגולות שלנו כאמור איבדו את החוש החינוכי ואת אהבת המשפחה. האדם הפך אותן למכונות העושות ביצים.

אורח בא

ביום א', כ"ו באלול, יצאתי לעבוד בגן הירק. גן רחב ידיים השתרע לפני. שורות-שורות כרובית עם עליה המסולסלים קשטו את האדמה החומה, ופה עגבניות רעננות זקופות מחכות למשען. ומן החלקה השניה יראו המלפפונים עם העלים הכמושים, קרועים הם וחורים, עוד מעט יעקרום מן האדמה וערוגות חדשות תשתרענה גם כאן. חומה היא האדמה, פה ושם חורשים חברים. "תלם! תלם!" נשמעת גערת החורש והפרדה מרכינה ראשה וצועדת. הנה שם אברהם החורש, בבית מדבר הוא בשפה הגרמנית, כי עדיין לא למד היטב עברית, אך עם הפרדה בשדה שפתו רק עברית, שם בגרמניה היה אברהם מתקין תפאורות על הבמה, ופה הוא הולך אחרי המחרשה לאורך השדה כשעיניו מאירות משמחה.

קול העפרוני נשמע באויר. להקת דרורים חוצה את השדה וירוקיות עליזות בלתי נראות תשמיענה קולן מבעד העצים. רחב ויפה הוא הגן, שלוח נסוכה עליו, ושירת צפרים נעימה תלוה את הדממה, עובדת אני בגן מתוך שמחה יתרה, כי זה רק באתי מתל-אביב ורחובותיה הרועשים. ובמקום ריח הבניין ורעש האבטומובילים יציצו אלי שתלי כרובית רכים.

והנה אורח חדש מנתר בין הרגבים. זנבו מתנדנד, עולה ויורד, ורגליו הדקות תקפוצנה בתלמים רוויי המים מן ההשקאה. מקורו הדק יחטט באדמה ובטנו הצהובה תפאר את התלם החום. הסתכלתי בשמים והנה הם בהירים. רק עננים קלים מרחפים במרומי הכרמל. וזה כבר הופיע האורח היפה מבשר הסתינו: **תנחליאלי הצהוב**. שמחה רבה תקפתני למראה האורח החדש. בקרוב תרעפנה טפות ברכה על השדות החרושים.

עתה ידעתי כי הסתינו בא לארץ. שם בצפון כבר גדול הקור, על כן עזב הנחליאלי את ארצו ונדד לארצות החמות ובדרכו סר גם אל ארצנו.

דבר לילדים, כרך ב', 1936

אדום החזה

השמש הרכה המחממת באהבה את האדמה שרוותה מי גשמים, הוציאה אותי למרתכי השדות החרושים. בדרך לפרדס מצד הר הכרמל, לרגלי הסלעים ולאורך כל הדרך צומחים העשבים הגבוהים הכמושים והכפופים ונוטים בכל רגע ליפול ולהשבר. אך מתחתם כבר מציצים העשבים הירוקים החדשים המוארים באור השמש הזהובה. אלו הצמחים הקמולים יפלו ויבלו את האדמה שמתוכה מגיחים בני הדור החדש, ורק העצים יעמדו זקופים.

מבין העצים נשמע לפתע קולו הרך והמתנגן של אדום החזה. הצפור הקטנטונת שבאה מארצות הקור. כולה אפורה ורק חזה אדום, מקורה דק ועיניה גדולות שחורות ונוצות. כיצד מצאה את הדרך לבוא אלינו ממרחקים מארצות הקור מעל גלי הים?

כאשר אני מביטה עליה, שם על ההר כשאני מעשבת את צמחי הגינה, היא מסתכלת בי כאל ידידה, מסרה משכבר הימים. אין היא פורחת ממני, אין אני מפילה עליה פחד.

עומדת היא על ידי ועיניה השחורות הגדולות ומקורה הדק כאלו מדברות אלי. אוכלת היא חרקים מהאדמה השחורה. והנה סתם ככה פרשה כנפיה ועפה לה.

משב רוח אביבי חם עבר באויר. אך משהו עצוב אחז בי. אלו המקלות היבשים השחורים היו רק באביב, כשנה הקודמת, פרחים נותני ריח בשלל הדר הפריחה. הזמן חלף כל כך מהר והיופי העליו נשכח ועבר גם הוא וזהו זה. ואין חדש תחת השמש.

דפי יגור, 4148, 15.12.1986

הסיקסק

בחצר הרפת הגדולה אין איש, רק כמה סיקסקים מקימים שם רעש כשהם חגים מעל המחסן. הסיקסק היא צפור יפה שצבעיה שחור לבן בעיקרם. הגרון והגחון שחורים. צדי הלחי, הגרון והחזה – לבנים. על הכנפים והזנב דגם שחור-לבן. ציצית קטנה לראשו ודרבן קטן בפרק היד. מעופף לאיטו. ארכו 27 ס"מ.

הוא יציב בארצנו. בחורף הוא עף בלהקות ומשוטט. הקן שלו על הקרקע.

ומדוע כתבתי על הסיקסק שברפת והרי עף הוא תמיד אל ה"אגם" של יגור, שעל יד שדה הכותנה. אך אם תבואו לחצר הרפת תמצאו כמה זוגות של סיקסקים מטיילים להם בשלווה ע"י מחסן התבואות. והנה נתקלתי בזוג סיקסקים שרדפו אחרי וממש גרשו אותי מן הרפת.

בתוך אחת מתעלות הביוב של הרפת על האשפה, הבוץ והמדמנה, שכב לו גוזל מסכן של סיקסקים, כשהוא מסתיר את ראשו מעין רואים. מעל הרפת שבקרבת מקום עפו שני הוריו כשהם צורחים סיק סק, סיק סק ומבהילים בצריחתם את הקרב אל מקום קינונם.

והנה בשבת אחת הלכתי לבקר את הפרות השלוות ואני הולכת לתומי אל ההר שמנגד, רחוקה מתעלות הביוב, והנה שני סיקסקים רודפים אחרי. כנראה שעברתי בקרבת מקום לקן שלהם ואני כמובן שלא ידעתי.

אך הם לא הרפו ממני. הם עפו מסביב לראשי עלו וירדו צרחו צריחות זעם, סיק סק, סיק סק, חרדתי באמת שמא הם יגעו בראשי, משום שעפו נמוך מאד. הם רדפו אחרי כשהם חגים מעלי וקולותיהם ממלאים את חלל הרפתות השלוות.

כל עוד נשמתי בי עזבתי את שטח הרפתות והגעתי אל השביל המוליך אל הבאר הראשונה של יגור, בקרבת הלולים.

הפחד אחז בי בזכרי את הסרט "צפרים" של היציקוק. הסיקסקים דמו מאד לצפרים הללו במקורם הארוך וצבעי השחור לבן. גם כאן חדר הסרט לחיים של יום יום, אפילו ברפת של יגור.

דפי יגור, 4148, 15.12.1986

כי
האזינ
לך
הזהר

תמונתה של צפורה ורדי כפי שצולמה ע"י ערי גלס והתפרסמה בשנות השלושים.

“אלמוות הכסף”

יש לי ידידה קטנה בפירנאים הצרפתיים בעיירה קטנה ששמה “לבלנה”, שפירושו – אגוז קטן. כי שם על שפת הנחל לרגלי ההרים הגבוהים גדלים עצי האגוז הקטנים. הם גדלים פרא; ואף אדם לא נטע אותם. ידידתי איזבלה גילתה לנו את עצי האגוז. איזבלה התהלכה כל היום כשילקוט בית-ספר חדש תלוי על שכמה. היא התכוונה כבר לכיתה א', ובילקוטה מחברת ועפרונות צבעוניים. כשנסענו להרים הגבוהים נשאה גם כן את הילקוט, ואני חושבת שאפילו בלילה רצתה לישון איתו. נסענו להרים כדי לראות את העצים הגבוהים, עצי האשוח שגדלים במקום, ובחורף מתערם עליהם השלג. עתה רצינו לאסוף פרחים יפים כחולים. איזבלה הביאה לנו פרחים יבשים, פרחי “אלמוות הכסף”, ואמרה: “אלו הם פרחים שאינם נובלים אף פעם”.

עתה בהתבונני בפרחי “אלמוות הכסף” אשר בתוך הצנצנת שלי נזכרתי באיזבלה וגם בירושלים, שהיתה פעם העיר שבה גדלתי והלכתי בה בין סלעים ושדות-חיטה אל בית הספר “למל” לבנות. שם בדרך לבית הספר היינו מוצאות על הסלעים את פרחי “אלמוות הכסף”. כי ירושלים הלא ציון תיקרא; והשם “ציון” בא מלשון “ציה” והיא קרובה מאוד למדבר יהודה. ככה הסבירו לנו, הילדות מכיתה ד', כששאלנו את המורה על “פרחי האלמוות” הגדלים עדיין על הסלעים שבעמק המצלבה שבירושלים. והפרחים הללו, שהעלו בלבי זכרונות נשכחים, עדיין נמצאים בצנצנת שלי כבר כמה חודשים, ובאמת אין הם נובלים אפילו בלי מים.

פרחים אלה הבאתי ממדבר יהודה שם טיילנו עם המורים למען הקרן הקיימת בחג השבועות. נסענו אז לאורך הקו הירוק בכביש הגיפטליק, עברנו את הרי שומרון השוממים שמעבר הירדן המזרחי, ראינו את היישובים החדשים שהתנחלו בבקעה. את “גלגל” ו“ארגמן”, עד שהגענו ליריחו הנאה המקסימה בשפע עצי ההדר והתומר בתוך מדבר יהודה הצהוב והחשוף, שאין בו אפילו עץ אחד. התפעלנו מהחפירות שגילו – עוד ארמון של הורדוס עם בריכה ענקית.

הלכנו לראות את מפל המים הגדול שנופל לואדי קלט, אך ביורדנו מההרים החשופים והלבנים התחוללה רוח חזקה ואנו כופפנו את ראשו והתקפדנו, כדי שאבני החצץ והחול לא יכו על לחיינו. גרגרי חול ואבנים החלו לעוף באויר ומכל הגבעות נשמע רעש אבנים מתגלגלות וענן אבק, כמו מסך אטום, כיסה את הארץ. איזה כוח דחף אותי קדימה עד שנפלתי על הגבעה ונאחזתי באדמה, כדי שהרוח לא תעיף אותי; והנה ידי לופתות את הצמח המשתרע על כל הגבעה, הוא הצמח היחיד שמכסה כמרבד כסף.

נאחזתי ב“אלמוות הכסף” הזה וכמה צמחים לקחתי איתי, ואז נזכרתי בדברי ידידתי הקטנה “צמח שאינו נובל אף פעם”. כששככה הרוח הזדקפה קומתנו ומסך האבק הלך והתרחק מאיתנו לעבר הגיא שלרגלי הרי יהודה החשופים, ודברי ירמיהו הנביא צלצלו באוזני: “רוח צח שפיים במדבר דרך בת עמי, לא לזרות ולא להברי”.

רוח גדול סוחפת בישרה לירמיהו על השואה שתבוא מהצפון. ונדמה שאנו מאז אלפיים שנה נשארנו באותו מקום. השואה של תקופתנו גם היא באה מהצפון. אך צמח “אלמוות הכסף” נאחז חזק בשורשיו הדקים באדמת המדבר, וגם הרוח החזקה לא תצליח לעקרו.

המיליונר והאגס

תאמרו: מהו הקשר שבין השנים! לכן אספר תחילה על המליונה שחי בלבנה כפר בהרי הפירנאים הצרפתיים. שם גרה גיסתי ובין תושבי הכפר שרובם אורגים צרפתיים קתולים היו שלש משפחות של יהודים. היהודים הגיעו לשם במלחמת העולם השנייה כשברחו מגרמניה. אנשי הכפר שרובם פועלים התייחסו אל היהודים באהדה. גיסי סיפר לי, שאביו ברח עם משפחתו מגרמניה דרך ההרים וכשהגיע ללבנה בהרי הפירנאים הצרפתיים, קנה חמש פרות וגר יחד עם הפרות בבית – אחד האכרים. את החלב מכר לתושבי הכפר. פעם בצאתו עם פרותיו למרעה בהרים המכוסים ירק, מעדה אחת הפרות ונתגלגלה מההר. במהרה נודע הדבר בלבנה וכל האנשים יצאו מבתיהם עם סלים וקנו במקום את הבשר של הפרה שנאלצו לשחטה, ובכסף זה קנה עוד שתי פרות. בימי היטלר היו בכפר יהודים שהסתתרו במרתפים ואנשי הכפר שאינם עשירים כלל פרנסו אותם ושמרו עליהם. משנגמרה המלחמה חזרו לארצותיהם ורק שלוש משפחות של יהודים נשארו בכפר וביניהם המיליונר. כאשר אמרה לי גיסתי שהמיליונר רוצה לראותני בזכות היותי מישראל התרגשתי מאוד. עוד לא זכיתי בכבוד כזה בחיי, לדבר עם מליונר. כמובן שלבשתי את בגדי היפים ביותר שהיו לי וסדרתי לי תסרוקת אצל הספרית, כי איך אפשר סתם לבוא אל מליונר. לפי הוראותיה של גיסתי, הלכתי ברחוב הראשי של הכפר ובין שתי שורות הבתים בני הקומותיים חפשתי מעין ארמון מוקף גן גדול ושער ברזל רחב שלפניו עומדים שני שומרים לבושים בגדר שרד. אך לתמהוני הגדול הגעתי לבית פשוט וריגל כן שתי קומות שמסביבו מרפסת צרה. על יד הדלת עמד יהודי נמוך קומה וצולע. ממש יהודי כזה פגשתי בחיפה שמכר עתונים בקיוסק. חשבתי שזהו עובר אורח כמוני אך שאלתי על המליונר. וכשאמר לי כי הוא הוא האיש, כמעט מעדתי מרב תמהון. אך נעמדתי בכבוד לפניו והצגתי את עצמי. הוא הכניס אותי לביתו ואשתו הראתה לי את חדרי ביתה המרווחים והפשוטים וביחוד התגאתה במכבסה שלה. בשני הברזים, מאחד מהם זורמים מים חמים ומהשני קרים – ובשקתות היא מכבסת את הכבסים בקרש כמו שהיינו פעם מכבסות במכבסה הישנה ביגור. כל הנשים שבכפר הולכות לכבס את הכבסים ע"י הבאר באמצע הכפר והן מכות במקלות על הכבסים ומכבסות במים קרים. אך לה יש גם מים חמים בתוך ביתה.

אחר כך ספר לי בעלה כי היה פועל בבית חרושת לדזייה בורשה. וכאשר בעל בית החרשת בלבנה פתח את בית החרשת שלו לאריגים פנה אל מנהל העבודה שבלודזייה ובקש שישלח לו את הפועל הטוב ביותר. כאשר בא לכאן מורשה גר עם אשתו במרתף של אחד האכרים. הוא עבד עשר שעות ביום בבית החרושת. גם בשבתות ובחגים עבד, כשלא עבד סבל מכאבים בראש. בעבודת כפיים הרויח את כספו. כעבור כמה שנים כשבעל בית החרשת הצרפתי פשט את הרגל בגלל משחקים בקלפים, קנה ממנו את המפעל ואחריו עוד מפעל של אריגה וברוך השם יש לו פרנסה. כי טוב לעבוד עם הפועלים הצרפתיים.

שני בניו עוזרים לו לנהל את בתי החרשת ויש לו עוד שני בנים גדולים. אך דא עקא יש לו גם אנגינה פקטוריס ואסור לו לעבוד, לכן הוא אוסף את התפוחים שנופלים מהעצים שלו שליד

ביתו ואשתו מבשלת מהם לפתן טעים מאוד. הוא רצה להכיר אותי כי שמע שבאתי מישראל, שם יש לו אחות, שלא ידע עליה דבר במשך עשר שנים ופתאם נודע לחברו שהוא עסקן ציוני בטולוז כי אחותו חיה במעברה על יד חיפה. חברו מטולוז נסע לישראל כדי להודיע על כל היהודים בני העירה שלהם. כשנודע לו הדבר נסע לישראל ובנה בית לאחותו וגם קנה שעון לבתה שנוכח במסיבת בת-המצוה שלה. הוא גם קנה אדמה על הר הכרמל והוא חושב שערכה יעלה ויעלה עוד במשך השנים הבאות. לגור בישראל אין הוא רוצה כי המחירים שם גבוהים מאד ובגולה טוב לו. טוב להיות בגולה.

וברוב טובו הזמין אותי לארוחת הערב, היה זה ליל שבת ואני חשבתי לתומי כי יגישו לשלחן דגים ובשר וכל מיני מטעמים כנהוג בכל בית יהודי בישראל בליל שבת. אך לתמהוני הגישו לשלחן סלט וביצים קשות. כי המליונר בנה לו לול של תרנגולות כמו שראה בקבוץ ושם למד כי התרנגולות זקוקות לסיד לחיזוק קליפת הביצים. ואין "המיליונרים" זורקים את קליפות הביצים אלא מיבשים אותן, מרסקים אותן ונותנים לתרנגולות יחד עם תערובת של שיירי המטבח. "בישראל", אמר המליונר אוכלים יותר מדי וכל הממעיט באכילה הרי זה משובח".

אך לקנוח הסעודה יש לו בשבילי הפתעה שכמוה טרם ראיתי בחיי. ובאמת היה זה אגס גדול ויפה. כאשר הגיש את האגס נוצרו עיניו בהתפעלות וחשב שגם אני אתמודד מהנאה. אך משלא התפעלתי כלל מהאגס היפה שאל – "האם ראית פעם אגסים כאלו?". כאשר ספרתי לו כי ביגור מגדלים אגסים וגם אצלנו ישנם אגסים כאלה – השתומם מאד. זה היה לפני שתיים-עשרה שנה.

אך לו ידעתי שבשנת 1972 יהיה יכול כזה של אגסים הייתי מבטיחה לשלוח לו ארגז מלא אגסים גדולים ויפים כמו שקטפנו במטע, ומספרת לו איך אנשים בני ששים ומעלה ישבו כל יום בעגול וחכו לאוטובוס שיוביל אותם לחרתיה לקטיף בשעות בין הערבים והיו קוטפים שפע של אגסים והדליים היו מתמלאים בין רגע וגדלה השמחה בלב. הייתי מספרת לו על הצעירים שהופיעו לפעמים להתפעלות החברים הזקנים ועבדו בקטיף מעל הסולמות. יפות היו שעות בין הערבים במטע. בין העצים הקטנים המלאים פירות גדולים התלויים אשכולות אשכולות על הענפים. ויפה היה לעבוד בצוותא במשך שעות כשרוח קרירה מנשבת והמיכליות מלאות פרי.

לצערי אינני יכולה לשלוח ארגז מלא אגסים יפים למליונר מלבנה, כי בינתיים מת האיש. שנה אחרי עזב את הכפר קיבל שבץ לב ומת, וכל כספו ועשרו לא הצילו אותו מכף המות, אך עיניו הנוצצות למראה האגס הגדול עדיין נבטות בי ברגע שאני קוטפת את הפרי היפה הזה מן העץ.

ובאמת אין ברכה יפה לפירות מאשר "ברוך אתה ה' בורא פרי העץ" והלואי ונזכה כל שנה בברכה "שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

אורי וסבא ישראל

עת בוקר יצא אורי אל הר הכרמל. כוכמים עדינים הציצו מבין הסלעים, דשאים רכים יצאו מן האדמה והתחממו באור השמש. ישב לו הקטן בין הסלעים והסתכל בנשרים החגים במרום. "כמה טוב להם לנשרים! לו הייתי נשר – וטסתי מעל לעננים!" – כך תרהר אורי וילוה במבטו את הנשרים הנעלמים מעבר להרים. השמש להטה במרום, ועיני אורי נלאו מלתור אחריהם, ויעצום את עיניו וירדם.

בן הנשרים

רק עצם אורי את עיניו, והנה רועדת תחתיו האדמה, וקול משק-כנפיים אדיר נשמע ממרומים. לא הבין אורי את אשר קרה, והנה עדת נשרים הקיפתו. הנשרים ירדו לארץ וילכו הלוך והתקרבו אליו. צואריהם הלבנים והקרחים מתקפלים לפניו, רגליהם מזדזזות, והנה עומדים הם סביבו ומסתכלים בו בעיניהם החדות.

אורי שוכב בלי נוע. "הבה אפקח עיני" – אומר אורי בלבו. "לא, אעשה נא את עצמי ישן, ואז ישאוני אתם אל מעונם וידעתי היכן גרים הנשרים". כך מהרהר אורי בלבו, והנה ניגש אליו הנשר הזקן שבעדה וישם עליו את כפו. ובתוך חגורתו החדשה הכניס את אצבעותיו המזוינות בצפרניים חדשות. עוד טרם הבין אורי את אשר קרה, והנה טס הוא במרומי הרקיע, ולהקת הנשרים מלווה אותו במעופה.

שקט היה במרומים; כל צפור לא צייצה. רק משק כנפי הנשרים נשמע בחצותם את האויר. אורי תלוי בין צפרני הנשר הגדול, כשפניו אל האדמה. כל הארץ משתרעת לפניו כמו תמונה, הרי שם משק יגור, קטן כקוביות אשר בגן. ואורי נישא הלאה, הלאה – והנה הואדי, הואדי שלנו, ואדי "שומריה". ופתאום טס הוא מעל לצוק. לאן טסים הנשרים! לואדי? פה הנקרה העגולה, כעין מערה בתוך הסלע. לשם, לשם טסים הנשרים. פתאום הרגיש אורי חבטה חזקה בגבו, וכעבור רגעים שוכב הוא במערה עגולה במרום הצוקים.

דממה מסכיב, "היכן אני נמצא?" – הרהר אורי. חשכה בכל. רק רשרוש זרדים נשמע בהתחפכו על גבו. הנשרים חכניסוהו לנקרה וייעלמו להם. רק מצדה המערבי של הנקרה נשמע רשרוש. הבין אורי, כי מישהו שוכב שם. קמעא קמעא התרגלו עיניו לאפלה ויתחל להבחין בקירות הסלע, ושם במערב המערה שוכב לו בן נשרים קטן וערום. זחל אורי בזחירות אל בן הנשרים וילטף את ראשו הקרח. "חבל שאיני יודע את שפת הנשרים" – אמר אורי בלבו. "מדוע הביאוני הלום וייעלמו להם? מדוע עצובות כל-כך עיני הגוזל שלהם! הו, אני מבין: אין לו אחים, ואין לו תברים כאן באפלת הנקרה, בן יחיד הריהו להוריו, ואותי הביאו הלום כדי לשמח אותנו. – אך לא! אני לא אשאר כאן" – זחל אורי אל האור הנשקף מבעד לפתח הנקרה, ואחרי עמל רב, כשידי שרוטות ורגליו פצועות, הגיע אליו. והנה – אויה! מה רך וחלק הצור, אשר קן הנשרים נמצא עליו! אם ירצה אורי לרדת, נפול יפול אל התהום.

צער גדול עטף את לבו של אורי, ויאמר: "לעולם אשאר בקן הנשרים!" ישב לו הקטן במבוא הנקרה, ולבו מר עליו. מרתוק הגיע לאזניו קול חלילו של יהודה הרועה מן ההר שמנגד. ואדי שומריה היפה עם כליל-החורש והמורן הלבן השתרע לפניו, והוא כאן בנקרה האפלה, אך קול החליל קרא לאורי, והתקוה החלה לפעם את לבו של הקטן. התחיל אורי מקיש בקירות הסלע: אולי ימצא מוצא אחר מן המערה. עוד מבט אחד שלח אורי אל בן הנשרים הקטן, וייעלם מעבר לכותל הנקרה, והנה נכנס למערה עמוקה.

במערת הסתרים

הלך אורי והלך, עד כי הגיע אל שני קירות-סלע, אשר רק מעבר צר הבדיל ביניהם. זחל אורי על גחונו; נלחץ אורי אל הסלע, ולבסוף, כשהוא מעוך ופצוע, חדר למחילה אחת של המערה, והנה עבתה בה החשכה פי שבעה, וטיפות מים נשרו מן התקרה על פניו, וקול-נכאים עלה באזניו. "מה זה כאן?" – שאל אורי את עצמו. "מי זה בוכה כאן במערה? הסלעים! והנה עוד טיפה ועוד טיפה נופלת. "מה זה פה? מדוע יבכו הסלעים! אולי כדאי לחזור אל בן הנשרים?" אך כיצד יחזור, והוא אינו יודע את הדרך? ישב לו אורי על רצפת המערה ויישען אל קיר הסלע.

שוב עלה קול הנכאים, ואחר נשמע רשרוש מעל התקרה, ועטלפים התחילו מתעופפים מכל עבר. והם קוראים בקולות חדים ומלאי-יגון. "מדוע כה עצובים העטלפים?" ושוב דממה במערה, העטלפים המשיכו לישון את שנת יומם. אורי מאמץ את עיניו: אולי ימצא פתח לצאת ממערת הסתרים. ולפתע מנצנץ אור מרחוק. הולך אורי אל האור, הולך ורגליו כושלות; הולך וטפין טפין נושרות על פניו ועל ראשו לרגעים. אך אורי אינו בוכה, יבכו הסלעים – ואורי לא יבכה. חותר אורי לקראת האור, והאור מתרחק ממנו. הולך הוא על ברכיו, זוחל על בטנו, ונדמה לו לאורי שאין קץ למערה. זוחל אורי וזוחל, לפתע חוסס קיר-סלעים בפניו את הדרך. אין מוצא ואין פתח, רק חור קטן נראה בקיר, ומבעדו בוקע האור. ניגש אורי עד החור, הציץ בעדו בעין אחת, כשהוא שכוב על רצפת המערה הלחה – ומה השתומם בראותו מעבר לקיר מערה גדולה ורחבה, כעין בית, ובאמצעיתה בוערת מדורה, ואיש זקן בעל זקן לבן וארוך מאד יושב על-יד המדורה וקורא בספר.

"מי הוא הזקן?" – חושב אורי. "אולי אליהו הנביא?" ופתאום החל לצעוק: "אליהו הנביא! אליהו הנביא! הוציאני מן המערה והביאני הביתה!" הזקן הרים את עיניו מן הספר והביט בתמהון אל הקיר, אשר מבעדו נשמע הקול. ובעוד רגע קם ומטה ארוך בידו. ניגש הזקן אל החור וילחש לאורי: "סורה, נער, לרגע!" אורי נסוג אחור. הזקן דפק במטהו שלוש דפיקות, וסלע אחד נפל מקיר-הסלעית, ואורי נכנס למערת הזקן. אחז הזקן בידו של אורי ויושיבהו על עור-עזים ליד המדורה. רק ישב אורי, ויאמר: "נכון שאתה אליהו הנביא?"

"לא, חביב" – אמר הזקן. "לא אליהו הנביא אנוכי. אני – סבא ישראל". "אף פעם לא שמעתי על סבא ישראל" – ענה אורי. "בן כמה שנים אתה?" – "בן שנים רבות אני, יקירי, בן שנים רבות. עוד בטרם יולד סבא שלך כבר הלכתי כאן על הכרמל. ביצות רחשו למטה בעמק.

דממה היתה שם בעמק. רק קול הצפרדעים נשמע במרחב. בדואי עני ויחף שקע בביצה, ורק קול הנשרים ענה לקולו המשווע לעזרה. והנה באו אניות לחיפה העניה, שסימטאותיה היו כה צרות. אנשים צעירים מכל הארצות באו. יחפים וקרועי-בגד עמדו בביצות ופילסו תעלות למים הרעים. עצים נטעו שם בביצה. משק יפה הוקס כאן לרגלי הכרמל, וגם אתה, אורי, דר בו. יום יום רואה אני את הבחורים שלכם עובדים בלהט השמש. תלתן ירוק קוצרים הם בחרמש, הטרקטור רועש, ילדים שרים. פרדסים, כרמים, גנים ופרחים. מה יפה! מה יפה! גם אתה תעבוד במשק לכשתגדל, הלא כן, אורי חביבי?"

"כן, סבא יקיר. ומדוע אינך בא לשבת עמנו? הנה בקרוב תהיה לנו חגיגה גדולה: יום הולדת המשק. — בראשונה גרו החברים רק ב"חושות" ערביות, ולא היו להם מים לשתיה; ועתה אפילו את החצירים משקים בתעלות מן הבריכה הגדולה. החברים שמחים מאד כי בנו משק כה יפה. ולמה תשכון פה במערת הסלעים הבוכים? בוא אלינו ושב עמנו!"

"לא, חביבי" — אמר הזקן וייאנח. "דע לך כי לא אעזוב את ראשי ההרים. פה אתהלך תמיר ועיני נשואות אל הים. אניות תועות בלב-ים, ובאניות שוכבים ילדים ואנשים, רעבים, בלי אויר ובלי מים. ורק קו אור אחד מאיר להם, והיא ארץ-ישראל. ועתה הבה אוליכך הביתה. דרוש בשמי בשלום כל הילדים, וביום חגיגתכם היפה זכור את סבא ישראל. ואני — עת קול הרינה העולה אל ההר גם אני אשיר. לקול השירה אולי יחדלו סלעי מערתי לבכות."

"הרואה אתה את הסלעים הללו?" — ובאותו רגע שלחה המדורה אור גדול על הסלעים, ואורי ראה כי לחים הם וטיפות טיפות מבצבצות עליהם. "כן, אורי חביבי, גם הסלעים יודעים לבכות על צער נכדי התועים יתומים ביערות ובימים. ועתה, אורי, רד למשק היפה שלכם ואמור לילדים ולחברים, שירבו לרקוד ולשמות. מקול השמחה והשירה תעלינה רקפות על צוקי הסלעים, והן את דמעות הסלעים תשתינה".

אך כילה הזקן את דבריו — ויתעורר אורי משנתו, ועל-ידו עומדים הגנת, אמא, אבא ועוד חברים, אשר חיפשוהו בהר. ולב אורי מלא יגון על סבא ישראל, שנשאר בודד במערת הדמעות.

יזמן יגור, "תוספת לילדינו", 1743, 1946

פ ר ח י ם

הלב הוגה נכאים כאשר חושבים על המתרחש. העתון מעורר רגשות של צער ואכזבה. ואני מסתכלת בסגליות אשר בצנצנת. פניו המחיכות של טוביה קושניר מופיעות לפני, קול צחוקו המלבב, צחוקו של נער, מהדהד במרחבי הזמן.

פעם בהיותי בירושלים הלכתי לבקר את טוביה הסטודנט. הייתי אז מיואשת ממחלתה של אמי ומאכזבת מן האדם. רציתי לראות את אספי הצמחים שלו ואת פרפריו, לשכוח לרגעים את דאגותי הפרטיות ולחשוב על עולמו של הקב"ה שגם הצומח וגם הדומם נהנים מזיו הדרו.

שוטטנו באותה שבת יחדיו בשדות מכוסים חצץ שליד המצלבה. ושם, בין האבנים ושכבת החצץ, מצא טוביה את סגלית הבר הזעירה, הדומה — בריחה, בצבע ובצורתה — לסגליה שלנו התרבותית. אותה שעה הרהרת: מה שונות הן תכונותיהם של בני אדם. יש אדם מהלך בשדה

ועיניו רואות רק חצץ וסלעי סיד, לעומתו אחר, דק הבחנה, ומתחת לחצץ ולסלעים תציץ אליו סגליה עדינה ורבת חן; במרחבי ההרים יבחין את הצבעוני הנדיר.

לא הכרתי את טוביה בגיל ההתבגרות, אך למראה פרחים תעלה לפני דמותו, דמות הנער ביגור, זה הנוהג לשוטט על הכרמל למען הכיר את הצמחיה של ההר הזה. בשכבי בבית היולדות וזר ורדים ליד מטתי נזכרתי שוב בטוביה. חשבתי אז על אמו השכולה. וכאשר הסתכלתי אל האמהות המאושרות השוכבות לידי במטותיהן וזרי ורדים מקשטים את הארונות הקטנים לצדן, חשבתי גם על האמהות השכולות. האם גם הן, השכולות, זכרו את ילדיהן בגיל זה של תינוק? האם תשכחנה את צערן על אבדן בניהן או בנותיהן היקרים להן, כשם ששכחו כל אלה האמהות את ייסורי הלידה! הן רק אתמול ראיתי אותן זועקות ומתפתלות מכאב לא־אנושי ועתה – בת־צחוק רכה מרחפת על שפתותיהן ובעיניהן מאירה האהבה לתינוק החדש, אשר זה עתה בא לעולם הזה.

במרוך וביד לא אמונה נושאים האבות את זר הפרחים ליולדת. הפרחים הצבעוניים, הריחניים נועדו לאשה, להרנין את לבה. כמה טוב להסתכל בסגליות העדינות, להתפעל מיפי הורדים.

אחרי לילות האימה, עת קול בכי הספד עולה באזני, מתעוררת אני מפחד, אולי קרבן חדש!! – ייליל תנים היה זה, חלום רע, ונרגעת נרדמת אני שוב. כאלה הם חיינו.

וברגעים לא שקטים טוב להסתכל אל הפרחים וליהנות מיפיהם.

יומן יגור, 1984, 25.2.1948

עץ האפרסק פורח

רק אתמול היה העץ כמו ערימת ענפים יבשים ואפורים, והבוקר לפתע אורו עיני בהביטי בו, והוא מלא פרחים ורודים ודבורים זמומגיות.

נפעמתי משפע האור הורוד וניחוח הפרחים שעלו מתוך העץ היבש האכול רקב. הנה ענף שבור תלוי על גזעו, ורק חוט דק מחבר אותו אל העץ. הוא שבור ואפור, אך מלא פרחים וניצנים. הורדתי מעל הגזע את העלים הירוקים דמויי הלב של הקיסוס שטיפס עליו, והנה מתחת לכסות העלים של הקיסוס נתגלה גזע האפרסק והוא מלא נסורת של הזחלים שכירסמו אותו, והעץ מלא פרחים ורודים ריחניים.

אור הוצת בלבי למראה האפרסק. כל הצער והכאב כלה עם רוח האביב שהביא עימו שפע אור מתוך האדמה.

האביב מטפס על העצים שעומדים בשלכת, עץ האפרסק שנטוע עיי חדרי לרגלי הכרמל, הביא אותי אל המרחבים הירוקים של עמק דותן ועמק יזרעאל, בהם טיילתי רק לפני ימים ספורים. על הרי שכס פורחות השקדיות בתוך כרמי הזיתים הירוקים, עבי הצמרת. וערבי הולך אחרי מחרשת העץ, הרתומה לזוג שוורים. בעמק יזרעאל בריכות מיים לגידול דגים, ועצי הדר בפרדסים מוגנים בעצי ברוש רמים. זהב אשכוליות ותפוזים מאיר מתוך בדים ירוקים, ורוח הפריחה ממלא את האויר.

עצי התפוח והאגס עומדים בשלכת, אוירונים חגים במרום, והכאב כוסס בלב, עוד בחור צעיר נפל. והאדמה קולטת לתוכה עוד אדם. והעפר שב אל האדמה. אך העץ שבור – הענפים ואכול הגזע מלבב בשפע פרחים ורודים – לבנים, והשדות ירוקים, ושירת האביב פורצת לפתע אחרי ימות הגשמים הסוערים.

משב רוח האביב נגע בי עם פריחת האפרסק שמגזעו נוסרת הנסורת, אשר נסר בלבו זחל סס-הנמר. לבו אכול רימה והוא פורח ושופע אור ורוד, ודבורים זמזמניות מתעופפות בין פרחיו, והחוחית כבר החלה לבנות עליו קן.

יומן יגור, 3380, 7.3.1969

פלורה

בתוך סלע חצוב תלתלים בדמות ורדים, מביטה אליך אשה יפת תואר ויפת מראה ועל הדף, שדמות זו מתנוססת עליו, כתוב "פלורה" שפרושו פריחה. נפעמת הסתכלתי בדמות פלורה, של הפסל רודן.

מה משך אותי לפתע לפתוח את הספר ולחפש את דמותה של פלורה? זו היתה החוטמית הזיפנית. כמו שהיא נקראת במגדיר הצמחים. אבל הילדים קוראים לה גם מגדל הפעמונים. ואפילו שם שלישי לה והוא: ורד הקציר. אבל בשבילי יש לה שם רביעי פלורה. כי בפעם הראשונה שראיתי אותה היה זה לפני הרבה שנים, ואני הייתי ילדה בת חמש. הלכתי אז ברחוב הנביאים בירושלים ועברתי על יד בית עם גדר גבוהה ומעל הגדר זכוכיות חדות, כדי למנוע מהילדים והגנבים מלטפס עליה. שער עבה סגר על פתח הגן שהקיף את הבית. סקרנותי אילצה אותי לפתוח את השער לרגע קט. ומה נדהמתי בראותי שבכל הגן צמחו רק חטמיות זיפניות, ורודות, לבנות ואדומות. הגן אמר לי כי שם הפרח שהצבעתי עליו הוא פלורה. ומאז היא מעוררת בי התפעלות כמו הדמות היפה הנשקפת מהסלע בפסלו של רודן.

מדי שנה בעונת הקציר כשהשדה מתנועע ברוח עם השבולים הזהובות, עולה פלורה בהר הכרמל ובצדי הדרך תתנשא על גבעול גבוה, כמו מגדל פעמונים. והיא פורחת בתוך צמחי הגזר ומסרק שולמית הפורחים כמו רקמה לבנה סרוגה, באותה עונה פורח גם העולש עם פרחי התכלת הבהירים, בצבע השמים. כשאני עוברת על יד שדה החיטה הקצור ועליו החבילות הענקיות של החציר, נושאת אני עיני אל ההר, אל פלורה הורודה המתנשאת מבין הסלעים ובצדי הדרך, עוברת בי הרגשה של רעננות והתחדשות.

הכל הולך, הכל עובר, אך מדי שנה בעונת הקציר עולה פלורה ובצבע ורוד עדין מזכירה לך שהעולם מתחדש תמיד, ועם הקמילה מתחדשת בטבע הצמיחה וכך לעולמי עולמים.

דפי יגור, 4091, 1.4.1985

ကလေး ဝါဒ

“האלוהים נותן את המוות”

מי אמר זאת? לא שלמה המלך וגם לא פילוסוף אחר. המשפט נאמר על ידי ילד יגורי מכיתה ג', כשהלך עם חברו וכדור־רגל בידו. לא הספקתי להסתכל ולראות מי הוא הילד שאמר משפט זה, כי המלים הללו הלמו בי מיד. “האלהים נותן את המוות”. מה לילדים קטנים ולמוות, וכיצד קבעו לעצמם שהאלהים הוא הנותן את המוות?

המוות נעשה אצלנו תופעת קבע. תמיד פחדנו להזכירו ודמותו הצטיירה לנו כדמות מלאך שחור, “מלאך המוות”. בזמן האחרון הוא התקרב אלינו יותר מדי, גם בלי מלחמות ותאונות דרכים. פשוט כך, מדבר אתה עם אדם בבקר ובערב – והוא איננו עוד. הוא מת בבית החולים, אך כיצד?... לא זמן רב היה חולה והנה האלהים “נותן לו את המוות”.

כמו, למשל, רוזנמאיר, שבא ליגור לפני ארבעים שנה, יחד עם העולים החדשים מגרמניה. כמעט שלא הכרנו אותו, אף על פי שחי אתנו ובתוכנו זמן כה רב. אף פעם לא היה חולה. לא היתה לו משפחה משלו – אחיו וקרוביו נמצאים באמריקה – והוא דמות מוזרה. ראינו אותו משוחח עם הסוס שלו, שמשך את העגלה בלאות, כשהיא מלאה עתונים ישנים ובקבוקים ריקים. אך כל אדם ביגור התייחס אליו בכבוד מסויים וידעו הכל כי הוא אנציקלופדיה חיה. את כל החידושים של הרדיו פתר. באסיפות הכלליות היה מבקר קבוע, ובימי יגור של אז היה נרדם בהן. כששאלוהו מדוע אינו ישן במיטתו אמר: “יש לי פשפשים”. ומי אינו זוכר את הפשפשים ההם? סליחה, שכחתי שיש כבר דור צעיר, שלא התנסה בצרות ההן. אפילו רוזנמאיר זכה בדירה נאה ופשפשים כבר מזמן אין ביגור, אך כשזוכרים את ראשית בואו של רוזנמאיר זוכרים גם את בדיחותיו כמו על הפשפשים של אז. החברים היו מזמינים אותו למסיבות משפחתיות ואפילו לברית־מילה של בניהם. היום אתה בקושי ידע על תגיגות כאלו. ופעם, כשנודמנתי אתו לחגיגת “ברית המילה”, סיפר, שבגרמניה, לפני מלחמת העולם הראשונה, גרו בעלי החיים יחד עם האכרים באותה דירה. כשנולד הבן הבכור של אכר נכבד, הזמין את כל בני הכפר למסיבה. ביניהם היתה זקנה כבדת־רואי. כשנכנסה הזקנה בת ה־90 לדירה הלך לקראתה חזיר מחזירי האכר. כמובן שהזקנה, אשר לא ראתה, חשבה שזהו בעל הבית וקראה אליו: “הו, איזה בן יפה יש לך! ממש דומה לך כמו שתי טפות מים”. וכך למדתי שהיה לו חוש של הומור לרוזנמאיר זה. להלווייתו באו חברים רבים לחלוק לו את הכבוד האחרון. הוא מת בשקט, לא הטריד איש בטיפולים. רק כמה ימים הרגיש כאב בגב וכבר הלך ולא ישוב.

“האלוהים נתן לו את המוות”, כמו שנתן לו את החיים. חברי יגור חולקים לו כבוד.

ע ל י ש ל כ ת

(לזכרה של גניה ליכטרמן)

דממה שרויה על הדרך החבויה בצל העצים. קול פשוט זעיר מצלצל מבין השיחים שבצדי הדרך; על יד גדר התיל נחבא קינו, העשוי, כמעשה אמן, מעלים וענפים דקים, השזורים זה בזה ויוצרים מעין בית עגול שפתחו בצדו. הוא נסתר מעין אויב בתוך סבך עלי המרווה המשולשת. על הר הכרמל עובר אור השקיעה והסלעים שבראשו עוטים אור ורוד. אני הולכת בדרך שבין ההר והשדה החרוש ומסתכלת על עצי האלון רחבי הצמרת. מתוך בלוט קטן שיצא מספלול כעין הכתר, יעלה עץ רב פארות ועליו גדולים ומשוננים. ולפתע, בלי כל רחש, התחיל עלה צהוב לצנוח מעל העץ, הוא צנח לאט-לאט, עד שנפל לאדמה, שהיתה כבר מרופדת בעלי שלכת אחרים.

כאב כרסם בלבי כאשר ליוויתי את העלה הצונח שקמל ונותק מהחיים. ואז חשבתי על גניה ליכטרמן, שגם היא ככה צנחה לאט-לאט בדממה ונעלמה.

יום הייתי פוגשת אותה על כביש השלום בברכת שלום ובכת-צחוק טובה. פעם אמרה לי: "אני מקנאת רק באמנים, לו הייתי יכולה לצייר ציור אמנותי, הייתי באמת מאושרת". אני חשבתי אז בלבי, שגניה באמת מאושרת. גם בלי הציור האמנותי. כיצד עבדה וכיצד הלכה יום יום כשהיא נושאת סל כבד המאון את קומתה. היא היתה תמיד זקופת קומה, אף-על-פי שגררה את רגלה האחת. עבדה ב"לגין" כפועלת טובה וחרוצה, למרות השיתוק בידה. ככה, לאט-לאט ובסבלנות קיבלה באהבה את גורלה וזכתה בכנים ונכדים טובים. וזהו זה! צנח לו עלה מעל עץ רב פארות. לאט-לאט ובשקט. בלי כאבים ובכי, ואולי רק לא ראינו ולא שמענו אותם...

וככה אנו הולכים באותו שביל ללוות את חברינו שצנחו כעלי השלכת מעל עץ החיים.

(יומן יגור, 4040, 11.11.1983)

ע ל ש פ ת ה י ם ד ג י ג ה כ ס ף

גלי הים הומים. כשצף קצף מגיעים אל החוף וחוזרים, ורגלי בתוך הים ומבטי נשלח למרחקים. לגבעות התכלת של הגלים ההומים, עולים ויורדים ונזרקים אל החוף ושוב חוזרים

ולפתע נגע ברגלי דג קטן, דג של כסף, והוא נוצץ באור השמש אך ראשו מונח בלי נוע. ככה סתם מונח לו דג הכסף הקטן אשר גלי הים זרקו אותו. במנוחה מונח הוא על החוף ורוח חיים אין בו.

משהו נלחץ בלבי עם האור הנוצץ מקשקשי הדג הקטן ומחשבות זכרונות עלו בי.

הנה פנינה לופטין. עוד לפני זמן קצר ישבה ושוחחה בשלווה ובהרבה הגיון. וכבר איננה.

הנה בריינה גלברמן שהיתה פעם כה עליזה ומלאת חיים ונאבקה תמיד על מחשבותיה.

ונחמן רבינוביץ שוקד על הספרים וקולו עולה ולוחם על דעותיו רבות התושיה ושושנח לסקר עם בת צחוק מרטטות תסביר על הצורך בתרבות ותביא כל מורה שיכול להאדיר תורה ביגור. גם במרחקים תמצאנו, התרבות מקור מחשבותיה ודאגותיה.

וככה, לפתע, בזמן קצר, קצר המוות את כל החברים הללו שעדיין רקמו את מסכת החיים וכמו הדג הקטן נזרקו אל החוף של הנצח.

ורק המנוחה תעטוף אותם ואנו נזכרם באור המתנוצץ של זכרונות ומחשבות טובות כמו ברק הכסף של הדגיג הקטן שעולה ויורד עם גלי הים ורוח חיים אין בו. רק רעש הגלים ורוח הים תטלטל אותו וכן גם אותם לעולם הנצח. שם שוויון זכויות לדג הקטן עם גדולי ארץ.

דפי יגור, 4160, 26.6.1987

“אבל אני עבדתי עד הסוף”

אלו היו המילים האחרונות של צרבניק לפני מותו. איש לא היה צריך לטפל בו. לא על ערש דווי ומכאובים שכב. עבד ונפל. לא היה למעמסה על בניו. גאה, ישר וצודק – הוא עבד עד הסוף. האם הקללה שנחתה על האדם בגן-העדן: “בזיעת אפך תאכל לחם, עד שובך אל האדמה, כי עפר אתה ואל עפר תשוב”, הפכה לנו לאדיאל! כמו ספורטאי אמיץ, שרץ להגיע אל המטרה, כן הלך צרבניק לעבודה.

האשכוליות אשר קטף בשבת בזמן הגיוסים היו יקרות לליבו. וכאשר החזיק אותן בידיו בזמן הקטיף חש את הטללים והרביבים שירדו עליהן. הוא אהב את העצים. אהב את השדה והגן והתגעגע אליהם. אך עבד בנאמנות במשרד וכתב מספרים. בעובדו במסיק הזיתים יחד עם הילדים ובהדריכו אותם הוא היה מורה ואבא כאחד. כל זית היה מלא שמן וכל זן של זיתים תורה. הזן הסורי והזן הספרדי – ואתה הרגשת את העולם כולו במסיק הזיתים, פרי ארצות הים התיכון, שכה העריך לעומת הפירות של ארצות אירופה הקרות.

הוא השתתף בצעדות עם הצעירים ושירתם האיתנה בשבילים של הרי יהודה הפיחה בו רוח נעורים. על הכרמל היה מרבה לטייל והתלהב מכל שביל שבין העצים. הליכתו אמרה כבוד. הוא הכיר כל עץ למינהו. טוב היה לשוחח עם אדם רציני זה שהלך ברגל בטוחה ובגאון התפאר: “אבל אני עבדתי עד הסוף”.

יהי זכרו ברוך ונלמד גם אנו להפוך את הקללה לברכה בדרכי חיינו.

יומן יגור, 5438, 9.2.1970

יתגדל האוצר השומר תוחלתו מבקר חייו
על יוחו האוחרון, אושר לבו לאו סג וישר
מעשהו, ומגאולה לאו נואש.

אושר בגלבו סגל העולא ושחתו, שהואו ציוו
גביאיו וסתרן.

לאו תיתוא עמו תקוה, וזרק ישריא לאו
תאקב.

יבורק יקר האוצר לעב.

יתגדל האוצר העברי על אונמתו, ויתקדש
קהי גלכרון החיים שנפקדו.

תמו חיים חתומים באונמת יגור, בעמלה,
בלג חבריה.

יהי זכרו לברכה בתוכנו.

"במקום דמעות"

אני נזכר, כשהייתי ילד קטן בגן, אמא היתה שרה לי שירים ומספרת סיפורים לפני השינה. לא קראה - סיפרה.

זכורים לי דווקא הסיפורים משל אנדרסן ואוסקר ווילד, סיפורים מארצות רחוקות. סיפורים עצובים עם הרבה סבל. "הנסיך המאושר" חזר אלי בלילות, כשהוא ניצב חשוף מתכשיטיו, כי ציפור קטנה עקרה אותם מעל גוף האבן שלו, היא לקחה את האבנים היקרות וחילקה אותן לעניים וסובלים, וכל כך היתה הציפור עסוקה בעזרה לניצרכים, עד שלא שמה לב שהחורף בא והיא לא נדדה, כאחיותיה הציפורים - דרומה, אל ארצות החום. וכשהשלג כיסה את העיר, קפאה למוות למרגלות הפסל החשוף.

או הסיפור על האם הבורדה שעוזבת לרגע את בנה הגוסס ויוצאת לאסוף ורדים, כדי לחמם את חדרם הדל ביום חורף מושלג, ואז בא המוות ולוקח את בנה, והיא יוצאת לחפש אותו. אך כדי לעקוב אחריו היא נדרשת לתת מעצמה חום ואהבה לשיית קוצני, למסור את עינה לנחל הזורם ועוד "סתנות" כאלה לאלו שהיו מוכנים להנחות אותה אל משכנו של המוות.

וכך, יחפה, קרועה חבת דם, היא מגיעה למערה בה שוכן המוות. היא מתחננת לפניו שיחזיר לה את בנה יחידה. והוא, המוות הזקן, הדור בלבן, מראה לה את המערה שלו המלאה בנרות דולקים, חלקם בוערים באור חוק וחלקם יותר חלשים, ויש הדועכים.

"נרות אלו", הוא אומר לה, "הם נשמות כל בני-האדם. אלו הבוהקים באור חזק - יום מותם רחוק, אלה הדועכים - מותם קרוב. הנה הנר של בנך, זה המעמס, שעוד מעט יכבה לנצח. אין אני יכול להאירו מחדש - זהו גורלו. אך אני מרשה לך להתליפו בנרו של אדם אחר - וזה ימות במקומו. האם את מוכנה לכך?"

היא פונה וחוזרת לבד לביתה.

הגורל והמוות - המוטו של חייה.

לאבד בת ובן ובעצם עוד בן, שעליו לא מדברים, כי גולד כטרם עת, בחודש ה-7, לעמוד מול הגורל והמוות כבר מגיל צעיר (כשאביה מת) ולהמשיך לראות את היופי שבטבע, את וריחת השמש, החול שבשמיים, הירוק שבצמיחה המתחדשת, ואת סללי הבוקר הנוצצים - כמו דמעות; כן דמעות, כבר שנים שמקור דמעותיה יבש, השתמשה בטיפות מיוחדות, "תחליף דמעות" כדי להרטיב את עיניה שיבשו.

ואני לא זוכר אף פעם שבכתה. אולי בכתה כשהיתה פעוטה וגלתה מבית מרוות וגדול אל חדר עלוב ודל, לאחר מות אביה. האם בכתה כשנשלחה מאוחר יותר לבית יתומות, כאשר אמה חלתה ולא יכלה לתפקד כאם? אולי בכתה על שאיבדה את עובריה, כשרצה לכבות שרפה. לא ראיתי שבכתה כשדבורליה מתה, פתאום. לא זוכר שבכתה על ערן.

אני זוכר שרמעות לא היו לה. וכמו אותה ציפור שהיתה עסוקה בעקירת תכשיטיו של פסל האבן, כדי לעזור לסובלים ושכחה את עצמה, כך גם אמא תמיד נחרדה לסיבלם ולצרותיהם של חברים וחברות, ועל שלה לא דיברה. את אבלה ביטאה ברשימות על חברים שנפטרו וכך ידעה להביע את צער.

חברתה לילדות וסבל - בת-שבע, קראה לה גיבורה, כאשר ספדה לה ליד הקבר. אם המשכלת בניה היא גיבורה.

לו היתה קצת פחות גיבורה ויכלה לבכות על עצמה, היתה גם עוזרת לנו, כדי שנלמד שמותר לבכות כשעצובים וכשכואב, כי גם אנחנו רוצים ולא יודעים איך . . .

ותם